

JUNIJ 2001 št.45 CENA 650 SIT

Kras

SVobodni KOF RTICA
WWW.MOBITEL.SI

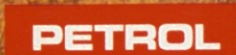
Slovenija

TV in Radio

www.tevepika.net

TevePika

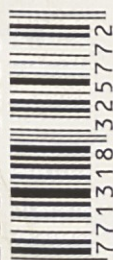

Slovenska naftna družba

Podpirajo revijo Kras

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

ISSN 1318-3257

9 771318 325772

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

GRAFIČNO

PODJETJE

POLNEGA

SERVISA

DESIGNPRINT grafika

reprostudio

tiskarna

knjigoveznica

dodelava

Designprint grafika
Slovenska 6, Ljubljana
tel: 01 24 17 000
fax: 01 24 17 004
email: designprint@siol.net

THE SLOVENE KARST

Land of Subterranean Mysteries

Urnik obiskov Škocjanskih jam

VI, VII, VIII, IX:
10,00; 11,30; 13,00; 14,00; 15,00; 16,00; 17,00h

IV, V, X:
10,00; 13,00; 15,30h

XI, XII, I, II, III:
10,00 in 13,00h

V nedeljah in praznikih tudi ob 15,00h

Park Škocjanske jame, Slovenija

Na zasedanju skupščine Svetovne trgovinske organizacije konec 1999 v Osaki na Japonskem je med 550 plakati o naravni dediščini in turizmu v konkurenci zmagal plakat Škocjanskih jam. Prikazuje Cerkvenikov most več kot 70 metrov nad ponorom Reke in vhod v Hankejev kanal.

Nezgodno zavarovanje obiskovalcev Parka Škocjanskih jam in ostala zavarovalna kritja.

Zanesliiva. Varna. Ki prisluhne.

SE VAM NE ZDI, DA POTROŠITE PREVEČ DENARJA ZA ONESNAŽEVANJE OKOLJA?

Zrak, ki ga dihamo, je pogosto močno onesnažen. Tudi zato, ker v Sloveniji za ogrevanje še vse preveč uporabljamo okolju škodljiva trda goriva. Toda vaša stara peč lahko kmalu postane črna preteklost.

Tudi komunalne odplake marsikomu predstavljajo velik problem za okolje, a sedaj se ponuja ugodna možnost za njegovo ureditev.

Ekološko razvojni sklad Republike Slovenije, javni sklad, ponuja ugodne kredite vsem prebivalcem Slovenije, ki bi radi omejili onesnaževanje okolja in si hkrati zagotovili udobje.

Predlagamo vam uvedbo:

- ogrevalnega sistema na daljinsko ogrevanje, plin, kurilno olje, toplotno črpalko ali sončno energijo;
- priklop na kanalizacijsko omrežje ali postavitve male čistilne naprave.

Za namestitev teh naprav so vam na voljo ugodni krediti.

Odločite se za čisto okolje!

Kreditni za okolju prijazno ogrevanje in za rešitev vprašanja, kam s komunalnimi odplakami, ter vse informacije o tem so vam na voljo v naslednjih bankah: Nova Kreditna banka Maribor
Banka Celje
Dolenjska banka
Gorenjska banka
Banka Domžale
Banka Zasavje
Koroška banka
Pomurska banka
Splošna banka Velenje
Banka Koper

Dodatne informacije:
Ekološko razvojni sklad Republike Slovenije, javni sklad
telefon:
01/241-48-20
<http://www.ekosklad.si>

Poskrbite
za svoje okolje!

zamenjajte vir energije!

Slika na naslovnici:

Drobnica postaja spet zanimiva.
Ne le za meso, mleko in mlečne izdelke,
marveč tudi za preprečevanje zaraščanja!

Fotografija: Rinaldo Derossi,
publicist iz Trsta

MEDIACARSO

Telefoni revije Kras:

01/421-46-95

01/421-46-90

05/766-02-90

Fax:

01/421-46-95

05/766-02-91

Kras, revija o Krasu in krasu,
izdaja podjetje MEDIACARSO, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: +386-01/421-46-95,
+386-01/421-46-90;
fax: +386-01-421-46-95, +386-05/766-02-91
E-mail: mediacarso@eunet.si
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17,
6223 Komen; telefon: +386-05/766-02-90
Maloprodajna cena skupaj 8-odstotnim DDV
650 SIT, 3 EUR, 5 \$, 6 DEM, 6.500 Lit.;
naročnina za šest zaporednih števil
z 8-odstotnim DDV in pošto dostavo na
naročnikov naslov v Sloveniji 4.500 SIT,
s pošto dostavo na naročnikov naslov v tujini
7.000 SIT, 35 EUR, 35 \$, 70 DEM, 70.000
Lit
Žiro račun: 50100-601-0301437
Devizni račun pri NLB, podružnici Center:
900-27620-91455/0
Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana
Fotografije: Fotoagencija MEDIACARSO
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja je
ponatis ali kakršno koli povzemanje
prispevkov iz revije Kras prepovedano.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.

Tisk: **DESIGNPRINT**

Revija Kras sofinancirata
Ministrstvo za okolje in prostor
in Ministrstvo za evropske zadeve

Vsebina

JUNIJ 2001, ŠT. 45

Prof.dr. Boštjan Anko:	KRASU OB NEJUBILEJU	4
Bojan Pavletič	ZA KRAS VELIKA PRILOŽNOST	5
Mag. Franc But	NARAVI PRIJAZNO KMETOVANJE NA KRAŠKEM PROSTORU V LUČI VSTOPANJA SLOVENIJE V EVROPSKO ZVEZO	6
Mag. Miran Naglič	ZAKAJ EKOLOŠKO KMETOVATI?	8
Majda Brdnik	NARAVI PRIJAZNO VINOGRADNIŠTVO NA KRASU	10
Milena Štolfa	VEDNO BOLJ ZANIMIVE POSTAJAJO ŽE POZABLJENE POLJŠČINE	11
Aleks Dariž	PONUJAJO SE NOVE MOŽNOSTI	12
Ida Štoka	ŽIVINOREJA NA KRASU	14
Andreja Krt	ALI SMO PRIPRAVLJENI NASTOPATI ZDRUŽNO?	16
Ivan Atelšek	ZA MED S KRASA BI RADI UVELJAVILI ZAŠČITNO BLAGOVNO ZNAMKO	17
Agencija Kras	SADJAR DAMJAN MARSIČ DAJE V ZAKUP POLNORODNA DREVESA JABLAN	18
Evgen Gerželj	DROBNICA NEKOČ IN DANES	20
Ester Mihalič	DRUŠTVO VINOGRADNIKOV IN VINARJEV KRASA	22
Majda Brdnik	DRUŠTVO KMETIC SEŽANSKE REGIJE	23
Srečko Horvat	PRI PRENAVLJANJU KRAŠKE DOMAČIJE PRIPOROČAM, DA SE POSVETUJETE S STROKOVNJAKI	24
Dr. Ljudmila Gec- Plesničar	OKTAGONALNA CERKEV SV. TILNA V SVETEM STANISLAVU BAČARJU KAMNI NISO SAMO KAMNI	30 34
Agencija Kras	PRIMORSKI FOSILI NA OGLED	36
Prof.dr. Rajko Pavlovec	KRAS – POKRAJINA TERANA IN FOSILOV	37
Dr. Bogdan Jurkovšek - dr. Tea Kolar-Jurkovšek	IŠČEMO NAHAJALIŠČA ŽAJBLJA!	40
Prof.dr. Tone Wraber	PASTIRSKA HIŠKA V "GOLČEN DOLU"	41
Adrijana Štok-Godina	ŠTIVAN	42
Bruno Volpi Lisjak	MALI VITEZI NA KRKU IN TABORU PRI BOVCU	46
Matjaž - Majda Tatjana Renner	DANSKE IZKUŠNJE POTRDILE PRISTOP ZA IZDELAVO RAZVOJNEGA PROGRAMA KRAŠKIH OBČIN	48

KRASU OB NEJUBILEJU

...

Boštjan Anko

UVODNIK

Slovenci smo skopi z zahvalo, kaj šele s hvalo. Za trenutek se morda sprostim (in še iskreno morda) ob grobovih ali ob nagovorih jubilarantom (po tretjem kozarcu), potem pa se spet predamo svojemu nacionalnemu športu - iskanju dlake v jajcu. Da bi se na navaden dan zahvalil zncancu, sodelavcu, somišljeniku za tisto, kar lepega preživljava skupaj? Ne pride v poštev! Ni v slovenskem narodnem značaju (karkoli to že je). Pa bom vendarle poskusil.

Pred menoj je »navadna« 44. številka Krasa - »revije o Krasu in krasu«, kot piše v kolofonu. Nič ne kaže, da bo zadnja, zato ne bo treba pisati svetobolnega nekrologa. Do stote številke spet ne kaže čakati. Takrat ji bo že kdo drug, bolj poklican, zapel hvalo.

Nekoč sem malo navdušeno rekel, da take revije, kot je Kras, Slovenci nimamo, pa bi jo zaslužili (in še bolj potrebovali) tudi Prleki, Korošci, Pohorci, Bizeljčani, Notranjci, Gorenjci, Prekmurci... Pa je nimajo! Potem sem, seveda, to zaneseno trditve preverjal in sedaj lahko mirno rečem, da drži!

Posebej po osamosvojitvi smo Slovenci sicer dobili vrsto izjemno dragocenih in razkošno opremljenih krajevnih in krajinskih monografij, ki ob izidu sicer zasijejo kot utrinki - potem pa obleže na policah. Kras pa izhaja in prihaja. Gutta cavat lapidem... Ohranja nekdanjo, obeležuje sedanjo in sooblikuje jutrišnjo identiteto Krasa.

Ohranimo identiteto Krasa, se sliši? Ni treba! Kras bo vselej imel neko identiteto. Vprašanje je le, kakšno. Identiteta pa ni samo nekaj slovesnega - za praznično rabo, ampak je dinamična usedlina vsega naravnega in kulturnega, kar je bilo pred nami, se je ohranilo v nas - in kar prihaja. In kaj je identiteta Krasa? Teran in pršut? Kadar piha burja, že raje ostanemo doma. Dnevi, ko se čez Kras pode nizki oblaki in kaplje iz njih nadaljujejo v davnini začeto zgodbo o krasu. Teža poletnega poldneva, ko je zemlja žejna. Porton iz nekega drugega časa, hiške, kaštelirji?

Govorimo o ohranjanju tipične kraške krajine. Kaj je to? Iz katerega časa? Enkrat naj bi jo ohranila industrijska cona, drugič miniranje skalnih skulptur po travnikih, kraja jerovice iz vrtač, pa ovce...

Kraška identiteta je iz nešteto mozaičnih kamenčkov. Dokler jih ne bomo dojeli v njihovi celovitosti, jih proučujemo do onemoglosti, pa je še ne bomo dojeli.

Vsi veste za tisto - zame vsaj - najbolj žalostno slovensko pesem, ki je sestavljena iz 13 a-jev, 6 b-jev, po 2 c-jev in č-jev, 3 d-jev, 18 e-jev, brez f-a, 2 g-jev, 1 h-ja, 18 i-jev, 6 j-jev, 8 k-jev, 10 l-ov, 2 m-ov, 12 n-ov, 10 o-jev, 3 p-jev, 10 r-ov, 7 s-ov, 1 š-ja, 5 t-jev, 2 u-jev, 7 v-jev in 3 ž-jev...

Ste razvozlali, da je to Kosovelova Balada? Najbrž ne! Kaj je iz teh črk napravil Kosovel in kaj bi napravil iz njih vsak od nas? In tako je z identiteto. To je tisto racionalno in emocionalno lepilo, ki družijo staro in novo, lepo in trpko, grenko in sladko... To ne nastane čez noč; tega ne ustvari ena generacija, ampak zaživi šele z dolgotrajnim poštenim, razumevajočim odbiranjem fizičnega in duhovnega. Tega se ne naučiš naenkrat, na enem kraju, ne le doma in ne le v šoli. To je refleksija mladostnih spominov, strahu pred prihodnostjo, spomin na Kras v letih izseljenstva...

In prav o tem uči naša revija Kras - ne le z besedo, ampak tudi z edinstvenim konceptom, ki presega tisto, kar sicer Kras duši v vsakdanjem življenju; ko revija seže čez vse meje - državne, časove, strokovne in druge.

Zato se spodobi povsem iskreno in preprosto napisati, da mi je vselej nekako toplo pri srcu, ko revijo Kras odvijam iz nujne plastike - in pri tem mislim na Kras in na kras!

ZA KRAS VELIKA PRILOŽNOST

Bojan Pavletič

Vse kaže, da sodi Trst med najresnejše kandidate za organizacijo svetovne razstave EXPO 2007, kajti italijanska vlada je izbrala prav to mesto ob robu Krasa kot svoj predlog za izpeljavo te, po vsem svetu poznane prireditve, ki bo od 1. junija do 31. avgusta 2007. Sodeč po dosedanjih podatkih so ta čas Trstu glavni tekmeči za prireditelja svetovne razstave leta 2007 Solun (Grčija), Zaragoza (Španija) in morda Carigrad (Turčija). Izmed njih bo do konca leta 2002 Mednarodni koordinacijski urad expojev v Parizu izbral dokončnega organizatorja. In Trst ima v družbi teh mest veliko možnosti, da bodo pomembno prireditev, v katero bodo organizatorji vložili več tisoč milijard lir, dodelili prav njemu.

Po do sedaj razpoložljivih podatkih naj bi EXPO 2007 v Trstu na treh glavnih lokacijah. Glavni del nameravajo organizatorji izpeljati v starem tržaškem pristanišču, kjer bi stal del razstavnih paviljonov tudi na plavajočih pontonih. V nekdanjem sesljanskem kamnolomu v občini Nabrežina naj bi bilo ob športno-turističnem središču veliko parkirišče. Prav tako parkirišče naj bi bilo tudi v spodnji Osapski dolini pri Miljah, kjer naj bi postavili še zabavišni park. Tretje parkirišče predvidevajo tik nad Trstom, v kamnolomu Faccanoni. V samo mesto naj obiskovalci s svojimi avtomobili ne imeli dostopa, je pa predviden zanje prevoz z vseh expojevih parkirišč z na novo zgrajenimi železnicami in tramvaji ali celo po morju.

Tržaška svetovna razstava naj bi bila uglasena predvsem na tematiko velikih komunikacij. Organizatorji pa ne pozabljajo

v svojih načrtih niti na peš poti, saj imajo v načrtu dopolnitev in postavitev steze za pešce od Sesljana po slikovitih razglednih kraških grebenih vse do Glinščice in nato do morja pri Orehu.

Ker organizatorji svetovne razstave pričakujejo v samo treh mesecih v Trstu in okolici več kot pet milijonov obiskovalcev z vsega sveta in ker bo Republika Slovenija tedaj, kot vse kaže, že članica Evropske skupnosti, lahko pomeni EXPO 2007 kot velika mednarodna prireditev - če jo bodo dodelili Trstu - velik izziv tudi za vse njegovo kraško zaledje. Tako za popularizacijo enkratne kraške pokrajine ter njenih značilnosti, kot za kraške turistične operatorje, ki bi lahko koristno izrabili dejstvo, da bodo sto in stotisoči obiskovalcev expoja ubrali pot na to svetovno razstavo prav čez slovensko ozemlje.

Vsekakor bi kazalo o možnostih, ki se Krasu in s tem Sloveniji ponujajo s pričakovano podelitvijo mednarodne razstave EXPO 2007 Trstu, razmisliti pravočasno. Taka izjemna priložnost se Krasu z njegovim podzemljem, z Lipico, z izjemno kulturno krajino in enkratno kamnito arhitekturo, s številnimi kulturnimi in naravnimi spomeniki, s kraško kulinariko, z etnološkimi posebnostmi pa še s čem drugim turizmu na Krasu, Brkinih in tudi širše ne bo ponudila prav pogosto. In prepričan sem, da bo tudi revija Kras v vseh za to potrebnih prizadevanjih prispevala pomemben delež.

NARAVI PRIJAZNO KMETOVANJE NA KRAŠKEM PROSTORU V LUČI VSTOPANJA SLOVENIJE V EVROPSKO ZVEZO

**Kogar Kras
enkrat očara,
se mu ne more več
upreti!**

Franc But

Skupna evropska kmetijska politika se vse bolj usmerja v pridelavo oziroma proizvodnjo posebnih kmetijskih pridelkov oziroma živil, kot so, na primer, ekološki in integrirani kmetijski pridelki oziroma živila, kmetijski pridelki oziroma živila z oznako tradicionalnega ugleda, geografskega poimenovanja oziroma višje kakovosti. Slovenija si je že doslej s svojimi naravnimi danostmi in tradicijo tudi zunaj svojih mej ustvarila ugled države, ki prideluje kakovostno hrano. Ni treba posebej poudarjati, da je k dobremu slovesu svoj nedvomno pomemben delež prispeval prav Kras z očarljivostjo svoje pokrajine in z odličnimi kulinaričnimi dobrotami. Ta sloves velja v prihodnje še bolje izkoristiti in utrditi, poleg kakovostne in sonaravne pridelave tudi s prepoznavnim in učinkovitim tržnim pristopom ter s celovito ponudbo vsega območja v vseh njegovih razsežnostih. Nova ekonomija, pojem, ki je v zadnjem času zelo popularen in v bistvu pomeni nujnost sobivanja različnih gospodarskih dejavnosti, spada tudi na podeželje, še posebej na takšen prostor, kot je Kras, kjer se za naravi prijazno sobivanje in kmetovanje kažejo različne možnosti.

V prvi vrsti so to zagotovo projekti, s katerimi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano v okviru razvojnih programov Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) sodeluje na širšem slovenskem prostoru in precej intenzivno prav na Krasu. Eden izmed pomembnih vidikov programov CRPOV je tudi prispevek k razgibanosti dogajanja in razmišljanja o novih možnostih na nekem območju.

Naslednji pomemben sklop predstavlja program predpristopne pomoči SAPARD, katerega razpis pričakujemo v Sloveniji letos jeseni. V okviru programa bodo lahko za projekte na podeželju zaprosili za finančna sredstva tako kmetje kot posamezniki in tudi živilsko-predelovalna industrija. Pri tem velja izpostaviti predvsem dva elementa. Prvi je tako imenovana lokalna infrastruktura, ko lahko občine na Krasu upravičeno pričakujejo sofinanciranje določenih programov, morda še zlasti na področju oskrbe z vodo ali na področju cestnih povezav. Drugi pomemben element, ki prav tako sodi med štiri prednostne oblike pomo-

či v okviru programa SAPARD, pa je program dopolnilnih oziroma nekmetijskih dejavnosti. Na Krasu velja dodatni zaslužek h kmetijski dejavnosti iskati predvsem v širitvi storitvenih dejavnosti.

Celovit odgovor na izzive prihodnje evropske in s tem tudi slovenske kmetijske politike predstavlja predvsem Slovenski kmetijsko okoljski program, ki ga je vlada na predlog Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano sprejela aprila letos. Program se bo izvajal v okviru EKO 2 in EKO 3 neposrednih plačil. Celoten program pomeni bistveni napredek od uveljavljenih konvencionalnih oblik gospodarjenja in omogoča postopen prehod na okolju bolj prijazne načine kmetovanja, ki povzročajo manjše onesnaževanje okolja in ohranjajo habitate prostoživečih vrst rastlin in živali. V mnogih primerih se program nanaša na ohranjanje specifičnih vrednot slovenskega podeželja, kot so tradicionalno kmetovanje in s tem povezano ohranjanje kulturne dediščine in tipičnih slovenskih krajin (npr. kraške košenice...).

Posebnega pomena je ohranjanje pestrosti živalskih in rastlinskih vrst, ki jo določa prav raznolikost habitatov na območju Slovenije. V preteklem obdobju so se mnogi biotopi ohranili prav zaradi odmaknjenosti od večjih razvojnih središč ali pa zaradi uporabe naravi prijaznih oblik gospodarjenja na kmetijah. Tako je mogoče na podeželju srečati nekatere enkratne vrste živali in rastlin, ki se ohranijo samo v posebnem okolju ekstenzivno obdelanega podeželja. Uvajanje Slovenskega kmetijsko okoljskega programa utemeljuje tudi dejstvo, da cilji kmetijske strukturne politike že precej časa niso več ozko proizvodno usmerjeni, ampak upoštevajo tudi ekološke, socialne in prostorsko poselitvene vidike podeželja. Slovensko kmetijstvo se tako tudi na tem področju prilagaja zahtevam Evropske zveze, saj Slovenski kmetijsko okoljski program omogoča postopen prehod na programe podpor v Evropski zvezi ter ob vstopu Slovenije vanjo tudi pridobitev sredstev iz njenih skladov za te namene.

Tako so ukrepi kmetijsko okoljskega programa namenjeni predvsem

zmanjševanju negativnih vplivov kmetijstva na okolje, ohranjanju kulturne krajine in biotske pestrosti, odpravljanju zaraščanja ter varovanju okolja in zavarovanih območij ob sočasnem trajnostnem razvoju podeželja. Program vsebuje 22 ukrepov, izmed katerih se bo letos 10 ukrepov uresničevalo poskusno. Med temi ukrepi so za kraško območje še posebej aktualni odpravljanje zaraščanja, integrirano vinogradništvo, sonaravna reja domačih živali, ekološko kmetovanje (vinogradništvo, živinoreja). Odpravljanju zaraščanja, ki predstavlja čiščenje zaraslih zemljišč za kmetijsko rabo brez poseganja v mikroreliefno strukturo, je namenjenih 42.000 slovenskih tolarjev na hektar očiščene površine, ki jih je možno pridobiti samo enkrat v obdobju petletnega trajanja programa, pri čemer morajo biti očiščena zemljišča v kmetijski rabi še vsaj pet let po odstranitvi zarasti. Na površinah, na katerih se bo uresničeval ukrep za odpravljanje zaraščanja, je možno enkrat v petih letih trajanja programa ta ukrep kombinirati z ukrepom o sonaravni reji domačih živali, kar pomeni, da kmeto-

valec lahko za take površine pridobi skupno 51.000 slovenskih tolarjev na hektar površine.

Prvič so neposredna plačila namenjena tudi integriranemu vinogradništvu, ki pomeni ravnovesje, kakršnega se vzpostavlja z ohranjanjem raznovrstnosti življenja v naravi, tako da se na gospodarsko sprejemljiv način pridelujejo visoko kakovostni pridelki zdrave hrane. Za integrirano pridelavo grozdja in vina bodo vinogradniki ob upoštevanju načel Strokovnega elaborata o integrirani pridelavi grozdja in vina lahko pridobili 60.000 slovenskih tolarjev na hektar letno. K ohranjanju naravnih danosti, biotske pestrosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine pa prispeva tudi sonaravna reja domačih živali, kateri je ob obtežbi 1,9 GVŽ (glav velikih živali) na hektar kmetijskih zemljišč v rabi namenjeno neposredno plačilo 9.000 slovenskih tolarjev na hektar travinja letno.

Mnoga, danes demografsko ogrožena in odročna območja so ekološko še neobremenjena in zato primerna tudi za naj-

bolj zahtevne načine pridelovanja (ekološko kmetijstvo), ki bi jih morali kombinirati s kmečkim turizmom ali z domačo obrtjo kot dodatnim virom zaslužka. Ob vedno večjem povpraševanju potrošnikov po zdravih in kakovostnih pridelkih pa je ena izmed razvojnih možnosti tudi ekološko kmetovanje. V aprilu letos je bil sprejet Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oziroma živil, na osnovi katerega bodo morali kmetovalci, ki bodo uveljavljali podporo za ekološko kmetovanje, tudi kmetovati. Ekološkemu vinogradništvu je namenjeno neposredno plačilo 120.750 slovenskih tolarjev na hektar, za ekološko rejo živine z obtežbo 0,2 do 1,9 GVŽ na hektar kmetijskih zemljišč v rabi je za trajne travnike mogoče pridobiti 40.000 slovenskih tolarjev na hektar ter za pašnike v uporabi 20.000 slovenskih tolarjev na hektar površine. Pri tem velja tudi omeniti, da je zahtevek za neposredna plačila v okviru kmetijsko okoljskih ukrepov mogoče uveljavljati tudi za površine, za katere se uveljavlja izravnalno plačilo za območja z omejenimi možnostmi za kmetijstvo in za površine, za katere se uveljavlja tržno cenovne podpore.

Vstopanje Slovenije v Evropsko zvezo odpira tudi za Kras nove razsežnosti in priložnosti. Prepričan sem, da bodo Kraševke in Kraševci s svojo podjetnostjo in prizadevnostjo ta biser slovenske dežele najprej znali in zmogli ohraniti, hkrati pa tudi k sebi z odlično in s kakovostno ponudbo privabiti obiskovalce, ki se bodo radi vračali. Kogar namreč Kras enkrat očara, se mu ne more več upreti!

ZAKAJ EKOLOŠKO KMETOVATI?

Miran Naglič

Kmetijska politika pri nas

Slovensko kmetijstvo je zaradi številnih (tudi subjektivnih) omejitev, gledano v celoti, neprimerljivo in nekonkurenčno na evropskih trgih, s približevanjem Slovenije Evropski zvezi pa vse bolj tudi na domačem trgu. Zaradi nuje po ohraniti te dejavnosti v prostoru mora "država" kot skrbnica "javnih interesov" pokazati odgovoren odnos do te panoge in še korenitejše prenoviti kmetijstvo kot gospodarsko dejavnost. Prepuščanje skrbi za uresničevanje "javnega interesa" kmetijstva v prostoru panogi sami, čemur smo bili priča v preteklosti, je privedlo - zaradi dolgotrajnega neugodnega ekonomskega položaja panoge - do negativnih trendov v demografski sestavi velikega dela slovenskega podeželja, na mejnih območjih, na katerih so razmere za kmetovanje izrazito neugodne, pa je privedlo do kritičnih, lahko tudi nepovratnih procesov razseljevanja, opuščanja rabe kmetijskih zemljišč, zaraščanja in degradacije prostora kot celote (nekatera višinska območja, Kras...).

Izhodišče

Pestre naravne razmere v Sloveniji so določale svojevrsten razvoj kmetijstva. V ravninskih območjih Slovenije in tam, kjer so bile razmere za kmetijstvo ugodnejše, se je pridelava intenzivirala. V ostalih območjih, kjer so razmere za kmetijstvo manj ugodne, je bil razvoj manj izrazit. Trdimo lahko, da je kmetijska pridelava v teh območjih ostala še v veliki meri tradicionalna oziroma "sonaravna". Tehnološki postopki so ostali zelo podobni tradicionalnim zaradi osveščenosti pridelovalcev in strokovnjakov, pa tudi zato, ker marsikje narav-

ne danosti ne dopuščajo drugih načinov dela. Poljski kolobar je še vedno relativno širok, vsebnost humusa v tleh se ne zmanjšuje, uporabljajo se domača, organska gnojila, poraba mineralnih gnojil na enoto površine je majhna, uporaba zaščitnih sredstev za varstvo rastlin je omejena na ožja območja. Tehnologija pridelave v globalu z vidika varovanja okolja ni problematična. A kmetje sami se tega premalo zavedajo. Tudi potrošniki so z načinom pridelave hrane na teh območjih premalo seznanjeni.

Razvoj potrošnega trga in spreminjanje povpraševanja pri nas je v veliki meri povezan z dogajanjem v sosednjih državah Evropske zveze. Raziskave trga v teh državah (za področje obravnavane teme) kažejo naslednje trende ali težnje:

- združevanje malih ponudnikov
- prodaja v veleblagovnicah velikih trgovskih verig
- dostava živil na dom
- povečevanje neposredne prodaje na domu
- zmanjševanje "zvestobe" blagovnim znamkam in želja po preskušanju novega.

Ljudje želijo svoj prosti čas čim bolj racionalno izrabljati. Nakup živil združujejo z izleti v bližnjo okolico. V mestih so odmaknjeni od pridelave, zato jih vse bolj zanimajo postopki pridelave rastlin, načini reje živali in predelava pridelkov. Zanimajo jih tradicionalni postopki pripravljavanja živil (kuhanje, peka). Zanimajo jih tradicionalne in značilne jedi posameznih območij. To so sposobni in pripravljeni plačati.

Stvarne možnosti

Navedena dejstva je treba upoštevati pri razvoju slovenske pridelave in po-

nudbe hrane ter drugih storitev, povezanih s kmetijstvom. Kmetijstvo mora odgovoriti na navedene izzive in se, bolj kot do sedaj, prilagoditi zahtevam trga, kajti dobre možnosti za razvoj so le tiste, ki so preizkušene in potrjene tudi na trgu. Pričakujemo, da se bo kmetijska pridelava v prihodnje še izraziteje strukturirala v naslednjih treh glavnih smereh:

Aktivne, razvojno naravnane kmetije:

1. Intenzivna kmetijska pridelava na območjih z ugodnimi razmerami za razvoj kmetijstva se bo zaradi zahtev trga in zaradi vse strožjih okoljevarstvenih normativov podredila standardom integrirane pridelave. V Sloveniji so že narejeni koraki v to smer. Že desetletje imamo uvedeno integrirano pridelavo v sadjarstvu, že drugo leto pa jo uvajamo v vinogradništvu in v pridelavi zelenjave. V naslednjih nekaj letih bo takih kmetij 8 do 10%.
2. Kmetijska pridelava drugega dela kmetij bo postala v večji meri le ena od aktivnosti oziroma gospodarskih dejavnosti kmetijskih obratov. Ta trend je v slovenskem kmetijstvu videti že vsaj pol stoletja, toda bolj kot do sedaj bo treba razviti druge dejavnosti za večjo proizvodnjo in povečanje virov dohodka na kmetijskih obratih iz teh dopolnilnih in dodatnih dejavnosti. V prihodnjih nekaj letih bo takih kmetij 65 do 70 odstotkov.

Ogrožene kmetije:

3. Zaradi slabih pogojev za kmetovanje, zaradi pomanjkanja delovno sposobnih ljudi ali preprosto zaradi nezainteresiranosti, ki je v večini primerov posledica prvih dveh vzrokov, bo del kmetijskih obratov ostal na robu dogajanja. Kmetijska pridelava bo ekstenzivna, raba zemljišč (najprej slabših) se bo postopoma opuščala, boljša

zemljišča bodo mogoče oddana v najem, pridelava bo zaostajala za razvojem stroke oziroma se zmanjševala. V prihodnjih nekaj letih bo takih kmetij 20 do 25 odstotkov med vsemi kmetijami.

Ena od možnih smeri za razvoj kmetijskih obratov druge skupine je tudi ekološko kmetovanje. Trenutno se v Sloveniji ukvarja s tako dejavnostjo kakšnih 900 kmetij, kar je nekaj manj kot en odstotek vseh kmetijskih obratov. Ocenjujemo, da ima v prihodnjih nekaj letih možnost razvoja v to smer približno 10 odstotkov slovenskih kmetij, ob nadaljevanju podpore Evropske zveze tej panogi pa tudi več. Ekološko kmetijstvo, kljub trenutno veliki politični in finančni podpori, ni univerzalna formula za izhod iz krize kmetijstva sedanjega časa. Je le ena izmed možnosti za razvoj enega dela slovenskih kmetij - seveda pri izpolnjevanju številnih drugih pogojev, kot so: primerna delovna sila (komunikativnost, višja raven splošne razgledanosti...), možnosti in volja za razvoj dopolnilnih dejavnosti na obratu, pripravljenost za drugačne načine pridelave, predelave, trženja, promocije... Pod navedenimi pogoji je lahko ekološko kmetovanje resna razvojna možnost za del slovenskih kmetij in ne le ekskluzivna pravica peščice "pravovernih" obdelovalcev zemlje, kakršne so želje nekaterih. Problem v razvoju ekološkega kmetovanja je mnogo bolj organizacijske kot kmetijsko tehnološke narave!

Glavne naloge v razvoju ekološkega kmetovanja v Sloveniji so:

1. Seznanjati potrošnike s prednostmi doma pridelane, prirejene in predelane hrane.
2. V praksi uveljaviti usmeritve in zakonodajo s področja ekološkega kmetovanja.
3. Na trgu zagotoviti zadostno količino ekološko pridelanih živil po sprejemljivih cenah.
4. Organizirati in uveljaviti ločene poti za prodajo ekološko pridelane hrane (nove, še boljše, za ta namen usposobiti že uveljavljene).

Kakšno je ekološko kmetovanje v Sloveniji - glavni poudarki

Začetki ekološkega kmetovanja v Sloveniji segajo v konec sedemdesetih let. Posamezni navdušenci in nekaj organiziranih skupin je že takrat začelo s tem delom. Žal, tudi zaradi primanjkljaja v prehranski bilanci države. A časi tem prizadevanjem niso bili naklonjeni. Kmetijska politika tega segmenta pridelave ni upoštevala, dejstvo pa je tudi, da je tovrstna pridelava temeljila bolj na osebnih prepričanjih in pogledih akterjev dogajanja, kot na resni tržni oskrbi potrošnikov z zdravo hrano. Marsikdo je obupal. Nekatera društva so ostala, žal pa niso imela izdelanega skupnega razvojnega koncepta, in so si bila velikokrat drugo drugemu največji nasprotniki.

Sredi devetdesetih let smo z oblikovanjem Strokovne skupine za sonaravno kmetovanje, ki deluje v okviru Kmetijske svetovalne službe Slovenije, uspeli povezati strokovnjake različnih področij, ustanov in nevladnih organizacij ter tako uspeli združiti moči ter hotenja za razvoj ekološkega kmetovanja pri nas. Pripravili smo Priporočila za ekološko kmetovanje (1997), pripravljati smo začeli zakonodajo za to področje, dajali smo predloge za vključitev v program državnih podpor. Za to obdobje je značilno predvsem prepričevanje odgovornih o pomembnosti tega področja za bodoči razvoj kmetijstva, pridelovanja hrane in ohranjanja podeželja pri nas. Žal nekateri uradniki niso videli do Evrope ali pa vsaj čez meje Slovenije. S približevanjem Evropski zvezi je to področje dobilo pomembno mesto tudi v ukrepih agrarne politike pri nas. K sreči je bilo takrat že marsikaj narejeno. Strokovne službe in nevladne organizacije so opravile veliko delo, to je izobraževanje pridelovalcev in strokovnjakov na tem področju. Organiziranih je bilo veliko ekskurzij, predavanj in seminarjev. Uveljavili smo zahtevo, da mora vsak, ki se želi uradno ukvarjati z ekološkim kmetovanjem, opraviti obvezno tridnevno uvodno izobraževanje. V štirih letih, kar traja, se ga je udeležilo kakšnih 2.000 udeležencev. V letu 1998 smo začeli postavljati temelje kontrolni službi, ki uspešno deluje. V letu 2000 je bilo vanjo vključenih več kot 600 kmetij.

Pomembno prelomnico v razvoju ekološkega kmetovanja v Sloveniji pa po-

meni 1999. leto. Ustanovljena je bila Zveza združenj ekoloških kmetov Slovenije. Društva, ki so delovala na tem področju, so se povezala. To je eno izmed najpomembnejših dejanj, saj bo le s skupnim nastopom mogoče sprejemati in uresničevati nove izzive. V okviru podpor za razvoj kmetijstva je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano vključilo tudi program za razvoj ekološkega kmetovanja. Prvi ekološki kmetje so dobili finančne podpore države. Pridelovalci, povezani v društva, so uspeli lani in letos v Ljubljani, Mariboru in Celju organizirati ekološke tržnice, ki uspešno poslujejo. Tudi na administrativnem področju so bili storjeni pomembni koraki. Ekološko kmetovanje je dobilo z Zakonom o kmetijstvu podlago za delo in razvoj. S podzakonskimi predpisi, ki so bili sprejeti letos, pa je to področje tudi natančneje urejeno.

Po nekaterih ocenah je približno 10 odstotkov slovenskega kmetijstva mogoče razviti tako, da bo z vidika pridelave in prireje konkurenčno v pogojih skupnega evropskega trga. Ostala kmetijska pridelava je in bo ostala nekonkurenčna. Če jo želimo ohraniti zaradi "posebnih funkcij v prostoru", je potrebna temeljite prenove in to predvsem v organizacijskem smislu! Kmetje na območjih z manj ugodnimi možnostmi za kmetijsko pridelavo in prirejo bodo morali postati "vse manj kmetje" v tradicionalnem pomenu besede. Pridelava in prireja bosta morali postati zgolj tehnološka postopka za pridobivanje surovin, razvoj pa bo moral biti v mnogo večji meri usmerjen v predelavo na domu ali v združnih obratih, v razvoj blagovnih in zaščitnih znamk, v promocijo in trženje izdelkov posebne kakovosti, v razvoj dodatnih zaposlitev (zunaj kmetijstva) na podeželju. Na drugi strani pa bo morala "država" (vsa družba) bolj kot do sedaj spodbujati razvoj teh aktivnosti v smislu normativne ureditve in finančnih spodbud ter v večji meri ovrednotiti in plačati izvajalcem opravljanje "posebnih funkcij" v prostoru (vzdrževanje in razvoj infrastrukture na podeželju, preprečevanje zaraščanja, ohranjanje naravne in kulturne dediščine na podeželju...).

Zakaj prednost integrirani pridelavi grozdja in vina?

Območje Krasa je vinorodna pokrajina z najmanj 2000 let dolgo tradicijo gojenja vinske trte. V začetku našega štetja je rimski zgodovinar Plinij zapisal, da so na kamnitih gričih nedaleč od izvira reke Timave pridelovali vino »Vinum pucinum«, kateremu pripisujejo zdravilne učinke. Ta pomen zdravilnosti se terana drži še dandanes in prav to narekuje še večjo pozornost že pri obdelavi vinogradov in pridelavi grozdja ter vina teran.

Kmetovalci in uporabniki prostora se moramo zavedati občutljivosti kraškega svetâ za onesnaževanje tal in podzemnih vodâ ter skrbeti za ohranjanje plodnosti tal. Naša rdeča zemlja jerina ali »terra rossa« vsebuje precej glinastih delcev, ki močnejše vežejo minerale in je zato njihovo izpiranje slabo. Obenem je debelina te prsti skopa.

Zaradi naštetega je danes cilj pridelave grozdja in vina teran na naravi prijazen način in ena takih oblik je tako imenovana **integrirana pridelava grozdja in vina**. Ta temelji na postopkih, pri katerih je uporaba kemičnih sredstev za varstvo rastlin, gnojil in enoloških sredstev omejena na nujno potrebne najmanjše količine. Pri tej pridelavi, ki jo v letu 2001 uveljavlja tudi Pravilnik Poslovne skupnosti za vinogradništvo in vinarstvo Slovenije in se ga uresničuje v skladu z določili Uredbe Evropske unije (Uredba EGS/EU 2078/92), imajo prednost biološki in biotehniški, gojitveni in enološki dovoljeni postopki.

V nadaljevanju na kratko predstavljam osnovna pravila integrirane pridelave grozdja, ki jih mora vinogradnik upoštevati, uresničevati in zapisovati. Celoten potek nadzoruje kontrolna služba Združenja

NARAVI PRIJAZNO VINOGRADNIŠTVO NA KRASU

Majda Brdnik

za integrirano pridelavo grozdja in vina, ki deluje v okviru Poslovne skupnosti za vinogradništvo in vinarstvo Slovenije.

Za ohranjanje rodovitnosti tal in biotske pestrosti veljajo posebna pravila o gnojenju, negi tal in obremenitvi vinograda. Na osnovi kemične analize tal, ki mora biti opravljena vsaj vsakih pet let, se opravi ustrezno gnojenje, ki ne sme presežati vnosa več kot 50 kg čistega dušika na hektar površine letno, in primerno gnojenje s fosforjem in kalijem (stopnja C založenost). Prepovedano je vnašanje težkih kovin (največ 3 kg bakra na hektar površine letno). In urejeno mora biti vračanje organske mase v vinograd.

Pri obdelavi tal v vinogradu je za biotsko pestrost predpisana zatravitev vsaj vsake druge vrste, medtem ko je za preprečevanja izpiranja zemlje zahtevana pokritost tal čez zimo. Zaradi sušnih razmer v našem vinorodnem okolju pa moramo biti previdni pri zatravljanju tal in upoštevati vsebnost humusa in hranil v tleh. Za dobro kakovost grozdja je predpisana tudi največja možna obremenitev.

Dobršen del zahtev integrirane pridelave zajema tudi varstvo vinske trte. Natančno so določena fitofarmaceutvska sredstva, s katerimi se opravlja zdravstvena zaščita trte. Vsa dela morajo biti opravljena z atestiranim pršilnikom. Ker poznamo naše vinorodno območje, menimo, da se varstvo vinske trte približuje pravilom integrirane pridelave. Že pred leti so občine skupaj s sredstvi iz programa Phare omogočile nakup merilnih naprav za spremljanje pojava bolezni, kar omogoča večjo strokovnost pri varstvu. Tudi izobraževanje, ki ga organizira in opravlja Kmetijska svetovalna služba Sežana o varstvu vinske trte in o tehnologiji pridelave vina, je vsako leto bolj obiskano.

Vinorodni okoliš Kras obsega sedaj 609 ha vinogradov, ki jih obdeluje več kot 900 vinogradnikov. V prvem letu uvajanja integrirane pridelave se je kljub zelo kratkemu roku zanjo prijavila Kmetijska zadruga VINAKRAS Sežana in 18 vinogradnikov, ki obdelujejo 81 ha vinogradov.

Iz navedenega lahko povzamem, da se ekološka zavest pri pridelavi grozdja na Krasu dviguje in da prispeva h kakovosti in slovesu vina teran ter ostalih vin, ki se jih prideluje na tem območju. Dokaz za to je tudi pravilnik o zaščiti vina teran, v katerega so pridelovalci kot predlagatelji pravilnika zapisali, da mora biti grozdje refošk na Krasu za pridelavo terana pridelano po načelih integrirane pridelave.

Ob vzporednem razvoju ostalih kmetijskih panog - predvsem živinoreje - bo vinogradništvo in vinarstvo pripomoglo k videzu in varstvu kulturne krajine ter k slovesu Krasa, ki je, pisan z veliko začetnico za pokrajino s tem imenom, le eden in edini na našem planetu.

**Naravi prijazno
poljedelstvo**

VEDNO BOLJ ZANIMIVE POSTAJAJO ŽE POZABLJENE POLJŠČINE

Milena Štolfa

Na območju Krasa, Vrhov in Brkinov je nekdanje poljedelstvo predstavljalo eno izmed najpomembnejših kmetijskih panog. Na Krasu so obdelali vsako »flikco« zemlje, bodisi v dolinah ali sredi ograd. Ivan Gams je zapisal: "Kraške zemlje je dovolj za delo z motiko, s srpom ali z lopato, premalo pa za traktor in kombajn. Zato so že v preteklosti Kraševci zemljo očistili kamenja in ga zložili v suhe zidove, da so ogradili njive ali poti. Ob njivah so posadili vinsko trto."

Pred prevlado vinogradništva sta bili pridelava poljščin in zelenjave najpomembnejši panogi. Pridelovali so pšenico, rž, proso in ajdo, od ostalih poljščin pa koruzo, krompir, peso, korenje, fižol, ... Tržne viške so prodajali v Trstu, kjer so bili sladek fižol, zgodnji krompir, solata in grah med najbolj cenjenimi vrtninami.

Po statističnih podatkih iz leta 1981 je bilo na območju takratne občine Sežana (sedanje občine Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana ter del občine Miren-Kostanjevica - op. ur.) 2.756 ha njiv in vrtov. Sedaj pa se s poljedelstvom ukvarja le malo kmetij. Pridelava poljščin in zelenjave, ki še vedno temelji na naravi prijazni pridelavi, predstavlja predvsem samooskrbo kmetij - tako za prehrano ljudi kot za krmo živine.

Tako kot na Krasu je s poljedelstvom tudi na območju Vrhov, Vremske doline in Brkinov. Še pred leti obdelane njivske površine postajajo travniki ali so že v zaraščanju. Tako kot na Krasu so tudi tod problem velika razdrobljenosti zemljišč, neekonomičnost pridelave in neorganizirana trga. Čeprav nudi ta prostor, glede na naravne danosti, možnosti tako za poljedel-

sko kot zelenjavarsko pridelavo veliko, tistih, ki bi se odločali zanju, žal ni.

Po podatkih Statističnega urada republike Slovenije je bilo v letu 2000 na območju Upravne enote Sežana (ki obsega območje sedanjih občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana - op. ur.) obdelanih 941 ha njiv, kar je za tretjino manj, kot jih je bilo obdelanih v letu 1981. Podatki dokazujejo, da se njivske površine zmanjšujejo. To pa zato, ker na celotnem območju poljedelstvo ni tržno zanimiva panoga. Stroški pridelave poljščin so, žal, preveliki. Skopost in razdrobljenost njivskih površin, ki ne dopuščajo uporabo sodobne kmetijske mehanizacije, s čemer bi se v veliki meri znižali stroški pridelave, odločilno vpliva na obseg pridelave poljščin. V zadnjem času pa se kmetovalci ubadajo še s težavami zaradi škode, ki jo na poljščinah povzroča divjad. Zavarovanje njivskih površin predstavlja namreč še dodatni strošek, pa se tudi zato vse manj kmetov odloča za obdelavo njivskih površin.

Za poljedelstvo in tudi za zelenjavarstvo so zanimive le večje njivske površine, kakršne so v dolini Raše, v dolini Branice, v Vremski dolini, na Vrhpoljskem polju, na Brezoviškem polju, v dolini Padeža, v Odolini, ... Na takih zaokroženih površinah bi lahko pridelovali vse poljščine in tudi zelenjavo z nižjimi stroški. Tod so možnosti za živinorejo in pridelavo krme, žit, poljščin, zelenjave, zdravnih zelišč in sadja velike. Narava je tod tudi še neokrnjena in že sama

ponuja naravi prijazno pridelavo. V njivski kolobar bi bile lahko zajete tržno zanimive poljščine, ki bi tudi ugodno vplivale na biološke lastnosti zemlje.

Seveda pa ne smemo pozabiti, da ob vse večjih finančnih spodbudah države (prek Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano) za naravi prijazno kmetovanje se tudi naši kmetje odločajo za naravi prijazen in za ekološki način pridelave hrane. Vse bolj se zavedajo, da lahko le s tako pridelanimi izdelki konkurirajo na trgu.

Kmetje, ki se odločajo za ekološko kmetovanje, se poleg živinoreje ukvarjajo še s pridelavo poljščin. Vse bolj spoznavajo, da ima le tak način na kraškem in okoliškem prostoru možnosti za nadaljnji razvoj. Upoštevati pa, seveda, morajo vsa načela ekološkega kmetovanja. Vedno bolj postajajo zanimive že pozabljene poljščine, kot so: ajda, pira, bob in koleraba, s katerimi bi lahko popestrili ponudbo jedi na naših osmicah, v turističnih kmetijah in gostilnah. Tako bi dodali še en kamenček v mozaik turistične ponudbe našega območja. Z obdelavo vseh kmetijskih zemljišč pa bi veliko pripomogli tudi k videzu kulturne krajine Krasa, Brkinov in Vrhov.

Milena Štolfa, univ.dipl.inž. agronomije, -
kmetijska svetovalka,
Kmetijska svetovalna služba Sežana

PONUJAJO SE NOVE MOŽNOSTI

Aleks Dariž

Sadovnjaki na območju upravne enote Sežana spadajo v brkinski sadni okoliš. Glavnina nasadov je na flišnatem predelu Brkinov, veliko sadnih dreves pa je posajenih tudi na Krasu, predvsem v dveh manjših sadnih podokoliših in sicer na območju vasi Divača-Povir-Šmarje-Dutovlje in na območju vasi Klanec-Ocizla-Beka-Petrinje. Sadni okoliš Brkini je poznan predvsem po jabolkah, češpah in češnjah odlične kakovosti. Tod uspevajo tudi hruške, orehi, lešniki, višnje, marelice, breskve in druge sadne vrste. Brkinsko sadje je zaradi ostrega podnebja, velikih temperaturnih nihanj med dnevom in nočjo, stalnih vetrov - burje in visoke nadmorske višine izredno lepo obarvano, dosega visoko stopnjo sladkorja, primerno kislino in izrazito aromo.

Sodobni nasad jablan v Brkinih - Fotografija. A. Dariž

Ekstenzivno sadjarstvo

Večino sadja, predvsem češp, se še vedno pridelava na visokodebelnih drevesih v ekstenzivnih, travniških nasadih in na sadnem drevju, posajenem ob njivah. To so stare sorte sadja, ki so dokaj odporne zoper bolezni in škodljivce. Pri slivah je to domača češplja; pri jablanah bobovec, goriška sevka, krivopecelj, možancelj; pri hruškah pa tepke, ozimke, putrovke in moštnice.

Pridelki iz teh nasadov so nestalni, sadje je pogosto poškodovano od bolezni, škodljivcev in toče. Večino sadja se porabi doma, ob obilnih letinah pa se viške sadja predelava v žganje, sadni sok in kis, marmelade, kompote in suho sadje. Posebno poznana pridelka sta brkinski slivovec in jabolčno

žganje, v zadnjem času pa pridobivata na pomenu tudi jabolčni sok in domač jabolčni kis.

Sadno drevje v travniških nasadih je v glavnem neškropljeno. Žal je največkrat tudi drugače neoskrbovano. Tudi ponudba tega sadja je majhna, čeprav povpraševanje po njem narašča. Sadje v takih nasadih je v bistvu pridelano na biološko neoporečen način in je škoda, da ga veliko ostane neobrnega in da nima nobene zaščitne znamke.

Veliko sadnega drevja je posajena še v polintenzivnih nasadih ob hišah in vrtovih. Skoraj vsako kmečko gospodarstvo ima na dvorišču ali v vrtu posajenih po nekaj jablan, sliv, hrušk, češenj in orehov.

Poleg pridelave hrane imajo travniški nasadi in nasadi ob hišah in vrtovih ve-

ŽIVINOREJA NA KRASU

Stare sorte so spet v čslih – Fotografija: A. Dariž

lik pomen za lepši videz in ohranjanje kulturne krajine ter nudijo dom in hrano mnogim ogroženim živalskim vrstam, predvsem pticam in koristnim žuželkam.

Intenzivno sadjarstvo

Na območju upravne enote Sežana 51 sadjarjev obdeluje 76,4 ha intenzivnih nasadov jablan, hrušk, sliv in češenj. Sadovnjaki so razpršeni po vsem območju Brkinov in Krasa. Večjih kompleksov, ki bi neugodno vplivali na okolje, pri nas ni.

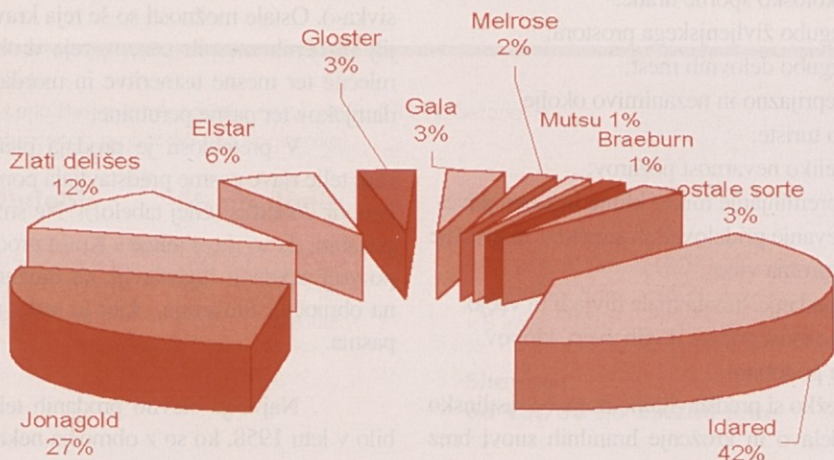
Največ je jablan in sicer na 69,6 ha površin. Pridelujejo se predvsem kakovostne jesenske in zimske sorte jabolk. Njihova zastopanost je prikazana na levi sliki.

Poleg jablan je na Beki 3,0 ha površin intenzivnih nasadov hrušk, v Zavrhku in Slivju 1,1 ha sliv in v Slopah prvi nasad češenj s površino 0,3 ha, ki šele prihaja v rodnost.

Večina sadjarjev je s svojimi nasadi že od začetka ustanovitve združenja vključena v SIPS - Slovensko integrirano pridelavo sadja in prideluje sadje na naravi prijazen način.

Površin, ki so primerne za obnovo nasadov, je še veliko. Ob opuščanju poljedelstva in živinoreje se sadjarstvu ponujajo nove možnosti za nadaljni razvoj. Še bolj kot integrirana pridelava pa ima v našem neonesnaženem prostoru prihodnost tudi ekološki način pridelave sadja, saj se zanj pojavlja vse več zanimanja tako med potrošniki kakor med pridelovalci.

Zastopanost sort prikazana v %

ŽIVINOREJA NA KRASU

Ida Štoka

Brez živinoreje si težko predstavljamo obdelano kulturno krajino in razvoj turizma, kar narekuje potrebo po ohranjanju poseljenih odročnih, hribovitih in kraških območij Slovenije. Kljub večletnemu prizadevanju številnih inštitucij so rezultati zelo slabo vidni. Dejala bi celo, da je iz leta v leto slabše. Stalež živine na Krasu, Brkinih in celotnem južno primorskem prostoru še naprej vztrajno pada; zmanjšuje se nekoč obdelovalna površina in s tem tudi življenjski prostor; gozd prihaja vse bližje vsem; stalež divjadi, predvsem zveri, je čedalje večji in agresivnejši. Lahko trdim, da se nam pred očmi spreminja podoba krajine in da se z njo postopoma spreminja tudi mikroklima.

Slovenska pokrajina je dar narave, vendar so jo negovale in zboljšale slovenske roke.

Michael Betts

Posledice zaraščanja

Skoraj vsi se premalo zavedamo, kaj pomeni upadanje števila živine, predvsem prežvekovalcev. Samo ta skupina živali je namreč sposobna preoblikovati za človeka neuporabno hrano v beljakovine z visoko biološko vrednostjo, ki so v naši prehrani življenjskega pomena.

Zato samo na kratko omenjam nekatere posledice zaraščanja!

Če odmislimo živinorejo s stališča pridelave zdrave hrane, ki je včasih pomenila glavni vir preživetja oziroma oskrbo velikega mesta Trsta z zdravim mlekom in mesom, pomeni zaraščanje sedaj na nek način še:

- odvisnost od uvožene in mogoče tudi ekološko sporne hrane;
- izgubo življenjskega prostora;
- izgubo delovnih mest;
- neprijazno in nezanimivo okolje za turiste;
- veliko nevarnost požarov;
- spreminjanje mikro klime in s tem povečevanje pridelovalnih stroškov za grozdje oziroma vino;
- upadanje števila male divjadi in večjo možnost pojava divjih zveri, klopov in podobno;

In težko si predstavljamo domačo rastlinsko pridelavo in kroženje hranilnih snovi brez organskega gnoja.

Glede na strukturo prebivalstva pričakujemo, da bo stalež krav še naprej padel in da bo v nekaj letih padel na število 500 ali celo pod njega... To napoveduje grafikon (na desni strani!) o številu osemenitev na območju Upravne enotze Sežana.

Možnosti

Obsežne travniške in pašniške površine nudijo na območju Upravne enote Sežana za živinorejo zelo različne okoliščine. Vendar velika ekstenzivnost, razdrobljenost površin ter posebni klimatski in talni pogoji narekujejo drugačno obravnavo kmetijske pridelave kot na ostalih območjih Slovenije. Nekatere možnosti, ki bi jih lahko izkoristili, je plemenska vzreja avtohtonih pasem (lipicanec, istrska pramenka, »kraška sivka«). Ostale možnosti so še reja krav dojilj različnih mesnih pasem, reja drobnice mlečne ter mesne usmeritve in morda reja damjakov ter pašne perutnine.

V preteklosti je prodaja plemenskih telic rjave pasme predstavljala pomemben vir dohodka (Glej tabelo!). Ne smemo pozabiti, da so rjave telice s Krasa prodajali po vsej nekdanji Jugoslaviji, na Balkanu in na območjih Slovenije, kjer je sedaj rjava pasma.

Največje število prodanih telic je bilo v letu 1958, ko so z območja nekdanje občine Sežana prodali 1068 glav plemenske

Fotografija: Rinaldo Derossi

Število osemenitev v UE Sežana

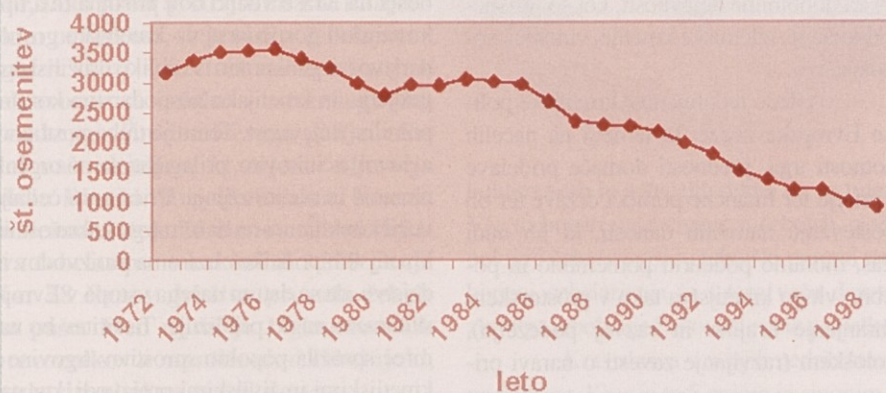

Tabela:

Ocena števila prodanih telic na območju Občine Sežana (po ocenah prof.dr. Milana Pogačnika)

Obdobje	Št. prodanih	Skupaj
1954 – 1963	250 – 1100 / leto	v 10 letih 4500 – 11000 glav telic
1963 – 1980	450 – 600 / leto	v 16 letih 7200 – 9600 glav telic
1980 – 1988	250 – 320 /leto	v 8 letih 2000 – 2560 glav telic
Skupno		od 13.700 do 23.260 telic

živine. Tako je letna prodaja dveh ali treh telic na kmetijo predstavljala glavni vir dohodka in jo ne moremo primerjati s drugimi dohodki, npr. od prodaje mleka ali mesa.

Vse naštete možnosti so zaželeno in primerne za naravi prijazno kmetovanje na travnatem svetu. Vendar je pogoj za kakršno koli tovrstno dejavnost uporaba večjih površin. Kajti ekonomično izkoriščanje marginalnih ali obrobni in ekstenzivnih površin je možno pri uporabi zaokroženih enot. Samo na zaokroženih in strjenih zemljiščih je možna nadzorovana paša omenjenih kategorij. Brez vključevanja paše pri reji živali na Krasu so vse druge kakršne koli oblike živinoreje ekonomsko in tehnološko sporne in ekološko težko sprejemljive oblike. Za vse naštete reje so prvi pogoj površine, kajti samo strnjene ali zaokrožene površine so sprejemljive in omogočajo nadzorovano pašo z električnim pastirjem ali mrežo.

Kmetijstvo tiho ugaša, z »umiranjem« travnikov in pašnikov propada tudi del slovenske tradicije, kulture in lepote naše dežele. Z odročnejših krajev Krasa, Brkinov, in z Vrhov ter iz Slovenske Istre mladi odhajajo, s tem pa se tudi zmanjšuje možnost za ohranitev hribovitega, gorskega in kraškega podeželja.

ALI SMO PRIPRAVLJENI NASTOPATI ZDRUŽNO?

Andreja Krt

Kras na območju Republike Slovenije obsega območja občin Komen, Sežana, Divača in delno Hrpelje-Kozina ter Miran-Kostanjevica. Celotni prostor je opredeljen kot območje s težjimi pridelovalnimi pogoji in z omejenimi dejavniki za kmetijstvo. Majhnost in razdrobljenost kmetijske posesti otežkočajo ekonomsko rast kmetij, hkrati pa daje ta raznolikost in razparceliranost posesti obdelani krajini specifičen videz.

Kmetijstvo v celoti kot panoga je specifična dejavnost, trgu in tržnim zahtevam težko prilagodljiva, saj je navezana na dolgoročno pridelavo in priraje, pa je zato tudi težko predvideti njegove dolgoročne usmeritve in razvoj.

Kraško okolje s svojimi naravnimi danostmi vsekakor ima svoje prednosti. Te se kažejo v čistem, neokrnjenem okolju z bogato naravno in kulturno dediščino, s prijetno klimo in tudi z ugodno lego ob meji z Italijo. To daje Krasu in Kraševcu spodbudne poglede na prihodnost in razvojne možnosti. Spodbudna je tudi ugotovitev na podlagi ankete v nekaterih kraških vaseh, iz katere je mogoče razbrati veliko zanimanje prebivalcev za dopolnilne dejavnosti, kot so turistične domačije, izletniške kmetije, vinotoči, sobodajalstvo...

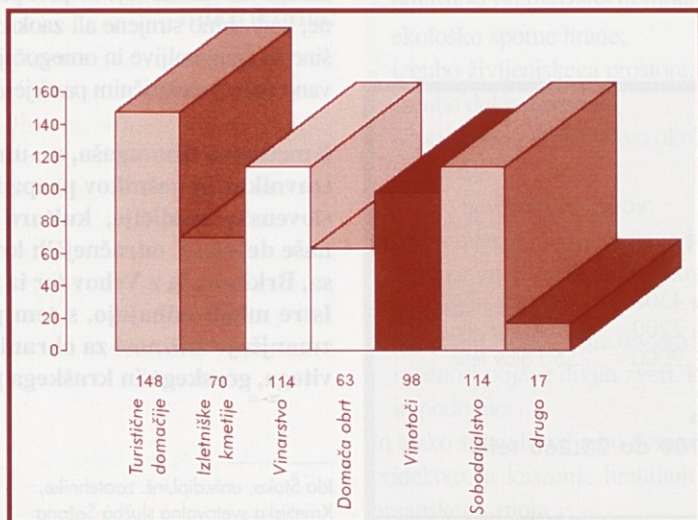
Glede na urejenost kmetijske politike Evropske zveze, ki temelji na načelih enotnosti trga, prednosti domače pridelave in priraje ter finančne pomoči države ter ob upoštevanju naravnih danosti, ki jih nudi Kras, moramo poudariti pomembno in potrebno vlogo kmetijstva tako v prostorskem (ohranjanje krajine in razvoj podeželja), ekološkem (razvijanje zavesti o naravi pri-

jaznem kmetovanju) in socialnem vidiku (zagotavljanje socialne varnosti in izboljševanje življenjskega standarda prebivalstva). Od tega je posredno odvisen tudi razvoj turizma na podeželju in ostalih povezujočih storitvenih dejavnosti, zato razvoja kmetijstva ni mogoče izključiti iz konteksta celostnega razvoja podeželja.

Upoštevajoč tradicijo, naravne danosti in konfiguracijo terena ocenjujem, da bosta na Krasu vedno bolj prisotna dva tipa kmetijskih gospodarstev - kmetijsko gospodarstvo, organizirano v obliki družinskega podjetja, in kmetijsko gospodarstvo kot dopolnilna dejavnost. Temu je treba postopno, a dovolj učinkovito, prilagajati samo organiziranost in način trženja. Priča smo čedalje večji konkurenci na našem trgu kakovostnih kmetijskih pridelkov oziroma proizvodov in dejstvu, da se datum našega vstopa v Evropsko zvezo naglo približuje. Ta širitev bo namreč sprožila popolno sprostitev trgovine s kmetijskimi in živilskimi proizvodi, kar nas usmerja v razmišljanje, kako čim bolj racionalno, enotno in kvalitetno nastopati tako na domačem kot tudi na tujem trgu. Morebiti je danes še izziv, toda svetovni trg in razvoj nam narekujejo globalizacijo delovanja in razpoznavnost blagovne znamke.

Zakaj ne bi tega zmogli tudi Kraševci in tisti, ki na podlagi tistega, kar nudi Kras, ustvarjajo in tržijo svoje izdelke. Zato je ključno vprašanje, ali smo se pripravljene in sposobne združiti tako proizvajalci kot tudi prodajalci pod skupno krovno blagovno znamko – na primer: »Proizvod Krasa«?

Anketa je bila opravljena februarja 2001: Stolpci kažejo zanimanje števil anketiranih prebivalcev za posamezne dopolnilne dejavnosti

Čebelarstvo družstvo Sežana se predstavlja

ZA MED S KRASA BI RADI UVELJAVILI ZAŠČITNO BLAGOVNO ZNAMKO

Ivan Atelšek

Čebelarstvo družstvo Sežana je bilo ustanovljeno že leta 1911 predvsem zaradi spodbudnih deželnih in državnih podpor, ki jih je avstroogrška monarhija nudila organiziranim in naprednim čebelarjem. Iz tega se je razvilo gibanje, ki mu gre velika zahvala za prodor takrat novega revolucionarnega načina čebelarjenja v panjih s premičnim satovjem. Nacionalni naboj in odpor, tako proti avstrijskim kot italijanskim pritiskom, se je tudi v čebelarstvu izrazil skozi zavzetost naših iskanj in odgovorov za izdelavo ustreznega slovenskega - Žnidaršičevega panja... Sedaj naše družstvo, ki zajema območja občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen in Sežana, šteje 76 članov. Člani društva čebelarimo s kakšnimi 3.800 panji. Kar 28 članov društva prevažajo čebele na pašo. Med njimi je 15 kamionskih prevoznikov z montiranimi čebelnjaki, registriranimi za cestni prevoz.

Čebelarstvo družstvo Sežana beleži v zadnjih dveh letih dobre pašne donose in izjemno kakovostne vrste medu. V povprečju beležimo donose med 25 in 35 kilogramov medu na panj, kar je v primerjavi s povprečnimi donosi med 12 in 20 kilogramov pred šestimi ali sedmimi leti zelo dobro. Tak napredek je rezultat velikega znanja čebelarjev, nove opreme, prevozov na pašišča, dobre oziroma boljše zdravstvene oskrbe čebel, predvsem pa je posledica naše zavesti, do katere smo se priklopali po številnih izgubah čebel, predno smo spoznali, da je primerno zdravstveno varovanje čebel pogoj in porok za dobre čebelje družine in za dobre donose medu.

Društvo organizira predavanja, ogled sejmov, udeležbo na problemskih

konferencah in natečajih doma ter na tujem. Vse to bogati naše znanje o čebelah, o tehnologiji čebelarjenja, o tehniški opremljenosti ter o higieni čebelarjenja in s tem večja donose, zlasti pa izboljšuje kakovost naših pridelkov.

Kras skriva v svojih nedrih številne dobrine. Kras je tudi pojem in sinonim za skopo zemljo, hude zime, burjo in sušo. In nekako v takšnih skrajnostnih razmerah uspeva na Krasu na kras prilagojeno rastlinstvo. Zato so plodovi krasa (v najširšem pomenu) sicer skromni po količini, a so hkrati v bistvu zelo bogati. To velja tudi za nekatere kraške avtohtone rastline, katerih nektar s čebelami predelujejo v med številni čebelarji Čebelarstva družstva Sežana, ki se sedaj trudimo uveljaviti blagovno zaščitno znamko za vrste medu, nabrane izključno na območju krasa.

V zimskem času smo izpeljali natečaj za izbor najboljših vrst medu na Krasu letnika 2000. Posebna strokovna komisija je vse prispelle vzorce analizirala in izdala poročilo. Med številnimi predloženimi vzorci smo prejeli plakete naslednji čebelarji:

- za divjo češnjo: zlato Ivan Atelšek iz Povirja
- za akacijo: srebrno Jožef Švagelj iz Štanjela in bronasto Jože Sanabor iz Šmarj
- za kostanj: zlato Dragomir Mali iz Sežane
- za lipo: bronasto Egen Štok in Ivan Atelšek iz Povirja.

Med vseh vrst s krasa je zaradi podnebnih razmer in mikroklima po svoji vsebini suh in zrel, zelo bogat z minerali, z rudninskimi snovmi in z encimi. **Tipične kraške vrste medu so rešelikin med, med divje češne, akacijev med, med travniške kadulje, kostanjev med, hrastov med, lipov med, ajdov med in žepkov med.**

Veliko znanja in potrpljenja mora odlikovati čebelarja, da uspe pripraviti čebelje družine za nabiranje sortnih nektarjev navedenih rastlin, iz katerih pridelujemo med naštetih vrst. Nekaterim to uspeva, naše društvo pa se trudi, da bi to uspevalo slehernemu čebelarju.

Pobirati darove narave, ob tem oprasati sadno drevje, trte, poljščine in tudi gozd je čebelarjeva naravna dolžnost. Ob tem nuditi prebivalstvu še najčistejši med raznih vrst, narejen iz nektarja, ki ga čebele nabirajo na prostoru zunaj urbanih predelov, proč od kemikalij in izpušnih plinov, pa je čebelarjeva dodatna človečna vrlina.

Prvovrstni kraški med lahko kupite pri bližnjem čebelarju. Ponudil vam bo tudi propolis, cvetni prah, matični mleček in vosek. Čebelar je skoraj v vsaki vasi na Krasu, Brkinih in Vrheh. Le povprašajte malo, kdo!

Ivan Atelšek, univ.upr.ppravnik - predsednik Čebelarstva družstva Sežana

SADJAR DAMJAN MARSIČ DAJE V ZAKUP POLNORODNA DREVESA JABLAN

**V neokrnjeno naravo
na sprehode,
ogledе znamenitosti
in na dobro hrano
vabijo Slope pri Kozini!**

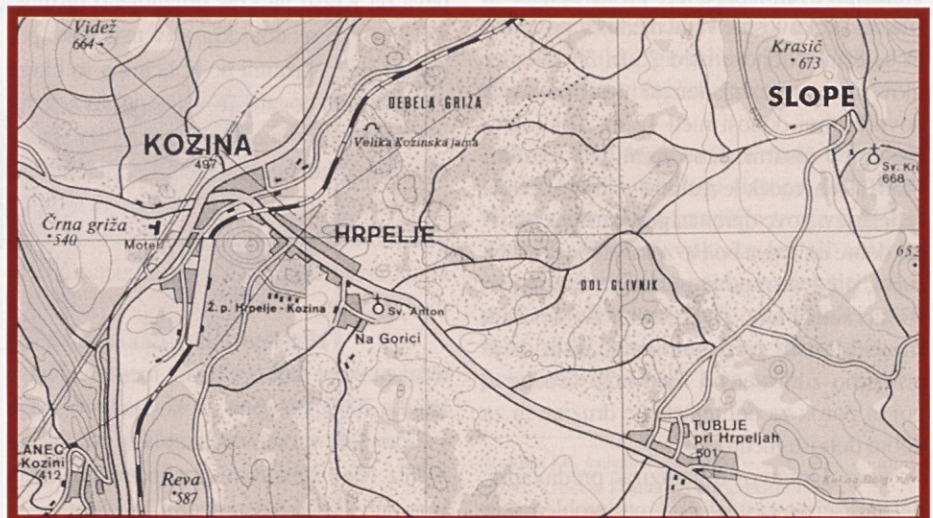
Agencija Kras

Če si želite neokrnjene narave in domače kmečke hrane, obiščite na nadmorski višini 600 metrov vas Slope nedaleč od Kozine!

Stoji vzhodno od avtoceste Ljubljana-Kozina na robu Matarskega podolja, kjer prehaja kraški svet v Brkine. Na severu jo varuje 673 metrov visok hrib Krasič, z juga pa nad njo bedi cerkev sv. Križa z bližnjega grička. Vas kraljuje sredi neokrnjene narave, saj jo obdajajo poraščena hribovita brda bogatih sadovnjakov in široko polje, ki je najlepše, ko se vse obeli zaradi razcvetelih cvetov mnogoterih češnjevih dreves. Prijazni domačini vabijo ne le na slastne domače dobrote, kot so pršut, panceta, klobase, kruh, slastne rdeče češnje, temnorjavi jurčki, jarkovec in sadjevec ampak tudi na ogled kraja z bogato zgodovino in kulturno dediščino.

Za sodobno organizirano sadjarstvo poleg priraje prašičev in turistično ponudbo se je odločil pred petimi leti na svoji 11 hektarov veliki kmetiji Damjan Marsič. Je eden izmed 130 sadjarjev na tem prostoru, ki so zvečine vsi sprejeli integriran način pridelave in dosegajo normative za slovensko blagovno znamko Sinička. Končal je vse potrebno usposabljanje in izobraževanje za pripravo ter strežbo jedil in pijač. Domačija nudi obiskovalcem narezke iz doma pridelanih in posušernih mesnin, kot so pršut, panceta, vratovina in klobase pa joto, pašto, njoke, rižote in meso s prilogami iz doma pridelanih poljščin, vrtnin in zelenjave ter v gozdovih nabranih plodov. Ponudi tudi vino in doma narejene pijače iz sadja.

Z Damjanove domačije so lepi sprehodi po vasi in njeni okolici. Slope se namreč ponašajo z bogato in burno zgodovino. Nad vasjo si lahko ogledate ostanke dobro ohranjene naselbine Ajdov iz 4. in 5. stoletja. Sprehodite se lahko po stari rimski cesti, ki je nekoč vodila mimo vasi. Na bližnjem hričeku, kjer je včasih stal grad, lahko pozvonite v cerkvi sv. Križa iz leta 1465 za izpolnitev svojih želja in se razgledate naokrog vse do Jadranskega morja. Med sprehajanjem si lahko v več potokih, izvirkih in zdravilnih studencih potešite žejo, dušo – kot pravijo domačini – pa si lahko očistite pri lepo izklesanem križu pred vasjo Slope iz leta 1765.

Iz kamna izklesan križ pod vasjo Slope iz leta 1765

Damjan Maršič v svojem sadovnjaku...

V Slopah gojijo poleg gospodarskega tudi bogato kulturno življenje. Tod so bili doma daleč naokrog poznani Sloparski godci, ki so nekoč godli tudi samemu cesarju Francu Jožefu. Sedanji rodovi domačinov se trudijo ohraniti vsaj delček tamkajšnje bogate kulturne dediščine. Še vedno ohranjajo stare običaje, kot so tepeznica, pust, kres, komun in opasilo. Opasilo je sploh največji sloparski praznik, ki ga vsako leto popestrijo s prikazom nečesa iz preteklosti. Ko so predstavili knjigo "Pravca o Slopah", so prikazali delček življenja svojih prednikov. Za odprtje vodovoda so prikazali običaje, povezane z vodo. V letu 2001 bodo organizirali prikaz žetve skozi čas.

Na vse to bogato zgodovinsko in kulturno izročilo kraja in krajanov veže posebno ponudbo Damjan Maršič, ki ima sadovnjake češenj, jablan, hrušk, češp in tudi nekaj marelic. Zaradi njihove hribovske višine so letni donosi dreves sicer nekoliko manjši od nižinskih nasadov, toda zaradi precej suhe in bolj zdrave klime ter obilice sonca je drevje treba manj škropiti proti sadnim boleznim. In iz svojega intenzivnega sadovnjaka daje Damjan zanimivim, poznanim in vplivnim Slovenkam in Slovencem v zakup polnorodna jablanova drevesa. Desetletna najemnina je simboličnih 100 nemških mark (v tolarški protivrednosti), zakupnikovo drevo Damjan označi s posebno ploščico,

na kateri je napisano zakupnikovo ime. Za vso sadjarsko oskrbo zakupnikovega drevesa skrbi Damjan. Zakupnik lahko pride k "svoji" jablani, kadarkoli želi, Damjan pa mu konec letine jamči gajbo jabolk. Če zakupnik jablane ne obere, mu Damjan med letom v zameno zagotovi kis, sok ali žganje. In vsako leto za vse zakupnike jablanovih dreves priredi na svoji domačiji piknik.

Dovolj zanimivih in privlačnih informacij o vasi Slope in o ponudbi Damjana Maršiča, katerega turistični usmerjenosti sicer sadjarske in prašičerejske kmetije bodo zagotovo sledili še drugi domačini! Preostane vam samo še, da se odločite za obisk. Da boste vasico lažje našli, objavljamo še izrez zemljevida, vzete ga in Atlasa Slovenije založbe Mladinska knjiga. Z avtoceste Ljubljana-Kozina zavijte v izvozu Kozina in peljite v smeri proti Reki do Tubelj pri Hrpeljah, tam pa zavijte levo proti Slopam.

Za obisk pri Damjanu Maršiču, Slope 6, 6240 Kozina, vam svetujemo, da zavrtite telefon: 05/680-28-40 ali 041/753-218.

Društvo rejcev drobnice s Krasa se predstavlja

DROBNICA NEKOČ IN DANES

**Evgen Gerželj
Ester Mihalič**

Reja drobnice je še do druge svetovne vojne pomenila za kraškega in brkinskega kmeta lep dodatni ali celo poglaviti vir zaslužka. Skoraj vsaka kmetija je redila poleg goveje živine tudi manjše število ovc ali koz. Po drugi svetovni vojni se je začel stalež drobnice manjšati. Nekaj je k temu upadanju pripomogla nova državna meja med Italijo in Jugoslavijo, precej pa tudi politika, ki je bila v povojnih letih kmetijstvu, še posebej drobnici, izrazito nenaklonjena. V sedemdesetih letih je začel upadati tudi stalež goveje živine. Kraške gmajne so istočasno postajale preskope za vedno bolj donosne krave, zato so vse bolj samevale. Začelo jih je zaraščati grmovje in drevje. In marsikje je iz njih nastala neprehodna goščava... Sredi osemdesetih let pa se je število tropov drobnice spet začelo številčno povečevati in njihovo število še narašča.

Nekdaj...

Nekdaj so ovce dajale dragoceno volno, meso in mleko. Volno so kmetice predle, iz nje pa so si izdelovali tudi posteljino. Jagneta so dobro prodajali za veliko noč, doma pa so praviloma jedli le ovčetino. Iz mleka so izdelovali kakovosten sir in skuto. Trgovci in gostilničarji so ju odkupovali in kot specialiteto prodajali v svojih prodajalnah in gostilnah.

Bili so tudi veliki tropi mlečnih ovc, ki so šteli po več sto glav. To je bila ovčereja brez hlevov, saj so pastirji nomadili. Jeseni so se s čredami odpravili v Furlanijo.

Tod so z ovcami prezimili. Pasli so največ po žitnih poljih. V januarju in februarju so ovce jagnile. Jagneta so kar tam prodali za veliko noč in se aprila odpravili proti domu. Na poti domov so že izdelovali sir. Sirili so takoj po jutranji oziroma večerni molži. Sir so tovorili s seboj v posebnih lesenih posodah - sirmicah. Najtoplejše poletne mesece so preživeli v domačih vaseh, nekateri pa na nanoških in snežniških planinah.

Ena izmed mnogih postaj na teh nomadskih poteh je bila tudi Škerljeva kmetija v Filipčjem Brdu pri Sežani. Ovce so prenočevale na ograjenem, dobro nastlanem prostoru, tako da je gospodarju ostalo kar nekaj gnoja, pastirji pa so dobili prostor za spanje v hiši. Spomladi, ko se je čreda vračala, je ostal na kmetiji tudi sir, ki so ga usirili prejšnji večer.

Veliko domačij in kmečkih domov je nekdanj imelo tudi po nekaj koz, ki so dajale meso in mleko ter kozje strojene kože za preproge.

Sedanja ponudba

Kras je s svojimi toplimi gmajnami pravi dom za ovce in kože. Za odprto pašo v ogradah je tod površin v izobilju, kar daje podlago kakovostni reji.

K porastu reje drobnice je prav gotovo pripomoglo tudi Društvo rejcev drobnice s Krasa, ki smo ga ustanovili pred štirimi leti, ko je bilo na sežanskem vsega skupaj dvaindvajset rejcev drobnice. Osnovni nalogi društva sta izobraževanje članov in povečevanje uporabe ovčjega in kozjega mesa ter izdelkov iz ovčjega in kozjega mleka. Člani se izobražujejo na predavanjih, tečajih, demonstracijah in strokovnih ekskurzijah.

Vključeni smo tudi v Pharejeve programe in s sredstvi Evropske zveze smo že izboljšali kakovost mlečnih izdelkov ter izdelali študijo o ohranjanju kraške kulturne krajine s pomočjo drobnice.

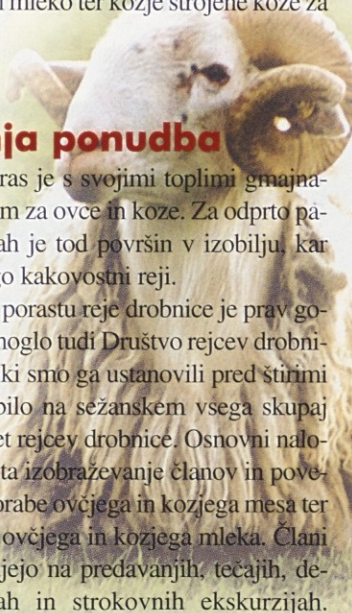
Največja promocijska prireditelja društva so Pastirske igre v Senožečah, ki so vsako leto ob koncu prvega tedna v avgustu. Takrat so vedno razstava ovc in koz, razstava in ocenjevanje izdelkov iz ovčjega in kozjega mleka ter strokovna predavanja za rejce. Obiskovalci iger lahko poskušajo in kupijo mlečne izdelke razstavljalcev - članov Društva rejcev drobnice s Krasa. Naše mlečne izdelke lahko vidite tudi na drugih tovrstnih predstavitev in sejnih. Seveda ovčje in kozje meso ter izdelke iz ovčjega ter kozjega mleka lahko kupite tudi pri samih rejcih.

Med pomembnejšimi dejavniki, ki vplivajo na povečevanje števila ovčerejcev in kozjerejcev, je tudi potreba ljudi po zdravi in raznoliki prehrani. Ponudba okusnih mlečnih izdelkov, ki jih rejci pridelujejo izključno iz domačega mleka po jutranji in večerni molži, je sezonska. Na kmetijah jih dobite od aprila - predvsem sveže, mehke sire, skuto in namaze - do pozne zime, ko je "ta pravi" zorjen, poltrdi sir.

Ovčje mleko - tradicija bogatega okusa - in kozje mleko - odlične lastnosti (nizek delež maščob, ki so tudi dobro razpršene v mleku in tako lažje prebavljive) - daje prvo vrstne mlečne izdelke, ki so nepogrešljiv del prehrane.

Zorjen sir (poltrdi ali trdi) zori dlje in ima bogat okus ter aromo. Skladno se dopolnjuje s suhomesnatimi izdelki.

Dimljeni sir - v enem mesecu okus po dimu enakomerno prepoji sirovo teksturo, kar daje siru značilen, zanimiv okus.

Fotografija: V. Franetič

Sveža skuta (sirarska ali tudi albuminska skuta) ima veliko prebrambeno vrednost, saj vsebuje predvsem beljakovine in malo maščob. Skuta je uporabna podobno kot simi namaz, priporoča pa se jo tudi za izdelovanje raznih vrst peciva in drugih specialitet.

Kozji simi namaz je narejen po stari tradiciji, ki mu daje značilen okus in nežno, kompaktno sestavo. Dobri poznavalci sirov radi segajo po njem, ker ga je mogoče uporabljati v prehrani z različnimi dodatki. Otroci ga imajo radi sladkega s sadjem; s soljo, z zelenjavo ali z začimbami pa daje jedi z bogatim okusom, ki je poznavalcem izrazito pri srcu.

Kozji mehki sir iz neposnetega, sladkega mleka je mehkega testa in nežnega, blagega okusa. Uporaben je po nekaj dnevih zorenja za gurmane in kuharice ter kuharje z domišljijo: sam ali v olivnem olju, z dodatkom začimb po okusu; razrezan na kocke kot dodatek solatam, jajcem ...

Kje so rejci drobnice?

Če se peljete po stari cesti iz Razdrtega proti morju, boste na začetku Senožčev opazili ograjo, za katero se največkrat pasejo koze, ki so v lasti Kozjereje Gerželj. Zavijte levo po klančku in na kmetiji vas bosta prijazno sprejela gospodar Drago in njegova žena Karmen. Ponudila vam bosta kozji sir in odlične sirne namaze z raznimi dodatki. Njihov naslov je: Kozjereja Grželj, 6224 Senožče, Senožče 3, telefon: 05/765-54-90 in 041/585-069.

Ko se vozite po avtocesti Ljubljana-Kozina, boste nekaj kilometrov za

Razdrtim ali pred njim ugledali pod sabo lepo urejeno in pokošeno polje z vasico na gričku, na katerem dominira protiturški tabor s cerkvico in obrambnim stolpom. To je Dolenja vas, najbolj ovčarska vas pri nas, saj premore kar deset rejcev drobnice, ki imajo skupaj več kot sedemsto ovc. Med njimi je tudi kmetija Evgena Gerželja, ki redi mlečne ovce. Zavijte z avtoceste v izvozu Senožče in poskusite njihov sir in skuto! Zagotovo vam ne bo žal! Naslov: Kmetija Gerželj, Evgen Gerželj, 6224 Senožče, Dolenja vas 46, telefon: 05/765-54-74 in 041/251-498.

Na planini Vremščica med Senožčami in Divačo gospodari s kar šeststo mlečnimi ovcami Karlo Zanuttini. Ni treba izgubljati besed, da je ovčjega sira in skute za obiskovalce vedno dovolj. Planina je zelo lepa izletniška točka predvsem za starejše ljudi in otroke, saj je dostopna tudi z avtomobilom (z avtoceste Ljubljana-Kozina izhod Senožče). Naslov: Planina Vremščica, Karlo Zanuttini, telefon: 041/613-857.

V Štorjah, na robu kraške planote, kjer je že doma teran, je doma tudi kozjereja. Družina Božeglav vam bo ponudila odlične kozje sire, skute in različne kozje sirne namaze. Naslov: Nives in Milivoj Božeglav, 6210 Sežana, Štorje 79, telefon: 05/768-54-52, 031/594-907.

Če vas pot zanese na Kras, se ustavite v Tomaju! Parkirajte na avtobusni postaji in si peš oglejte slikovito vasico, v kateri je muzejska Kosovelova hiša. Na vrhu najbolj strmega klanca na vzhodnem delu vasi domuje družina Žerjal. Oče Milivoj se je več kot dvajset let ukvarjal z rejo koz, sedaj pa je to prepustil sinu Matjažu. Oče in sin sta za svoje sire prejela že veli-

ko nagrad in priznanj. Naslov: Matjaž in Milivoj Žerjal, 6221 Dutovlje, Tomaj 75/b, telefon: 05/764-17-59.

Na Beki pri Kozini se z rejo koz ukvarja družina Mihalič. Po potrebi vsi poprimejo za delo, sirarstvo pa so prepustili sinu Danijelu. Izdelujejo sirne namaze in odlične mlade kozje sire. Naslov: Kmetija Mihalič, 6240 Kozina, Beka, telefon: 05/680-28-65.

V vasi Prešnica, ki je tudi izhodiščna točka za planince, ko se vzpenjajo na planino Slavnik, redi družina Pečar mlečne ovce. Poiščite jih in poskusite njihov sir in skuto! Naslov: Kmetija Pečar, 6240 Kozina, Prešnica 18, telefon: 05/680-12-27.

Z gradu Socerb je prelep razgled na ves Tržaški zaliv. Pod gradom se stiska vasica Socerb. Tam povprašajte za Koroščeve in za njihove specialitete iz ovčjega mleka! Naslov: Bruno Korošec, 6275 Črni Kal, Socerb 15, telefon: 05/659-21-76.

Na vseh drobničarskih kmetijah je ponudba sezonska. Mlečne izdelke in meso lahko kupite od aprila pa vse do konca leta... Verjetno ne boste obiskali vseh kmetij naenkrat, so pa prav vse vredne vašega obiska. Vsi, ki so nas do sedaj obiskali in poskusili naše izdelke, se zelo radi vračajo!

Evgen Gerželj, univ.dipl. inž. agronomije – predsednik Društva rejcev drobnice s Krasa
Ester Mihalič, univ. profesorica – Kozjerejstvo Mihalič

Prizadevanje
za zaščito terana

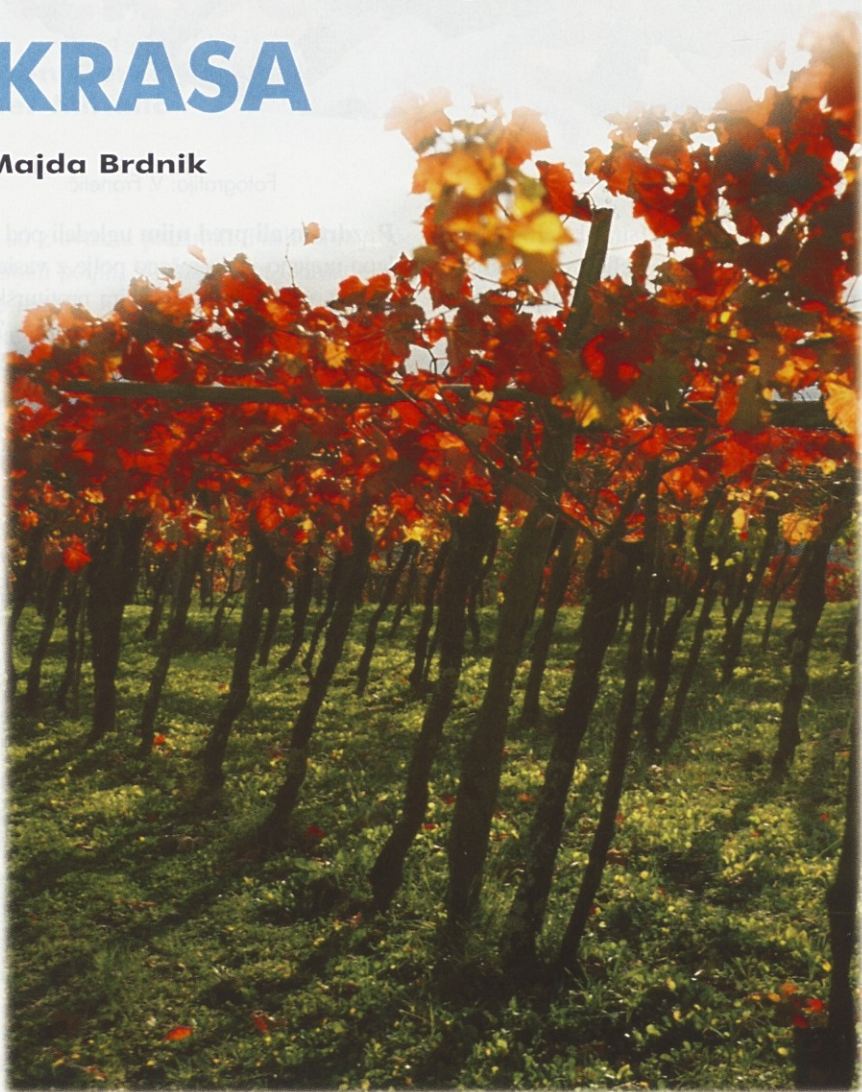
DRUŠTVO VINOGRADNIKOV IN VINARJEV KRASA

Majda Brdnik

V letu 2001 beleži Društvo vinogradnikov in vinarjev Krasa desetletnico delovanja, čeprav so se vinogradniki že prej med seboj povezovali in usklajevali svoja hotenja. Glavne naloge društva, kot neprofitne stanovske organizacije, so povezovanje vinogradnikov in vinarjev z vinorodnega okoliša Kras, izobraževanje svojih članov, promocija vin s tega območja in zastopanje skupnih interesov.

V društvo je vključenih več kot sto vinogradnikov in vinarjev, ki letno skupaj s svetovalno službo pripravijo šest ali več lokalnih ocenjevanj vin in strokovna predavanja. Člani društva se s svojimi vini vsako leto udeležujejo regijskih, državnih in mednarodnih ocenjevanj, kot so: Prerez letnika, Kmetijski sejem v Gornji Radgoni in sejem Vino v Ljubljani. Prav tako člani sodelujejo na različnih prireditvah, na katerih promovirajo Kras in predvsem vino teran.

Društvo sodeluje sodeluje skupaj s Kmetijsko Zadruzo VINAKRAS Sežana in s strokovnimi službami Kmetijsko veterinarskega zavoda Nova Gorica pri pripravi elaborata za zaščito terana z oznako Priznano tradicionalno poimenovanje. Vino teran je avtohtono slovensko vino, njegove odlike se kažejo v svojstveni sadi cvetici, sadnosti, živahnosti in intenzivni rubinasti vijolični rdeči barvi. Vino ne dosega visoke alkoholne stopnje (v povprečju od 10,5 do 11,8 prostominskih odstotkov) in ima značilno višjo koncentracijo skupnih kislin. Zaradi vsebnosti mlečne kisline in višje koncentracije polifenolnih snovi, ki z antioksidacijsko močjo zaviralno vplivajo na razvoj boleznih srca in ožilja, velja teran za zdravilno vino.

Poleg terana, ki predstavlja srce pridelave na vinorodnem okolišu Kras, pa vinogradniki gojijo in donegujejo še vina malvazijo, chardonnay, sauvignon, vitovsko grganjo, cabernet sauvignon in druga.

Zaradi pomembnosti vinogradništva kot dohodkovno glavne kmetijske panoge na območju Krasa, Vrhov in Brance je povezovanje vinogradnikov in vinarjev zelo pomembno. Občina Seža-

na in Občina Komen tudi sofinancirata dejavnosti društva in potrebe narekujejo, da bo poslej povezovanje vinogradnikov in vinarjev (42 posameznikov je registriranih za stekleničenje vina) še tesnejše.

Majda Brdnik, univ.dipl. agronomije – kmetijska svetovalka, Kmetijska svetovalna služba Sežana, in tajnica Društvo vinogradnikov in vinarjev Krasa

DRUŠTVO KMETIC SEŽANSKE REGIJE

Srečko Horvat

Društvo kmetic sežanske regije združuje članice iz upravne enote Sežana že četrstoletja v nepolitično, nevladno in neprofitno organizacijo. Njen cilj je ohraniti slovenskega kmeta na tem prostoru Slovenije. Od svojega nastanka ustvarjalno sodeluje s Kmetijsko svetovalno službo Sežana, ki društvu pomaga pri njegovem delovanju. Čeprav so se v delovanju dogajale tudi spremembe in se je menjal način dela, pomen društva in njegovi cilji ostajajo nespremenjeni. Društvo se je s svojimi več kot sto kmeticami včlanilo tudi v Združenje kmetic Slovenije, ki je zagotovo ena izmed največjih nepolitičnih, nevladnih in neprofitnih organizacij na Slovenskem.

Kmečka družina se danes počuti zelo negotovo v svojem okolju in pri delu, saj se dogajajo hitre spremembe na vseh področjih dela. Hkrati je kmetijstvo kot gospodarska panoga v nezavidljivem položaju. Slovenski kmet je trden in delaven, zato ga nemalokrat moti, da se ga obravnava kot problem in predvsem prikazujejo sredstva namenjena za kmetijstvo, kot sredstva za podporo z enakim značajem kot sredstva za socialno ogrožene ljudi. S takšnim načinom se prizadeva kmetov ponos in voljo, saj s svojo pridnostjo in delavnostjo (zdravjem) nemalokrat prekaša delavce v drugih dejavnostih. Tudi to je eden izmed razlogov, zakaj se naše kmetije in vasi praznijo. Zato je treba dodeliti kmetijstvu vlogo v naši družbi, ki ne bo temeljila na podpori, ampak na zdravih gospodarskih temeljih.

Da bi razumeli in sledili tok dogajanja, morajo kmetje danes spremljati nastajanje vseh novih zakonov in pravilnikov. Najbolj jih zanimajo novice na področjih pokojninsko invalidskega zavarovanja, davčne politike, socialne varnosti ljudi, štipendiranja, sprememb kmetijske politike in dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. In lahko pripišem, da so družinski člani na kmetijah dobro informirani po najrazličnejših medi-

jih, z branjem strokovne literature in z udeleževanjem v različnih izobraževalnih programih.

Narava – некоč pusta in neusmiljena – je v stoletjih prebivalce na Krasu, na Vrheh in v Brkinih izoblikovala v nezaupljive, skoraj nedovzetne za spremembe in sodelovanje. Zato si lahko v velike uspehe štejemo vsakršno njihovo združevanje v interesne skupine, društva in združenja.

Mlajši kmetje se odločajo za zaposlovanje ali iskanje zaslužka v obrti in trgovini. Ti ljudje se dela in življenja na kmetiji odvadajo, zato svojih otrok tudi v kmečkem duhu ne vzgojijo, pa zato po upokojitvi zadnje kmečke generacije kmetija propade. Posledice v našem okolju so vidne do te mere, da so zapuščene že mnoge vasi. V takih okoljih ne najdemo nosilcev razvoja in obnove vasi, v takšna okolja ne prihajajo državne subvencije in za takšna okolja razen z opozorili ne skrbi nihče.

Pomen Društva kmetic:

- izboljšati kvaliteto življenja na kmetiji
- zagotoviti primeren status kmeta v naši družbi
- vzpodbuditi mlade, da se pričnejo zanimati za delo v kmetijstvu

- prilagoditi in primerno pripraviti kmeta za vstop v Evropsko zvezo ter mu zagotoviti obstoj
- ohraniti navade, običaje in način življenja na vasi kot kulturo naroda, da ne bi izgini- lo v pozabo, saj se tudi s tem vzpodbuja narodna zavest (primer Amerika)
- ohraniti dobre sosedske odnose s Sloven- ci v zamejstvu in si medsebojno pomagati pri razvoju in obstoju slovenstva v tem okolju
- postaviti trdne temelje trajnega razvoja kraškega in brkinskega prostora, ki bo temeljil na zavesti samoohranjanja in razvo- ja tukaj živečih ljudi

Aktivnosti Društva kmetic:

- organiziramo izobraževanja
- pripravljamo srečanje kmetic sežanske re- gije
- tradicionalna majska strokovna ekskurzija
- srečanje kmetic Primorske
- prednovoletni kulturni večer za kmetice
- sodelovanje v razvojnih projektih.

Tokrat predstavlja, zakaj in kako se je lotila obnove svojega dela kraške domačije v Sežani, arheologinja in znanstvenica Ljudmila Gec-Plesničar, ki živi in raziskuje v Ljubljani. V strokovnih krogih širom po svetu poznano Kraševko smo predstavili v portretu "S kraškega praga v Ljubljano k uspehu, ugledu..."

v 25., 26. in 27. številki revije Kras. Je naslednica teoretičnega proučevalca emonskega področja A. Müllnerja in neposrednega raziskovalca Emone Arheologa W. Schmida, vendar je bil odkrit pretežen del doslej tega raziskanega mesta pod njenim vodstvom, ko je delovala kot arheologinja v Mestnem muzeju v Ljubljani. Sedaj je poznana kot znanstvenica za antično dediščino po vsej Evropi, bodisi po svojih objavljenih razpravah in knjigah, bodisi neposredno. S svojimi znanstvi je zmoгла, da je bilo arheološko gradivo Emone in njenega širšega okoliša z razstavami in monografijami predstavljeno ne le večkrat v Ljubljani ampak tudi v tujini.

Ko je bila predsednica Slovenskega arheološkega društva, je bila njena soba v muzeju odločilno vplivno mesto, je zapisal o Ljudmili Gec-Plesničar znanstveni svetnik Filozofske fakultete v Ljubljani prof.dr. Marijan Slabe, središče slovenskih arheologov. Tam so se tkala tudi strateška izhodišča takratne arheološke politike. Bila je tudi predsednica Slovenske skupnosti muzejev, Kulturne skupnosti Ljubljana, delovala je še v Republiški raziskovalni skupnosti itn. In prejela je več nagrad: Nagrado mesta Ljubljana, Župančičevo nagrado, Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo ter državno priznanje Srebrni znak Republike Slovenije.

Dr. Ljudmili Gec-Plesničar se je zaznavanje življenja začelo na domačem kraškem pragu v Sežani, kovalo pa skozi čas v Kopru in Ljubljani, ki jo je že doslej zaznamovalo kot nepreklicno pričo sedanjosti. In ta bo živa še v času, ki prihaja.

Avtorica s sebi lastno skromnostjo predstavlja, zakaj in kako se je lotila prenove zgornjega dela kraške domačije v Sežani, katere spodnjega dela je lastnica njena sestra. Iz sicer neobsežnega, a zato izčrpnega in argumentiranega zapisa bo bralcu jasno, kako zelo spoštuje pravo kraško hišo, ki ji je vseskozi dajala življenjski dih njena mama Mila, in priporočilo, naj se prenovitelj domačije posvetuje s strokovnjaki. Vnanjost naj ostane kar se da tipična kraška, ureditev notranjosti pa je stvar prenoviteljevega načina bivanja in odnosa do kraške etnološke tradicije...

Tudi tisto, kar so prenovili starši, je že spomenik in vredno ohranitve!

Naš dom je ohranjala naša mama. Prav gotovo je temu botrovala njena navezanost na izročilo in spomine. Za to sem ji hvaležna. Vprašanje pa je, ali bi bilo tako, če bi moja mama živela v drugačnih finančnih in družinskih razmerah. Bila je zadnja, ki je v njem stalno živela. To je prava kraška kmečka hiša z velikim borjačem, ki ga v veliki meri prekrivajo latniki in na njih dajejo listi vinske trte poleti prijetno senco.

To je moj dom, na katerega sem navezana in ne bi želela, da bi se kdaj spremenil. Moja pokojna mama je bila po duši velika tradicionalistka. V vsem je ohranjala stare navade, bodisi v kmetijstvu ali pri vsakdanjih opravilih. Majhni posegi pred drugo svetovno vojno v bivalne prostore po zaslugi mojega naprednega očeta in nekatere arhitekturne dopolnitve niso pokvarili njene bistvene in osnovne strukture. Naša domačija, stara kmečka hiša v starem delu Sežane, po starem v Vasi, ima dolgo zgodovino. Kako so nastajali posamezni deli poslopij, kakšna je bila njihova povezava, bi se lahko ugotovljalo le s potrpežljivim luščenjem ometov in z iskanjem vezi med posameznimi gradbenimi fazami. Ne glede na vse te pomanjkljivosti pa kljub temu lahko že na videz vsaj približno ugotovljamo, kako je domačija skozi stoletja rastle in se dopolnjevala.

Moji predniki in že tisti, ki so to hišo naseljevali pred njimi, so dobro izkoriščali prostor, ki so ga imeli na razpolago. Z neverjetnim občutkom za zaokroženost bivalnega in gospodarskega prostora z bor-

PRI PRENAVLANJU KRAŠKE DOMAČIJE PRIPOROČAM, DA SE POSVETUJETE S STROKOVNJAKI

Ljudmila Gec-Plesničar

jačem, ki je vse te stavbe povezoval in nudil zatočišče pred burjo, so v zadnjih treh stoletjih ustvarjali pravo kraško arhitekturo. Domačija ni nastala v enem kosu in naenkrat. Najstarejši del je krit še s kamnitimi skrlami, sosednja gospodarska poslopja in stanovanjski del imajo še kamnita slemena. Vse je nastajalo po potrebi in z možnostmi, ki jih je družina premogla.

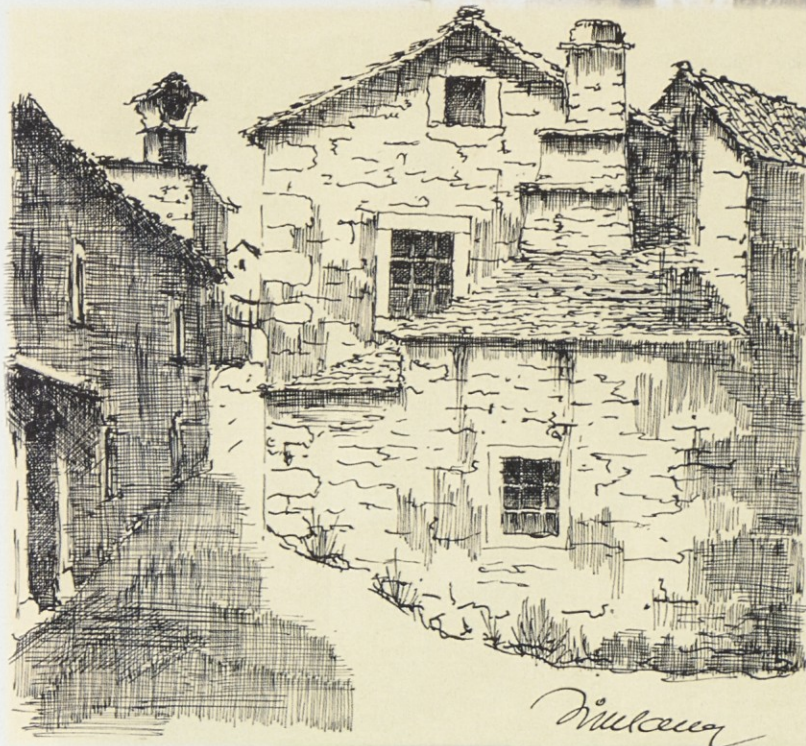
Prvotno stanovanjsko hišo, naslonjeno na senik in štalo, so verjetno zgradili ob koncu sedemnajstega ali v začetku osemnajstega stoletja. Ob drugi, če ne tretji prenovi spodnjih prostorov, kjer je imela družina še v devetnajstem stoletju veliko ognjišče, smo našli ostanke prvotnega starega nizkega ognjišča na zbiti ilovici. V začetku devetnajstega stoletja so dozidali severni del

stavbe s kaščo, s spahnjenco, z novim ognjiščem in s pečjo za peko kruha ter s klonico ali lopo s pokritim vhodom. Spahnjenca je ostala, klonico so podrli ob koncu dvajsetih let prejšnjega stoletja, naredili nov vhod in pridobili nov prostor za gnojnik. To je bil tudi čas, ko so zgradili cisterno s štirno za kapnico in nov senik ter klonico za vozove, žal v stilu takratnega časa, ki spominja na vpliv italijanske arhitekture dvajsetih in tridesetih let.

Nekdaj je bila to velika, vendar ne bogata kmetija, ki pa je počasi, vendar nevzdržno propadala. Danes kmetije ni več. Najlepše in najboljše dele njiv in vinogradov so požrle nove gradnje in avtocesta. Ostala so poslopja, ki zahtevajo popravila in spoštljiv odnos do starega jedra. To je v stoletjih obstoja sicer doživljalo prenove, ki so tudi pečat časa in takratnih potreb, vendar sta ohranjena gabarit in tipična kraška zasnova zaprtega kmečkega ambienta.

Pri ohranjanju takega objekta ali bolje rečeno objektov, ki so v podirajočem stanju, je prenovitveni pristop težak in nikdar dovolj dognan. Ohranjanje avtentičnega sloga je stvar iluzije, ker bi se morali, predvsem pri posameznostih, vračati najmanj dve stoletji nazaj. *Zavedam se, da je tudi tisto kar so moji starši prenovili, že spomenik in vredno ohranjanja.* Poleg tega pa bi verjetno vsakdo, in seveda tudi jaz, pomislil ob tem na najosnovnejše pogoje bivanja. Pri mojem delu stanovanjske stavbe in gospodarskih poslopij - drugo polovico ima v posesti moja sestra, ki bo pri prenovi prav tako spoštovala zapoved spomeniško vars-

Naša, to je Brundlova domačija, kakor jo je upodobil sezanski slikar Miklavec.

KRAŠKI DOMOVI

tvenih usmeritev, sem poskušala ohranjati vse, kar je vrednega in kar da pečat prvotni zasnovi hiše.

Domačija je ohranila prvotno podobo. Namesto klonice, prvotnega vhoda, je ob prazni vegajoči steni nastal nov prizidek, vhod v prvo nadstropje; žal ne tak, kot ga je priporočala strokovna služba, ker za tak projekt ni bilo prostora. Vidi se mu, da je prizidan, vendar z vsemi elementi naklonov, okenskih okvirjev, kot jih ima stara hiša, in z gabaritom, ki ne presega višine stare stavbe in okvirov prvotnega mejnega zidu. *Menila sem, da je tudi hiša živ organizem, ki je nastajala skozi stoletja, po potrebi stanovalcev, zato ji ne bo škodil kakšen mali zaključek dvajsetega stoletja, ki je obenem utrdil prazno zahodno fasado hiše in nadomestil nekdanjo klonico.*

Prenova ganka, to je balkona, ni bila težka. Čeprav je razpadel, je ostalo nekaj elementov, pa tudi fotografij, da smo ga obnovili - z lesenim podom - takšnega, karšen je bil. Gospodarska poslopja, eno verjetno iz osemnajstega, drugo iz začetka devetnajstega stoletja, smo obnovili po stari predlogi.

Moj delež je pri domačiji omejen predvsem na zgornji del stanovanjske hiše. V okviru takega deleža težko dodajam elemente, ki bi popačili zunanost, pa tudi potrebe za to ni. Glede na to, da je bil tudi ta del stavbnega kompleksa v zelo slabem stanju, smo se lotili prenove, priznam, nenačrtno. Stropovi so ob malo močnejšem dotiku odpadli in pokazalo se je ostrežje. Ob luščanju ometov sem si pomagala s staro arheološko metodo in iskala stare elemente zidave. Omeniti moram, da smo posegli le po prizidku iz začetka devetnajstega stoletja. Za kaj več ni bilo sredstev. V severni steni smo naleteli na vogal starejše, prvotne stavbe in ga pozneje v steni tudi prezentirali. Nad okni in vrati so še vedno bile preklade iz nepoškodovanih hrastovih brun, ki smo jih prav tako ohranili.

Odločanje o tem, kako izrabiti in prenoviti dva ne velika prostora - v enem je bila prenovljena spalnica staršev, v drugem pa je bila kašča za shranjevanje žita in drugih pridelkov - bila kar težka. Pri rušenju

Po stari predlogi obnovljen gank zahodnega dela domačije v Sežani, borjač z latniki in štirno... V ozadju nekdanji Stari grad družine Polleyev, kjer so sedaj prostori Kosovelove knjižnice in stanovanja.

Zaradi postopne gradnje naše domačije obdaja gank obe stavbi; tisto iz 18. stoletja (z oknom in vrati) in novejšo, kaščo iz 19. stoletja, kjer imam dnevno sobo.

KRAŠKI DOMOVI

notranjost. Možnosti je bilo veliko. Okna smo nadomestili z novimi, natančno takimi, kot so bila razpadajoča. Uporabili smo stare karnise iz spalnice staršev in tudi zavese; prav take, kakršne so bile, in mislim, da so take še v številnih starih kraških domovih. Za notranjo opremo sem uporabila staro pohištvo, od predalnika do omar, stolov in stare, še pred kratkim razpadajoče, sedaj obnovljene stare mize, in stare skrinje. Stene krasijo nabožne slike iz konca devetnajstega stoletja in seveda slike prednikov.

Prenova mojega dela stavbnega kompleksa še ni končana. Ostajajo še dve spalnici in obnova strehe na klonici, ki jo je v začetku tridesetih let prejšnjega stoletja dal zgraditi moj oče.

Vprašali boste najbrž, kako bi na splošno označila in ocenila prenovo mojega dela domačije?

Na to težko odgovorim. Vsakdo si pač po svoje predstavlja končni videz. Moje videnje je bilo prav gotovo po vplivom spominov na mladost, na starše, predvsem pa na mamo, ki je zadnja in dolgo vztrajala v tem svojem domu.

Vsem, ki na novo prenavljate stare domačije in ki niste obremenjeni s spomini in ne nosite s seboj teže dednih bremen, priporočam, da se posvetujejo s strokovnjaki spomeniško varstvenih ustanov. In predvsem svetujem, da ohranite stare elemente in gabarite. Notranjost pa je odločitev vsakogar posebej.

Kot je napisano, je prenova velike kašče nastajala sproti; morda tudi zaradi moje strokovne usmerjenosti, ko sem postopoma odkrivala nekatere zakonitosti stavbe. Imela sem srečo, da je bila prenova v rokah Komunalno stanovanjskega podjetja Sežana, d.d., in da je dela vodil njegov nenadomestljivi delovodja gospod Igor Semolič.

Dr. Ljudmila Gec-Plesničar,
univ.dipl. arheologinja, Ljubljana

Slika zgoraj:
Obnovljeno okno v severni steni nekdanje kašče.
Nad oknom hrastov podboj s staro karniso in z mamino zaveso.

Slika na levi:
Notranjost dnevene sobe z izlučnim severnim vogalom najstarejše hiše naše domačije iz 18. stoletja.

**Arhitekturni
spomenik
I. kategorije**

OKTAGONALNA CERKEV SV. TILNA V SVETEM

Agencija Kras

S Svetem nad Komnom stoji cerkev sv. Tilna. Prav nič ni podobna našim cerkvam, ki so navadno potegnjene v eno smer, tako da si v zaporedju sledijo zvonik, pravokotna ladja in ob njej nižji prezbiterij pa včasih še manjša zakristija ob njem. Ta pa je vsa drugačna. Vsa je na kupu in na ogle in če jo obidete, jih lahko naštejete kar osem. Visoko se poganja, da njene položne strehe iz korcev niti ne vidimo. Na zahodni strani je nekdanj stal samostojen zvonik, ki so ga pozneje z lokom povezali s cerkvijo, na drugi strani pa je cerkev imela nizek, tristrano zaključen prezbiterij. Vhod s cestne strani, ki je lep in čist v svojem sestavu, je leta 1657 oskrbel tedanji komenski župnik. A ta vhod ni prvoten, saj ima tisti, ki z zahodne strani ob zvoniku vodi v cerkev, letnico 1576 in je kar 80 let starejši.

Priporočamo vam, da si cerkev sv. Tilna ogledate, če le utegnate. Pri Tonmarjevih pred cerkvijo, takoj za pokopališčem, ko pridete iz Komna v Sveto, povprašajte za ključ. Rade volje vam ga bodo dali, da odklenete vhodna vrata pri zvoniku. In ko vstopite, boste prijeto presenečeni...

Cerkev sv. Tilna v Svetem, kulturni spomenik I. kategorije. Levo oktagonalna ladja, za njo zvonik, pred njo desna kapela, za kapelo zakristija in za njo ostrešje prezbiterija.

Prof. dr. Nace Šumi, velik poznavalec Krasa, kraške kulturne krajine in tipične kraške arhitekture, v enem izmed svojih opisov cerkve v Svetem predstavlja njeno zunanjščino in notranjščino... Sledimo njegovemu opisu!

Cerkev stoji na južnem koncu vasi na mali vzpetinici, ki ji tvori podest. V neposredni bližini arhitekture je velika stara lipa, onkraj poti pa je vaški vodnjak (štima) iz leta 1858. S svojimi arhitektonskimi sestavinami tvori cerkev impozantno maso, ki dominira okolici.

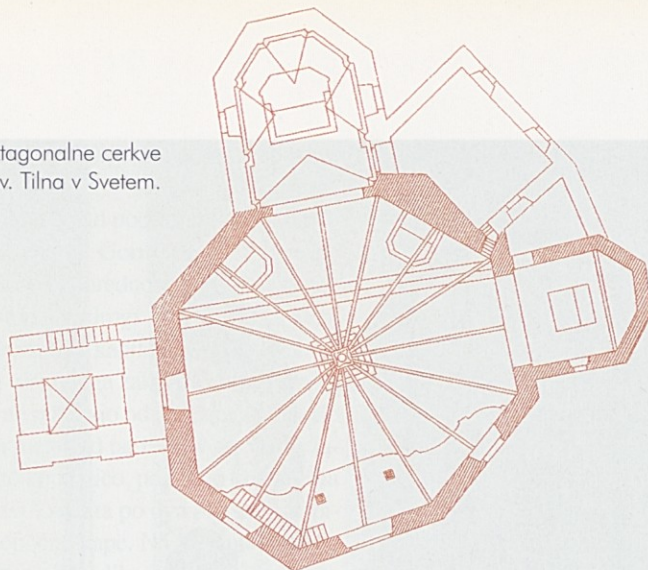
Zunanjščina

Cerkev je v osnovi oktagon ali osmeroogelnik, ki ima na zahodni strani svojčas prosto stoječi zvonik. Ta je v višini prvega nadstropja povezan z zahodno stranico oktagona. Na nasprotni strani oktagona je kapela, prilepljena ob vzhodno steno oktagona. Cerkev ima dostop pod lopo zvonika skozi zahodna vrata, drugi vhod pa je v južni steni oktagona. Ta os se nato podaljša v prezbiteriju, ki je naslonjen na severno steno oktagona. Zakristija je prizidana ob se-

Tloris oktagonalne cerkve sv. Tilna v Svetem.

Pogled z zahoda na zvonik cerkve sv. Tilna. V ospredju več kot 500 let stara in spomeniško zavarovana lipa.

verno steno desne kapele in vzhodno steno prezbiterja. Krog in krog cerkve poteka obzidje, ki je dvakrat predrti - pred zahodnim delom zvonika in pred južnim vhodom v cerkev. Obakrat flankirata predrtino po dva pilastri s piramidalnima zaključkoma.

Zvonik na zahodu oktagona tvori lopo, odprto v smeri zahod-vzhod. Lopa je križno obokana. Zahodni polkrožno zaključeni lok lope ima v temenu ključni kamen z letnico 1730. Po višini je zvonik razdeljen v pet nadstropij. V vrhnjem, to je petem nadstropju, so na vseh štirih straneh biforne odprtine med stranskima pilastroma in sred-

njim okroglim stebričem. Nad petim nadstropjem se dviguje vrhnji ožji nastavek, ki je osmerokotnega tlorisa. Gornji del zvonika je po svoji izdelavi podoben zvonikom v Kazljah, Komnu in Gorjanskem. Pilastri in stene zvonika so znotraj in zunaj opasane s kamnitim zoklom. Nadstropja po horizontali delijo različni venčni zidki različnih profilov. Ob severni zunanji steni zvonika so prislonejane kamnite stopnice, ki vodijo do podesta, kjer je v prizidku med zvonikom in zahodno steno oktagona vhod v zvonik. Ta vhod je kamnit in pravokoten, zgoraj polkrožno zaključen portal. Pod podestom se odpira precej velika arkada, ki zajema tudi spodnji del stopnic.

V osi zvonikove lope se odpira v zahodni steni oktagona pravokoten profiliran portal z izstopajočim profiliranim nadstreškom. Preklada nosi letnico 1576.

Tlak pod zvonikom sestavlja kamnite plošče in nekaj stopnic vodi pod prizidanim vložkom med zvonikom in lopo levo pod stopniščno arkado in naprej na višji plato.

Krog in krog oktagona in na vseh priključenih stavbah, razen na zakristiji, poteka razmeroma visoko in ponekod navpično lomljen kamnit zokel. Ta se ob zahodnem portalu prelomi iz horizontale v vertikalo ter na obeh straneh portala konča v ajdovo zrno. Južni portal je lepa, v rustični maniri zidana arhitektura, ki nosi letnico 1657.

Tri velika pravokotna okna se opirajo v južnih stranicah oktagona. Srednje, to je tisto, ki je na zunaj vidno nad južnim portalom, je v notranjščini zaslonjeno z orglami na koru. Okna so zelo visoko v stenah.

Desna kapela ima manjše pravokotno okno v svoji južni steni. Prezbiterij pa ima pravokotne okenske odprtine. Dvoje teh oken je drugo nad drugim v vzhodni steni,

enako tudi v zahodni steni prezbiterja. Zakristija ima dve pravokotni okni v pritličju ter tri manjša in kvadratna okna v podstrešju. Streha oktagona je krita s korci.

Notranjščina

Notranjščina centralne stavbe je pravilen oktagon s centralnim stebrom na podstavku, ki opira strešno ogrodje osmerostranične piramide. Vhoda v oktagon sta z zahodne in južne strani. Centralni steber, ki v sredini oktagona opira odprto leseno strešno konstrukcijo, stoji na treh marmornih stopnicah in na kvadrastem podstavku, katerega zgornji del se razširi v profilirani plošči. Vsaka stranica kvadrastega podstavka ima inkrustirano ali obloženo črno marmorno ploščo. Tista na južni strani ima napis: A.D. MDCLXXXII (1682). Na kvadrastem podstavku je še en črn in en bel kvadraten podstavek, na katerem dejansko počiva pristanasta baza stebra. Trup stebra je zelo višek in prav rahlo trebušast. Sestavljen je iz osmih cilindrov ter prehaja s svojim vrhom v lep korintski kapitel. Na kapitel se opirajo lesene grede, ki radialno potekajo iz centra proti stenam oktagona in se ob njih opirajo na kamnite konzole. K vsaki stranici oktagona na ta način potekajo po tri grede. Čez ostrešje piramidalne grede so radialno položene letve, nanje pa so na stik položene opečne planete. Ostrešje je torej odprto tako, da se vidi vso leseno konstrukcijo in opečne planete, ki so dekorirane z rdečimi in belimi rombi. Ob konzolicah in med njimi je dekorativno kakšni 50 centimetrov širok pas raznobrnih kaset.

Tlak severne tretjine oktagona je dvignjen za tri stopnice. V severni steni oktagona se skoraj v vseh širini odpira lep, kam-

Pogled v severno polovico oktagonalne cerkvene ladje, levo in desno stranska oltarja in v ozadju prezbitერიj z glavnim oltarjem.

noseško obdelan, zgoraj polkrožno zaključen slavolok. Ta ima bazo, pilastri in loki pa so po vsej vertikali okrašeni z reliefnimi in z diagonalama prekritimi rombi - nekaj diamantni motiv. Pilastra prehajata na točki, kjer se upogneta, v polkrog, v kapitela z dvema spiralama. Na temenu polkrožnega slavoločnega loka je volutast ključ z listom na sprednji ploskvi. Levo in desno od slavoloka je po en oltar.

Levi oltar stoji na dvostopenjskem podestu. Oltarna menza je iz marmorja in inkrustirana z raznobarnim marmorjem. Nad menzo se v centralnem delu dviguje zelo ploskovit okvir centralne plitve niše, v kateri je restavrirana oljna slika sv. Notburge, ki deli živež siromakom, sv. Janeza Nepomuka z vizijo Marije in deteta, delo nedavno odkritega baročnega slikarja Antonija Parolija.* Ostala oltarna arhitektura je slikana „al secco“. Levo je naslikan svetnik s knjigo in z rožnim vencem, desno pa sv. Miklavž. V

zgorjem delu odgrinjajo poti zastor okrog naslikane atike. Vso kompozicijo obdaja naslikani slavoločni okvir.

Desni oltar je tudi prilepljen ob steno, vendar je njegova konstrukcija iz marmorja z različnimi inkrustacijami. Oltarna arhitektura je bolj plastična kot pri levem oltarju. Inkrustirana in reliefno dekorirana menza stoji prav tako na dveh stopnicah. V plitvi niši je slika, ki predstavlja tri svetnike, z leve proti desni: sv. Petra, sv. Martina in sv. Pavla. Štirje pilastri z reliefnimi girlandami ali okrasnimi kitami prehajajo spodaj v volutaste svitke. V nizki atiki je skulptura angela z otrokom. Atika je zaključena s školjko, levo in desno od nje pa je po en put. Gornji del ima na steni, podobno kot pri levem oltarju, naslikano nekakšno dodatno atiko in veliko zagrinjalo, ki ga odkrinjajo poti.

V južnem delu oktagonalnega prostora - ladje - je kor z razgibano valovito leseno ograjo in ga v sredini opirata dva stebra, kombinirana s kropilnikoma. Vhod na kor je po stopnicah ob zahodni steni oktagona. Na koru so ogrele. V vzhodni steni okta-

gona je nad slavolokom, ki vodi v desno kapelo, zazidana pravokotna, s segmentom zaključena niša - okenska odprtina.

V skoraj vsej širini vzhodne stene oktagonalnega dela prostora, ki prehaja v desno kapelo, se odpira polkrožno oblikovan slavolok iz črnega marmorja z raznobarnimi inkrustacijami. Volutast ključ iz črnega marmorja zaključuje teme slavoloka. Prostor kapele je pravokotnik s tristrano zaključenimi vzhodnimi stenami. V levi, severni steni, je kamnit portal z letnico 1772. Ta portal vodi v zakristijo. Lep marmornat inkrustiran oltar stoji na eni stopnici in ima dva bočna prehoda, ki vodita za oltar. Nad menzo je plitva niša s po dvema črnima stebroma z belima bazama in s kapiteloma korintskega tipa. V niši je slika sv. Alojzija. Atika je zelo nizka. Ob levi in desni je po en segmen ter zatrep. Na vsakem sedi put, levo in desno pa sta še po en manjši put s trakom v roki. Gornji del desne kapele ima stene zaključene z venčnim zidcem, ki prehaja v vogalih v kartušaste reliefne in precej ploske konzolice iz štuk. Tlak v kapeli je, enako

* Glej revijo Kras, št. 19, str. 20-23, leto 1997: Dr. Ferdinand Šerbelj: Parolijeva slikarska dela!

kot v pretežnem delu oktagona, iz pokonci postavljene opeke, razporejene v obliki ribje hrbtenice.

Prezbiterij se za dve stopnici dviguje nad podestom oktagona. V tlorisu je pravokotnik s stristranim zaključkom. Gornji del sten opasuje profiliran in dokaj izstopajoč venčni zidec. Vzporedno z njim poteka nekoliko nižje manj profiliran in manj izstopajoč drugi venčni zidec. Tega opirajo pilastrji s polkrožnimi stebri in korintski kapiteli ter z bazami. Ti štirje elementi so razporejeni v prelomih tristranega zaključka, medtem ko v sredini leve in desne stene prezbiterija ne potekajo od venčnega zidca do tal, marveč potekajo le do višine kakšen meter od tal in se v tej višini zaključujejo v kartušasto reliefno ploskovito konzolico, podobno kot v desni kapeli. V levem in desnem vogalu ob slavoloku sta po dva pilastra s kapiteli. V banjast obok segajo s treh strani obočne kape. Na temenu je profiliran štukaturnin okvir z naslikano Madono, delo slikarja J. Strnada iz leta 1901. V okroglih naslikanih okvirjih v levi in desni obočni kapi in na ssvodnici za slavolokom so naslikani po vrsti: sv. Peter, sv. Pavel in Bog oče. Kvaliteta teh slikarjev je skromna. Ostala kasetirana polja oboka imajo obrtniško poslikan stiliziran rastlinski okras s kakšno putovo glavico tu in tam.

Glavni oltar je izredno lepo delo v črno-belem marmorju z inkrustacijami raznobarnega marmorja. Menza stoji na dveh marmornatih črnih stopnicah. Prednja plošča je reliefna in inkrustirana z različno obarvanim marmorjem. V sredi je v deteljasti kartuši relief iz raznobarnega marmorja, ki predstavlja v spodnjem delu duše v vicah, nad njimi plavata v zraku dva angela, nad njima pa je kelih v girlandi oblakov in angelskih glav. Globoka centralna niša ima na vsaki strani dva črna stebra z belima bazama in s kapitelom. Na trupu ima vsak steber še pentljo iz belega marmorja. Kapiteli so kompozitni. V niši je lesen polihromiran kip sv. Tilna (Tilha, Egidija), ki drži v levici knjigo, v desnici pa ima škofovsko kapo. Nad levim polkrožnim prehodom, ki vodi za oltar, je kip sv. Martina, pobarvan v belo, na desni pa je nad prav takim prehodom kip sv. Roka. V atiki se dvakrat, drug na drugim, ponovi tip segmentnega zatrepja. Na spodnjih segmentnih zatrepjih sedita na vsaki strani po en angel, na zgornjih pa po en put. Vrh atike je zaključen z vazo.

Plak v prezbiteriju je iz pravokotnih kamnitih plošč.

Desna stran prezbiterija je predrt s pravokotnim dekorativno obdelanim kamnitim portalom, ki nosi na prekladi letnico 1772. Portal vodi v zakristijo. Prezbiterij je oddeljen od oktagona s preprosto obhajilno mizo.

Zakristija je pravokotnega tlorisa. En vhod vodi iz nje v desno kapelo, drugi v prezbiterij, tretji na prižnico in četrti po stopnicah na podstrešje. Vrh sten poteka rahlo profiliran štukaturni okvir. Zgornje nadstropje ima zreducirano višino. Oprema v zakristiji so lepa intarzirana omara za paramente, lepa monštranca, kelih in procesionalni križ, ki ima na eni strani v sredi reliefno podobo sv. Tilna, v četverolistnih zaključkih krakov pa ima štiri evangeliste. Na drugi strani je v sredini Križani, na levi sv. Alojzij, na desni sv. Rok, zgoraj Bog oče z golobčkom in spodaj Pieta. Zakristijski zvonec je obešen levo od vrat, ki vodijo v zakristijo iz prezbiterija, in ima star kovan ter dekorativen okvir iz železa, v katerega je obešen.

Na steni med desnim oltarjem v oktagonu in slavolokom desne kapele je precej visoko v steni lesena intarzirana prižnica s prav tako obdelanim strešnim baldahinčkom, ki nosi intarzirano letnico 1748.

Desno in levo od zahodnega vhoda v oktagon je po en kamnit kropilnik z lepo dekorativno izvedenimi rastlinskimi motivi na površini.

Dve spovednici v oktogonalni ladji in klopi nimajo umetniške vrednosti.

Cerkev sv. Tilna je kulturni spomenik I. kategorije.

Visok in vitke steber opira dežnikasto leseno ogrodje osmerokotnega ostrišja s kritino iz korcev, položenih na planete

STANISLAVU BAČARJU

KAMNI NISO SAMO KAMNI

Rajko Pavlovec

V Prirodoslovnem muzeju v Ljubljani je bila v marcu 2001 razstava fosilov, ki jih je nabral Stanislav Bačar iz Ajdovščine. Razstavo je pripravila Katarina Krivic. Poleg fosilov je bilo na ogled več odličnih fotografij (Matjaž Slejko) in umetniških slik (Miloš Marc). Ker je Bačar med zbiralci fosilov pri nas dokaj svojevrsten, namenjamo njemu in njegovi razstavi nekaj besed.

V zanimivi knjigi »Kamniške ali Savinjske Alpe«, v naši prvi poljudnoznanstveni geološki knjigi, je Ferdinand Seidl napisal: »Spoznaj domovino, da jo pristrčneje vzljubiš«. Ta stavek velja tudi za S. Stanislava Bačarja. Poleg knjig, med katerimi ima tudi dragocenosti, in te knjige tudi prebira, so njegova ljubezen fosili. Išče jih in spoznava, s tem spoznava in ljubi tudi do-

Stane Bačar s svojim vnukom Tomažem Slokarjem na nahajališču eocenskih fosilov v Vipolzah v Brdih.

POLŽ
Nerinea cf. hoheneggeri

POLŽ (8 cm)
Ampullina Hybrida
Eocen
VipolžeGastropod

MORSKI JEŽEK (4 cm)
Sea-Urchin
Eocen
Lokavec

movino, ki jo je vedno imel rad. Seidl je nadalje zapisal tudi tole: »Menda je najtežavnejše prikrojiti geologijo zahtevam poljudne oblike«. Na drugem mestu pa še: »Saj se sploh vrši napredek v znanstvu tako, da se približujemo resnici korak za korakom, ali zaželjena polna, čista resnica nam ostane nedosežen vzor. Znanstveniku se godi kakor turistu, ki s trudom stopa kvišku po strmih skalnih stenah. Čeprav še ni došel na vrh, vendar opazuje z zadoščanjem, kako se mu širi obzorje in se mu krajina prostira pred očmi bolj in bolj velika, svečana in krasna«.

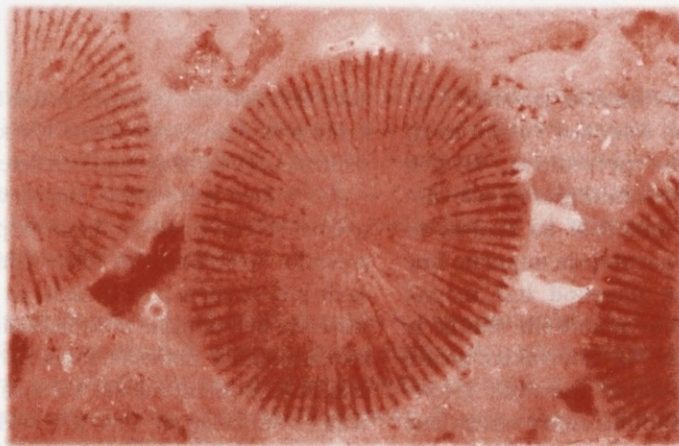
Prenesimo te misli na Staneta Bačarja!

Kolikokrat mi je dejal, da mu manjka pri fosilih osnovna šola, osnovno znanje, čeprav se nenehno trudi zanj. Prav v tem se loči od marsikaterega zbiralca pri nas, ki mu je cilj samo zbrati čim več fosilov. Bačar pa želi o njih nekaj zvedeti in jih, kolikor je mogoče, spoznati. Najbrž do precejšnje mere drži zanj tudi Seidlov stavek, da je »najtežavnejše prikrojiti geologijo zahtevam poljudne oblike«. Za Bačarja pa ne velja stavek znamenitega pesnika Goetheja, ki je dejal: »Komur so kamni samo kamni, temu narava ni prišla v srce«. Bačar išče, se dostikrat skoraj otroško razveseli lepega fosila, potem ga brusi, preparira, fotografira, ga poskuša po svojih močeh določiti in se posvetuje s strokovnjaki, specialisti za posamezne fosile. Bačar je na področju geologije samouk, ki pa je že kar lepo prodril v njene skrivnosti. Radi mu tudi pomagamo pri tem, saj vidimo obojestransko korist. Marsikaj je odkril, česar prej nismo poznali ali nismo našli. Skoraj se vključuje v pravo raziskovalno delo; njegove najdbe smo že uporabili za diplomsko delo, pa tudi sicer je po svoje prispeval k raziskovalnim projektom. Bačar je začutil in večkrat poudarja to, kar je Ferdinand Seidl napisal v rokopisu učbenika za geologijo, ki pa ni nikoli izšel. Napisal je: »Dandanes veda ni več predpravica učenjakov; svetišče znanstva bodi vsakomur odprto. Saj znanstvo samó pridobi, ako stopi izven tesnega obzidja in postaja splošna last razumnikov vsega naroda«.

Kot ljubitelj in zbiralec Stanislav Bačar ne dela škode. Pazi, kaj in kako nabira. Zaveda se tega, kar je pesnik Tagora napisal o rožah. Pustimo naj jih pri miru, saj so zrasle, preden smo prišli do njih, in bodo razveseljevale še tiste, ki bodo prišli za nami. Fosili pa sploh ne rastejo in je zato treba z njimi ravnati še toliko bolj previdno. Pa

še eno dobro lastnost ima gospod Bačar. Fosili so zanj ljubezen, ne vem sicer katera po zaporedju; za družino, vnuki in knjigami so - mislim - že hitro na vrsti fosili.

Še nekaj moram poudariti... V Prirodoslovnem muzeju Slovenije to ni prva razstava geološkega gradiva, ki ga prinesejo zbiralci, negeologi. To je zelo, zelo pohvalno. Po eni strani je to priznanje zbiralcem in potrditev dobrega dela, po drugi strani strokovnjaki vidijo, kaj zbiralci sploh imajo.

KORALA (16 mm)
Dermosmilla etalloni
Jura / Čepovanska dolina

Tega se izredno dobro zaveda tudi Stanislav Bačar, saj je že velikokrat dejal, da zanj fosili, spravljeni v takšne ali drugačne škatle doma, nimajo prave vrednosti. Treba jih je pokazati in predstaviti. In Bačar je imel že vrsto razstav po Sloveniji in v Trstu, eno celo na mednarodni prireditvi.

Najbrž je tudi nekoliko sreče, da je Stanislav Bačar doma iz Ajdovščine. Zakaj sreče? Zato, ker je v Vipavski dolini, v Goriških brdih, po Trnovskem gozdu veliko bogastvo fosilov. Večinoma so bili na razstavi v Prirodoslovnem muzeju iz tega prostora. Videli smo praživali, korale, polže, školjke, iglokožce, brahiopode pa še mnogo drugega. Med najdbami je nekaj takih, ki so naredile celo strokovnjakom precejšnje preglavice, preden so ugotovili, kaj sploh je. Taka sta, recimo, nenavaden zob morskega psa izpod Krna, ali lesni ostanek iz Lokavca, za katerega smo se krepko posvetovali tudi z gozdarji in botaniki. Pa še bi našli nekaj takšnih primerov, recimo kos »kabla«, kot smo ga dolgo označevali, dokler ni iz tega nastala resnično zelo nenavadna školjka.

Kdor je razstavo pogledal počasi in se v posamezne kose malo zamislil, so pred njim morda zaživel podmorski koralni svetovi izpred skoraj dvesto milijonov let. Morda je pomislil, kako so se v razburkanem morju na rastlinah počasi premikale sem ter tja praživali, kako so bila nekatera morja polna školjk, prsto živečih ali tudi priraslih na podlago. Če se je zamislil v vse to, so mu postali fosili še veliko zanimivejši in privlačnejši. Kamen zanj ne bo več mrtva gmota, am-

pak bo zaživel. In ta kamen, v katerem so pogosto shranjeni fosili, spremlja človeka od rojstva do smrti (krstni in nagrobni kamen), kakor so napisali v raziskovalni nalogi šolarji iz okolice Ilirske Bistrice.

Končujem ta razmišljanja z besedami, ki so nastale izpod peresa znamenitega Giordana Brunna v 16. stoletju: »Ali ne vidiš, da je to, kar je bilo posevek, zraslo v zeleno travo in na zeleni travi klas in iz klasa je nastal kruh? Kruh se bo spremenil v hranilno tekočino, ki bo dala kri. Iz krvi bo nastalo seme, zarodek, človek, truplo, prst, kamen in rudnina: in tako bo snov nenehno spreminjala obliko in privzemala drugo naravno obliko«. In ta kruh, ta sad zori tudi pod kladivom in prsti Staneta Bačarja, ki mu želimo še veliko užitkov in veselja ob iskanju in spoznavanju fosilov.

Bačarjeva razstava v Prirodoslovnem muzeju Slovenije

PRIMORSKI FOSILI NA OGLED

Rajko Pavlovec

V raznih delih Primorske je veliko fosilov ali okamin, ostankov rastlin in živali iz geološke preteklosti, živečih pred mnogimi desetmilijoni in celo stotmilijoni let. V apnencih na Krasu, za katere mnogi uporabljajo napačno ime kraški marmor, ponekod kar mrgoli krvavim rogovom podobnih školjk iz skupine rudistov. Na Trnovskem gozdu so apnenci z ostanki koralnih grebenov, v katerih dobimo dobro ohranjene korale in nežne mrežaste skelete živali, ki povzročajo znanstvenikom težave; enkrat jih uvrščajo med trdoživnjake, drugič med korale, a še tudi druge ideje imajo. V apnencih po raznih delih južne Slovenije ponekod kar mrgoli hišic praživali iz skupine luknjičark ali foraminifer, ostankov alg, polžev in še kaj. V nekaterih flišnih plasteh je prav tako polno luknjičark iz skupine numulitin, najdemo pa tudi školjke, polže, korale, morske ježke in še narsikaj. V širši okolici Komna so zlasti na koncu prejšnjega stoletja našli veliko dobro ohranjenih ribjih skeletov. In še bi lahko naštevali!

Ker je fosilov na Primorskem veliko, ni čudno, da so jih opazili ne le strokovnjaki ampak tudi nekateri navdušenci - negeologi. Med njimi ne moremo prezreti Stanislava Bačarja iz Ajdovščine. Zanimivi mož je imel v življenju vrsto pomembnih gospodarskih, družbenih in političnih funkcij. Ob tem pa nikoli ni zanemarjal zanimanja za razna področja kulture. Posebej ga je zanimala antika. Poznan je tudi kot bibliofil z zelo bogato knjižnico, med drugim s skoraj popolno zbirko prvih pesniških natisov

najrazličnejših naših avtorjev pa tudi z nekaterimi redkostmi. Svoje knjige občuduje ne samo na policah, ampak jih tudi bere.

Pred nekaj leti je Stanislav Bačar spoznal še eno področje, ki ga je povsem prevzelo. To so fosili, za katere sam pravi, da jih prej skoraj ni poznal. Sedaj pa navdušeno išče in tudi najde nova nahajališča ter zelo zanimive primerke. Potem jih doma čisti, brusi, poskuša določiti, kaj so, in se povezuje s strokovnjaki. Tako je v nekaj letih nabral bogato zbirko, predvsem fosilov iz Vipavske doline, z Goriških brd in s Trnovskega gozda, a ne prezre še drugih predelov Slovenije, če ga pot vodi tja. Ena izmed njegovih osnovnih misli je, da so fosili mrtva in skoraj nepotrebna stvar, če jih imaš doma v sobi, v kleti, v zabojih ali v škatlah. Pravi, da morajo njegove fosile videti po eni strani strokovnjaki, po drugi strani pa vsi, ki jih zanima narava, torej tudi negeologi.

Zaradi takšnega pogleda je Bačar pripravil že vrsto razstav. Začel je dokaj skromno na Sinjem vrhu nad Ajdovščino. Kmalu je bila obsežnejša razstava v ajdovskem hotelu, sledil so Idrija, Trzič, Nova Gorica, Pivka in celo Prirodoslovni muzej v Trstu. Eno izmed razstav je imel v hotelu v Dobrni, kjer so dva dni delovali geologi iz vse Evrope. Bili so udeleženci mednarodnega sestanka, ki se je začel v Italiji, se ustavil v Sloveniji in se končal na Madžarskem. Bačarjeve razstave odlikuje vselej zanimiv izbor fosilov, ki so vedno zelo estetsko razporejeni po vitrinah ali policah. Navadno doda odlične fotografije in večkrat umetniške slike fosilov, oboje delo Bačarjevih prijateljev.

V marcu 2001 je Stanislav Bačar imel kar dve razstavi. Skromna, vendar zanimiva, je bila v stolpu v Ajdovščini. Raz-

stavljeni fosili so bili nabrani v Lokavcu nedaleč od Ajdovščine. Prav neverjetno je, kako je znal Bačar navdušiti za fosile domačine. To se je pokazalo tudi na ajdovski razstavi, kamor so prišli številni vinogradniki, lastniki vinogradov, na katerih je Bačar fosile nabiral, pa še mnogi drugi Ajdovci. In s kakšnim zanimanjem so opazovali razstavljene fosile! Trije vinogradniki z Brd in iz Vipavske doline so nalepke na steklenicah s svojim vinom opremili s slikami fosilov, eden iz Vipolž pa je celo nalepil pravi fosil na nekaj reprezentativnih steklenic.

Druga razstava v marcu 2001 je Bačarjev višek. Postavljena je bila v Prirodoslovnem muzeju Slovenije v Ljubljani. Pokazani so bili predvsem fosili s Primorske, največ iz nahajališč, ki jih je sam odkril: korale, polži, iglokožci, praživali, črvi, morski ježki in še marsikaj. Izbor je bil pretehtan - pri tem so bili Bačarju v pomoč kustosi, zlasti geologinja Katarina Krivic - in drugi delavci muzeja. Premišljena je bila postavitev fosilov v vitrinah, ki so bile osvetljene z izrednim občutkom. Tudi fotografije - delo Matjaža Slejka - na panojih so izredno poživile celotno razstavo, enako pa velja tudi za umetniške slike Miloša Marca.

Stanislav Bačar si tudi prizadeva, da bi bili fosili iz njegovih krajev stalno na ogled vsem, ki jih to zanima. Dogovarja se o stalni razstavi v Ajdovščini in na Dobrovem. Ima pa, seveda, še veliko načrtov, izmed katerih bo v svoji zagnanosti in pridnosti gostovo še marsikaterega izpeljal.

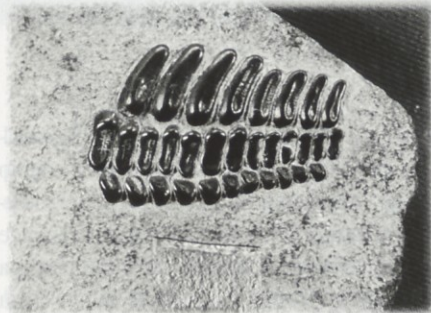

KRAS –

POKRAJINA TERANA IN FOSILOV

**Kaj kažejo
najnovejša
raziskovanja?**

3,5 cm dolga zobna plošča ribe
vrste *Coelodus saturnus*
iz komenskega apnenca pri Kobjeglavi.

V najbolj fino karbonatno blato
na dnu tako imenovane tomajske lagune
se je pred približno 85 milijoni let odtisnilo
mehko telo meduze.

Nepecljasta morska lilija na površini plošče
tomajskega apnenca pri Tomaju
(nekoliko povečano).

Bogdan Jurkovšek, Tea Kolar-Jurkovšek

Verjetno je v Sloveniji le malo kamnin, ki bi bile tako tesno povezane z morfologijo ali oblikovitostjo, z arhitekturo in s prebivalstvom katere izmed pokrajin, kot so ploščati in laminirani (listnati) komenski ter tomajski apneneci Krasa. Sedaj se zanje zanimajo le še geologi, ki v njih iščemo okamenele zapise iz preteklosti (fosile), in redki nepoboljšljivi romantiki, ki so zaljubljeni v avtohtono, prvotno kraško arhitekturo.

Pobuda za članek v reviji *Kras* je prišla iz vinogradniških vrst, ko naju je prijatelj s Krasa vinogradnik in vinar Jožko Jazbec ob pogledu na nastajajočo geološko karto povprašal, ali smo geologi sposobni razložiti rezlike med istimi vrstami vin - predvsem terana - z različnih predelov Krasa, četudi trte rastejo na približno enaki kamninski podlagi.

V času, ko "deželo terana in pršuta" na vse mogoče načine predstavljamo prihajajoči Evropi, bi bilo modro spregovoriti tudi o tem, da lahko samo slovenski *Kras* zaradi izjemnih geoloških danosti ponudi vse bogastvo raznolikosti terana, kar je odvisno v prvi vrsti od na videz nepomembnih razlik v geološki zgradbi posameznih delov Tržaško-komenske planote.

Poljedelci, predvsem vinogradniki, se ravnaajo bolj po občutku in izkušnjah prejšnjih rodov, zato si ponavadi ne belijo glave z geološko sestavo bližnje ali daljnje okolice svojih vrtov, njiv in vinogradov, čeprav so od njihove kamninske podlage še najbolj odvisni. Vendar vsak izmed njih ve, da teran dobro uspeva le na zemlji, ki je bogata s kremenom. Ta pa je lahko tam, kjer so v podlagi (ali bližini) kamnine, ki kremen vsebujejo v obliki *roženčevih pol* in *roženčevih gomoljev*. Največ *roženca* je v tomajskih in komenskih apnencih, ki hitreje preperjavajo od drugih tipov kraških karbonatnih kamnin in dajejo debelo preperinsko odejo.

Če vse skupaj povežemo z dejstvom, da so plasti komenskega apnenca v okolici Komna, Tomačevice in Gabrovice stare kakšnih 95 milijonov let, pri Skopen in

Pliskovici približno 88 milijonov let, podobne plasti tomajskega apnenca na ozemlju med Kazljami, Dobravljamo, Tomajem in Dutovljami pa so stare le kakšnih 84 milijonov let, nam postanejo trditve poznavalcev vina o različnih tipih terana na Krasu povsem sprejemljive.

Stari Kraševci so znali naravi mnogo bolj prisluhniti, kot ji to znajo sedanjji prebivalci tega prostora, in zato morda niso potrebovali v tolikšni meri razlage in pojasnil znanosti. Imeli so dovolj časa za opazovanje, pogovor in razmislek. Večno pomanjkanje pa jih je sililo, da so tudi pri gradnji svojih domov segali po skoraj edinem materialu, ki je bil zastoj in na dosegu roke - kraškem kamnu. Zato se stara kraška arhitektura še danes tako tesno zliiva s kraško pokrajino.

Skoraj vse vasi na Krasu so imele svoje kamnolome, v katerih so lomili predvsem različne tipe rudistnih apnencev. Za kritino in tlakovanje pa so bile primerne le lepo oblikovane tanke apnenčeve plošče, ki so jih pridobivali v "škrlolomih". Večinoma so bile to le manjše jame - rekli so jim tudi jave, ki so jih izkopal tam, kjer so bile primerna geološka podlaga, plasti neporušene in dovolj blizu površja. V okolici Tomaja, Kazelj, Malega Dola, Komna in še kje je ohranjen nekaj razmeroma velikih "škrlolomov", ki so obratovali še v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja. Če bi katerega obnovili, bi lahko koristno služil pri obnovi stare arhitekture in kot turistična geološka znamenitost.

Fosili komenskega in tomajskega apnenca

V tankih ploščah komenskega in tomajskega apnenca se povsopd po Krasu najdejo fosili. Pogosti so predvsem fosili rib in drugih vretenčarjev. O njih je bilo napisanih že mnogo poljudnih člankov ter daljših in krajših znanstvenih razprav, pred leti tudi v reviji Kras*. Sicer segajo prvi zapisi še v začetek 19. stoletja. Pravo slavo kraških rib pa je v znanstveni svet ponesele šele hrvaški geolog Gorjanović-Kramberger z delom *Fosilne ribe Komena, Mrzleka, Hvara i M. Libanona*, ki je izšlo leta 1895. Glede na to, da so tedaj na Krasu delovali številni "škrlolomi", so bile tudi najdbe fosilnih rib razmeroma pogostne. Zaradi rib in skrilavega videza kamnine jih je Gorjanović-Kramberger imenoval ihtiofermi (ribji) skrilavci in to ime uvedel v znanstveno literaturo. Fosilne ribe so imele v kraških gostilnah tudi svojo ceno, ponavadi postavljeno v litrih vina. To so vedeli tudi muzealci in njihovi sodelavci, zato ni čudno, če jih danes najdemo v številnih muzejih širom po Evropi.

V zadnjem desetletju smo pričeli fosile komenskega in tomajskega apnenca ponovno raziskovati, vendar ne zaradi nostalgije ali novodobne dinozavromanije, temveč predvsem zaradi zemeljskih del na Krasu, ki jih geologi že po svoji dolžnosti in

vesti moramo spremljati. Hvaležni smo domačinom, ki nas redno obveščajo o večjih gradbenih izkopih ter nam omogočajo raziskave. Res pa je, da se včasih zaradi strahu pred težavami, ki bi jih lahko povzročila kakšna pomembna najdba, zatakne. Tedaj dragocen in še nepregledan fosilni material namesto v raziskovalnem laboratoriju pristane na bližnjem smetišču. Škoda! Za Kras in za znanost!

Najprej je bilo morje...

In kakšne so najnovejše ugotovitve o fosilih komenskega in tomajskega apnenca?

Za izhodišče je treba vedeti, da so apnenčeve plasti, ki grade današnji Kras, pretežno morskega izvora. Nastajale so v različnih okoljih na severnem delu prostrane karbonatne plošče, dolge 800 kilometrov in široke 200 kilometrov, imenovane tudi Dinarska karbonatna platforma. Večina karbonatnih kamnin, ki so na Krasu vidne danes, je kredne starosti, torej iz najmlajšega obdobja srednjega zemeljskega veka ali *mezozoika*. Njihova skupna debelina presega 2000 metrov. Pod njimi leže jurski mezozojski sedimenti, nad njimi pa so plasti novega zemeljskega veka ali *kenozoika*.

Večji del osrednjega Krasa torej pripada krednim formacijam, ki se med seboj v napični in v bočni smeri izmenjujejo v odvisnosti od nekdanjih paleogeografskih razmer, to je okoliščin, v katerih je nastajalo

Zemljino površje, in v odvisnosti od globalnih vplivov na sedimentacijsko ali usedalno okolje. Marsikdaj so bili ti dogodki v svetovnih morjih usodni za nekatere prebivalce takratnega toplega, plitvega in čistega morja karbonatne plošče. Najhuje je bilo v času oceanskih anoksičnih dogodkov, ki so potekali ob odsotnosti kisika in predstavljali neke vrste praonesnaženje tega morja. Nič bolje je bilo tod pred 92 milijoni let, ko se je gladina svetovnih morij za daljši čas dvignila za več kot sto metrov. Takrat so izginile cele trate plitvodnih rudistnih školjk, pritrjenih na morskem dnu, ki jih sicer najdemo v kraških apnencih na vsakem koraku.

Nastanek tomajskih in komenskih ploščatih ter laminiranih, z ogljikom bogatih apnencev Krasa je bil torej odvisen od hidrografije, paleografije in oblikovanosti morskega dna, ki se je na Dinarski karbonatni plošči spreminjalo na zelo kratkih razdaljah. Tako so na videz podobne plasti enkrat nastajale v plitvinah in prostorih, iz katerih se je morje umikalo, drugič pa sočasno z globalnimi dvigi morske gladine in z vdorom "onesnažene" (anoksične) vode iz okoliških oceanov.

... potem je nastal kamen

Okamenine rastlin in živali smo našli v petih nivojih komenskega in tomajskega apnenca na Krasu. Njihova skupna

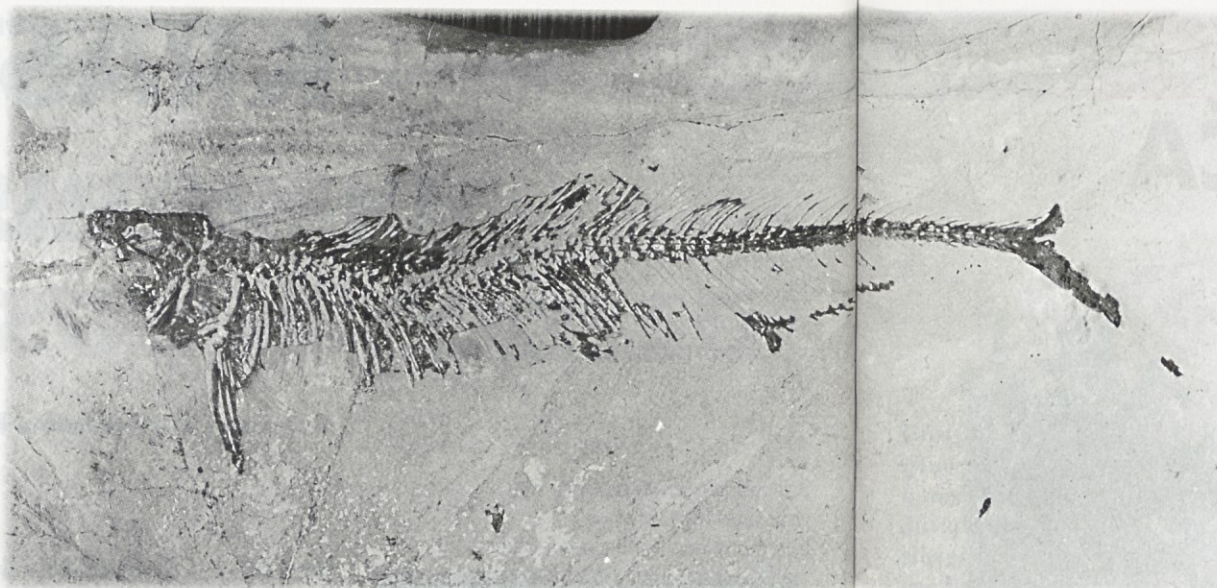
lastnost sta močan vonj po bitumnu in tanke, pogosto listnate plasti, ki dajejo apnencu skrilav videz.

Najstarejša doslej znana nahajališča fosilov v komenskem apnencu so pri Gabrovici, Tomačevici, Rubijah, Škrbini in Volčjem Gradu. Uvrščamo jih v cenomanij (najstarejša stopnja kredne periode) in so stari od 92 do 96 milijonov let. Gre za značilne plitvodne morske usedline, ki so nastajale znotraj medplimskega in lagunskega okolja z nizko energijo, to je valovanjem in plimovanjem morja.

Naslednja je cenomanijsko-turonijski (to sta stopnji kredne periode) horizont ploščatega apnenca, ki ga geologi imenujemo komenski pelagični apnenec. Na severnem Krasu je debel od 3 do 4 metre in leži znotraj srednje sivega mikritnega apnenca. Ta je nastal v času globalnega dviga morske gladine pred približno 92 milijoni let, s katerimi je sovpadal tudi omenjeni oceanski anoksični dogodek.

Tretji horizont pripada coniacijskemu (stopnje kredne periode) komenskem apnencu, ki se je odložil pred približno 89 milijoni let, to je v času, ko geologi v kamninah jasno prepoznavamo močan padec gladine svetovnih morij.

Četrti nivo komenskega apnenca je lepo viden ob cesti v vasi Skopo. V štirimetrskem santonijskem (stopnja kredne periode) profilu se menjavajo plasti temnega laminata, nadplimskega konglomerata in stromatolita, ki kažejo na zelo plitvo okolje usedanja.

94 milijonov let staro okostje ribe vrste *Chiroventrites coronini* iz komenskega apnenca pri Gabrovici (dolžina primerja je 40 cm).

Veliko presenečenje so bile fosilne najdbe v petem horizontu ploščatega in laminiranega apnenca z *rožencem*, ki ga imenujemo tudi tomajski apnenec in se pojavlja znotraj santonijske in campanijske (dve stopnji kredne periode) lipiške formacije. Plasti so nastajale pred približno 84 milijoni let v nekoliko globljem sedimentacijskem okolju morskih lagun, ki so skozi poglobljene kanale komunicirale (bile povezane) z oceanom, o čemer pričajo številni fosili nekdanjih prebivalcev odprtega morja, kot so amoniti, nepecljaste morske lilije in drugi. V nekaterih nivojih tomajskega apnenca smo ugotovili množično umiranje organizmov, predvsem rib, ki ga povezujemo z mešanjem spodnjih plasti mirujoče in dobro stratificirane, plastovite vode v laguni. Od fosilov se v tomajskem apnencu poleg morskih organizmov pojavljajo tudi številni rastlinski ostanki s kopna, ki je verjetno že v zgodnjem santoniju pričelo nastajati južno od tako imenovane tomajske lagune

Ob na videz precej zapletenem zaporedju geoloških dogodkov, ki so pred več kot 80 milijoni let povzročili nastanek petih glavnih nivojev komenskega in tomajskega apnenca, je treba upoštevati, da je razlika v starosti med najstarejšim horizontom pri Komnu in najmlajšim pri Tomaju polnih 10 milijonov let. To pa je že dovolj dolga doba,

v kateri se je lahko zgodilo marsikaj. Ne le v oblikovanosti Zemljinega površja, v njenem podnebju in v kemizmu sedimentacijskega okolja obravnavanega prostora, temveč tudi v razvoju živih bitij. In po tej logiki ima vsak vinogradnik na Krasu svoj edinstveni in neponovljivi teran, saj je bil velik del njegove cvetice in vseh drugih lastnosti tega vina določen že v zgornjekrednem morju nekdanje Dinarske karbonatne platforme, torej že pred več kot osemdesetimi milijoni let!

* Glej:

Jurkovšek, Bogdan, 1996: Fosili južnega dela Krasa - priče dogodkovna Dinarski karbonatni plošči. - Kras, št. 16-18, str. 9;
Otoničar, Bojan, 1994: Izrazite kraške oblike so nastale na apnencih in dolomitih. - Kras, št. 3, str. 26-29; Kamen je povezan z bivanjem na Krasu. - Kras, št. 5, št. 32-33; 1997: Kamnine na Krasu. - Kras, št. 21, str. 10-15;
Pavlovec, Rajko, 1994: Gora, ki se je dvignila iz morja. - Kras, št. 4, str. 22.23; 1998: Zakrasel apnenec in nezakrasel fliš. - Kras, št. 27, št. 36-37.

Dr. Tea Kolar-Jurkovšek, univ.dipl.inž.geol. - višja znanstvena sodelavka na Geološkem zavodu Slovenije

Dr. Bogdan Jurkovšek, univ.dipl.inž.geol. - znanstveni svetnik

Riba iz rodu *Chirocentrites* iz tomajskega apnenca pri Dobravljah (dolžina primerka je 26 cm). Vse fotografije: T.Kolar-Jurkovšek in B.Jurkovšek

Ali je žajbelj v Sloveniji samonikel?

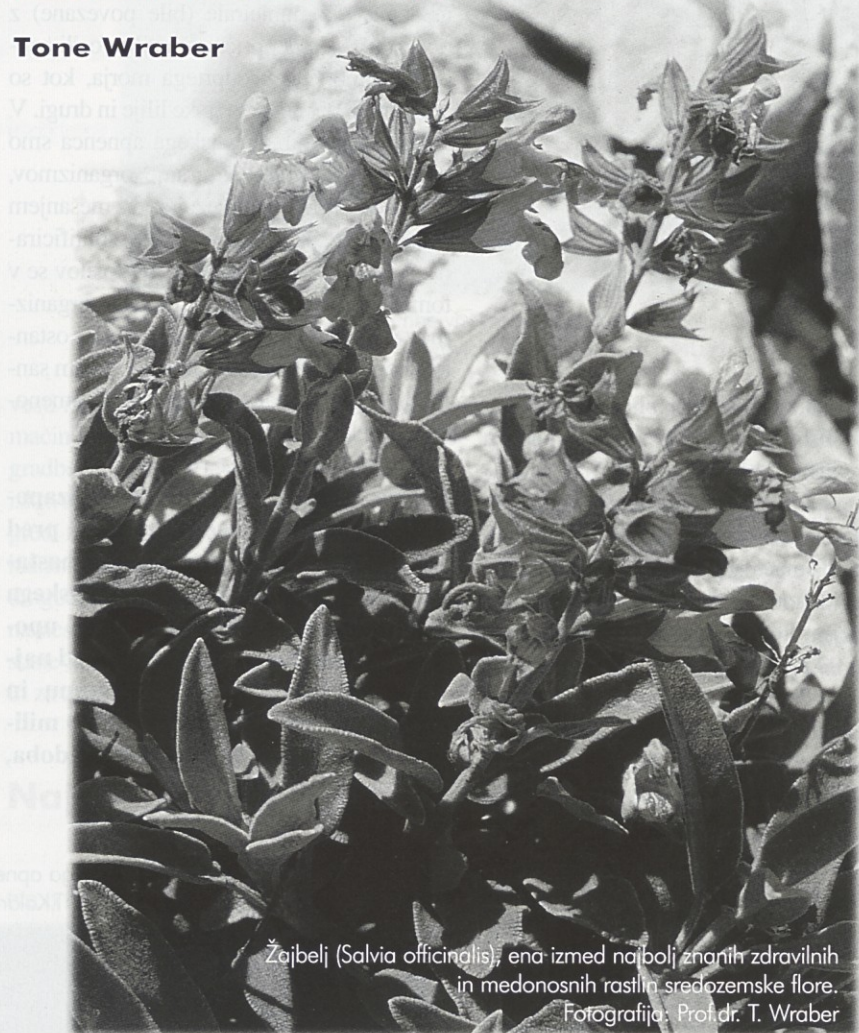
IŠČEMO NAHAJALIŠČA ŽAJBLJA!

Tone Wraber

Žajbelj (*Salvia officinalis*) je v domačem zdravilstvu in čebelarjem dobro znana sredozemska rastlina. Prav tako je znano, da njegovo pojavljanje na Tržaškem slikovito (Videl sem jo na gorah prav blizu morja, blizu Nabrežine, le urico daleč od Devina, med skalami kar najbolj veselo cvetočo) omenja J. A. Scopoli v 2. izdaji svoje Kranjske flore (1772), ki še pristavlja, da je na Krasu toliko manj medu, kolikor manj cveti žajbelj. Za nas posebej zanimivo vprašanje pa je, ali uspeva žajbelj samoniklo tudi v mejah današnje Slovenije?

Še vedno upoštevanja vredna pisca obeh krajevnih flornih del s konca 19. stoletja nista kaj dosti zgovorna. C. Marchesetti (1896-1897) navaja le apnenčasti svet v dolini Dragonje, po današnji vednosti na ozemlju Hrvaške, izrecno pa še pristavlja, da samoniklega žajblja ni na zgornjem Krasu in na flišnih območjih. E. Pospichal (1899) kot nahajališči samoniklega žajblja sicer omenja Šmaver in Volčjo Drago, kjer pa naj bi rasel enako podivjano, kot je pogostno podivjan ob vrtnih zidovih po vsem od njega raziskovanem območju.

Ko sem že pred nekaj več kot štiri-desetimi leti opazil žajbelj na Podgorskem Krasu in dvajset let pozneje tudi na Veliki Plešivici v Čičariji, sem tedaj mislil, da gre za dotlej še neznana nahajališča, o katerih pa, kot da bi bil kaj slutil, nisem pisal. Mnogo pozneje sem spoznal gospoda Orlanda Nemca, ki zdaj prebiva pri sv. Antonu nad Koprno. On mi je sporočil, da je zvedel, kako so žajbelj po drugi svetovni vojni sejali v Čičariji. Tako je nastal zapis Žajbelj v Čičariji ni samonikel, ki je pred kratkim izšel v Proteusu (62: 452-453, 2000). Iskal sem tudi v drugi literaturi ter v Gozdarskem vestniku in Slovenskem čebelarju odkril

Žajbelj (*Salvia officinalis*), ena izmed najbolj znanih zdravilnih in medonosnih rastlin sredozemske flore.
Fotografija: Prof. dr. T. Wraber

članka gozdarskega inženirja M. Obradoviča o tem, kako so po drugi svetovni vojni na Krasu žajbelj sejali, da bi tako prispevali k obilnejši čebelji paši.

Imam še nekaj drugih podatkov o nahajališčih žajblja v Sloveniji, npr. na zahodnem vznožju Snežniškega masiva, in o tem, da so ga - tudi že pred drugo svetovno vojno - sejali, kot se je to zgodilo na obodu velike vrtače Šator pri Štorjah. O vsem tem zaradi varčevanja s prostorom v podrobne ne pišem, ampak le dodajam, da **bom zelo hvaležen za natančna sporočila o njego-**

vih nahajališčih, še bolj pa za morebitna pričevanja o tem, kje, kdaj in kako so ga sejali. Pripravljam namreč članek o pojavljanju žajblja in o njegovi samoniklosti v Sloveniji. Moj naslov je: Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta v Ljubljani, Večna pot 111, 1000 Ljubljana. Lahko tudi po elektronski pošti: <tone.wraber@uni-lj.si>.

Prof. dr. Tone Wraber,
profesor za sistematsko botaniko
na Oddelku za biologijo Biotehniške fakultete
v Ljubljani

PASTIRSKA HIŠKA V "GOLČEN DOLU"

Adrijana Štok-Godina

Odzivam se na povabilo, ki je bilo objavljeno v 44. številki revije Kras v poročilu o mednarodni raziskavi prof. dr. Boruta Juvanca s Fakultete za arhitekturo z naslovom "Kamnito zatočišče". Bralce spodbuja, naj sporočijo, kje so pri nas še kamnite hiške - pastirska zavetišča. Vem namreč za nekaj še nepredstavljenih kamnitih hišk. In veseli me, da je moj sestavek "Stari tabor", objavljen v 43. številki revije Kras, spodbudil profesorja Juvanca, da je v njej predstavil svojo raziskavo.

Sem velika ljubiteljica narave in o svojem kraju Povirju pri Sežani veliko poizvedujem, raziskujem ter hranim tudi razne zgodovinske predmete, ki so povezani z mojo rodno vasjo. Ker je pisnih virov prav malo, si večinoma pomagam z ustnimi sporočili in s pripovedovanji starejših domačinov, ki mi radi marsikaj zanimivega povedo...

Za to izdajo Krasa sem poizvedovala o pastirski hiški v "Golčen dolu" v Golih vrhah pri Povirju, opise drugih kamnitih hišk pa bom poslala, čim bom o njih še kaj zvedela. Moj zapis temelji na enostavni razlagi, zato upam, da sem dovolj razumljiva.

Profesorja dr. Boruta Juvanca pa vabim, naj si kamnite hiške - te drobne zanimivosti - okrog Povirja pride ogledat, saj tudi najboljše fotografije ne pokažejo njihove resnične pristnosti in občutka o njihovi skladnosti z naravo.

Kamnita pastirska hiška stoji zunaj vasi Povir v predelu, ki ga domačini imenujejo Gole vrhe. Do pastirske hiške pridemo lahko po dveh različnih poteh. Ena vodi proti Guri in naprej po levem kolovozu do parcele, na kateri je hiška. Tam ima njen lastnik **Drago Sila** iz Povirja tudi uradni vhod na parcelo. Druga, neoznačena pot, se na Golih vrhah (če

gremo po poti na Stari tabor), odcepi desno in do hiške pridemo le, če prečkamo nekaj delno poraščenih parcel.

Izredno dobro ohranjena Silova (Ftčeva) kamnita hiška je stara skoraj sto let. Po pripovedovanju njenega sedanjega lastnika je bila sezidana okrog leta 1904. Letnica je vklesana pri vhodu na parcelo. Hiško sta gradila Dragov oče in ded. Čistila sta svojo ogrado-parcelo in kamenje spravljala na kup v "gruble", hkrati pa sta si tam zložila tudi zavetišče pred burjo ali dežjem. Na tamkajšnji parceli so Silovi (Ftčevi) kosili travo in pasli svojo živino.

Hiška je pravokotne oblike. V obsežnem odloženem kamenju sploh ni opazna, dokler ne prideš do nje. Je del "gruble", odloženega kamenja pa je kakšnih pet metrov v dolžino. Zložena je iz velikih kamnov, ki se med seboj dobro prilegajo. Zato se je ohranila do današnjih dni. Kamenje je zloženo "na suho", vezano podolg, vmes podloženo ali zagozdeno z majhnimi skrlicami, ki jim Povirci po domače rečemo "škaje", da večje kamenje leži čim bolj v vodoravni legi.

Vhod v hiško je pravokotne oblike; na desni strani je velike navpična stena, ki je

hkrati tudi glavni nosilec prečne skrle ali preklade. Pri tleh nosilne stene sta še vedno vidni ročno vklesani inicialki (začetni črki imena in priimka) MS, kar naj bi pomenilo Matija Sila (ime nekdanjega gospodarja parcele). Streha je bolj vodoravna in nima kupulaste oblike.

Notranjost hiške je podolgovate oblike, široka kakšen meter in dolga 1,4 metra. Visoka je tudi 1,4 metra. Strop je raven; pokrivata ga dve skrli. V njej je prostora za dve osebi, lahko celo za tri osebe. Morda je bila notranjost hiške nekdanj bolj praktična in je imela kakšen kamnit ali lesen sedež, morda celo enostavno klop, vendar lahko o tem le ugibamo.

Sedaj je Silova hiška prazna (v njej sta le dva manjša kamna), a je kljub temu zanimiva. Človeku daje poseben občutek varnosti. Ta kamnita hiška in vse druge, njej podobne, so danes ena izmed zanimivosti naših krajev. Zaradi posebne tehnika polaganja kamna na kamen brez veziva so, lahko pripišem, tudi posebna mojstrovin.

Adrijana Štok Godina,
tajnica Športnega društva Brinj, Povir

Silova (Ftčeva) pastirska hiška v Golih vrhah pri Povirju. / Fotografija: A. Štok Godina

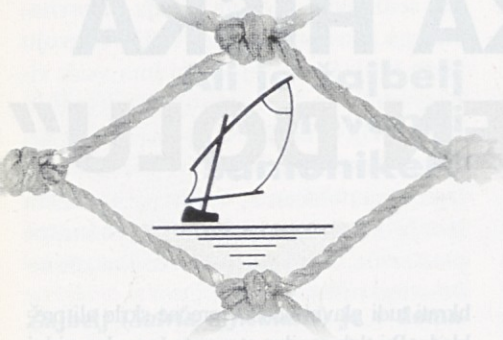

ŠTIVAN

(s. Giovanni di Duino, St. Johann)

Bruno Lisjak Volpi

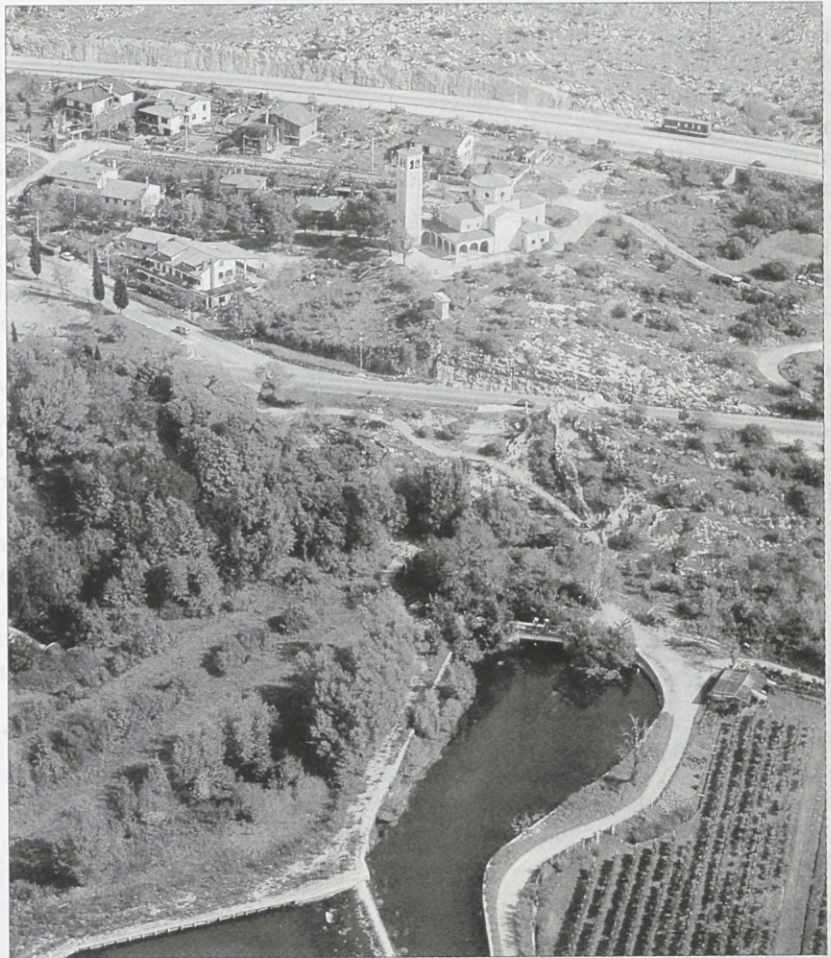

Opis slovenske obale začnemo z najbolj zahodne točke stalne naselitve Slovencev ob Jadranskem morju od izvira Timave, torej v kraju Štivan, kar je skrajšana oblika za sv. Ivan. Na osnovi znanih raziskav bi bilo danes bolj točno imenovati to mesto ustje reke Reka, ki ponika v Škocjanskih jamah in v Štivanu spet priteka na dan po kakšnih 40 km podzemne poti pod Krasom.

Z geološkega vidika se tod tudi končuje matični (Tržaški) Kras in se začneja Furlanska ravnina, saj se v Štivanu apnenčaste tvorbe potapljaajo v morje in jih začnemo pokrivati naplavine reke Soče. Zanimivo je, da je obenem tu tudi etnična meja med slovenskim in romanskim prebivalstvom.

Kaže, da so se Slovenci, čeprav so kolonizirali del furlanske ravnine v 7. in 8. stoletju (o tem pričajo današnja imena mest slovenskega izvora, kot so: Sclavons, Sclavagnetis, Sclavanis, Goricizza, Goricis, Cerneglons, S. Marizza, S. Marizzuta, Bicinicco, Precenicco, Bistrigna, Ialmicco, Pradigoj, Gradisca, Lestizza, Giassico, Dolegnano, Capriva, Bistrigna idr.), počutili bolj varni in manj ogroženi na revnem goratem predelu Krasa, kjer so strnjeno živeli do prve četrtine 20. stoletja, to je do prve italijanske zasedbe tega prostora.

Podzemna Reka, ki dobi v svojih izvirih v Štivanu ime Timava, izvira v številnih rokavih: Pod Maganjkom, Pod Skalini, Na Jaknah, Pri Moščenici in v Sardečevih izvirih v romantičnem okolju pri cerkvi sv. Ivana ob državni cesti SS 14.

Območje izvirov Timave s Štivanom v ozadju, spodaj še obstoječi jez nekdanjega Sardečevega mlina.

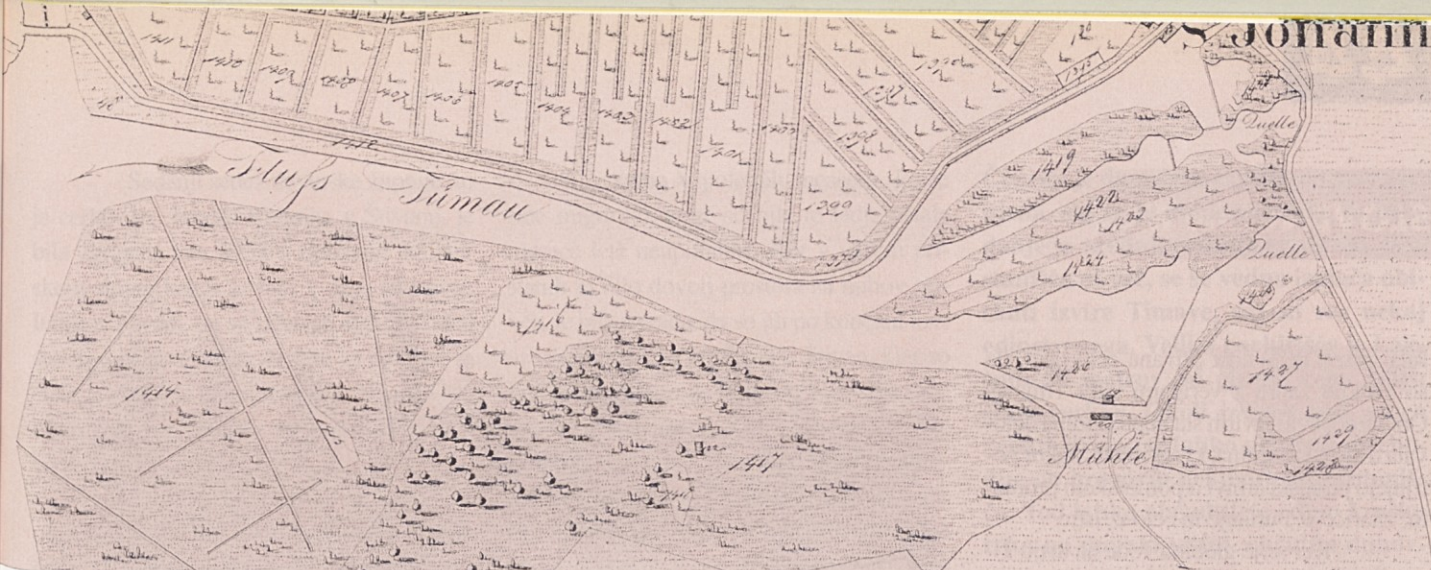
Fotografija iz monografije Reka-Timav(a) založbe Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990

Štivan je stal že v antiki

Ta skrajni, že v antiki zanimivi del Jadrana je bil opisan precej pred našim štetjem. Zgodovinar Strabon omenja tempelj, ki je bil posvečen bogu Diomedu. V bližini

jami, kjer so ostanki svetišča boga Mitreja iz 3. stoletja, so arheologi našli ostanke iz obdobja neolitika. V časih Rimskega cesarstva je bilo območje izredno pomembno, ker je potekala mimo cesta »via Gemina«, o kateri so še danes vidni sledovi kolesnic blizu štivanskega pokopališča. Povezovala je širše srednjeevropsko in podonavsko zaledje z

Katastrska mapa iz leta 1830 z glavnimi izviri Timave. Staro pristanišče je bilo ob glavnem rokavu reke proti cerkvi. Lepo se zaznava Sardočev mlin pod oznako "Muhle".

Oglejem, ki je bil v 2. stoletju našega štetja četrto mesto za Rimom, Milanom in Capuo. Štivan je bil pomemben tudi zaradi pristanišča, saj se je nahajalo na strateški najbolj severni točki Sredozemskega morja. Nedavne podvodne arheološke raziskave so potrdile obstoj tega pristana v bregovih Sardočevih izvirov. Rimski most čez Lokavec, opekarske peči in veliki kompleks, verjetno poštna postaja, ter mnogi drugi ostanki pričajo o pomembnosti Štivanja.

Štivan – pomembno žarišče pokristjanjevanja Slovencev

Pozneje so tod zgradili benediktinski samostan, ki je postal po padcu langobardske države, v časih Frankov, pomembno žarišče pokristjanjevanja Slovanov. Vendar samostana, ki je bil večkrat porušen in obnovljen in je stal jugovzhodno od današnje cerkve, danes ni več. Njegovi menihi so takrat z veliko vnemo širili krščansko vero med Slovence; še posebej po razkolu oglejske cerkve. O tem najdemo pričevanja v evangeliarju *Codex Aquileiensis*, ki ga hranijo v muzeju v Čedadu. Med 280 imeni romarjev, ki so obiskali samostan domnevno med 8. in 10. stoletjem, so imena slovanskih knezov Pribina, Koclja, Trpimira, Braslava, Rastislava, Svetopolka in bolgarskega kralja Borisa Mihaela.

Srednjeveško naselje se je razvilo okrog samostana, po katerem je povzelo ime Sv. Ivan - Štivan. Od druge polovice 11. stoletja je spadalo pod samostan Belligna, pozneje pa neposredno pod oglejsko cerkev.

Današnja cerkev je postavljena na temeljih prvotne cerkve iz leta 1085, ki je bila tudi večkrat porušena in obnovljena. Do 1. svetovne vojne je bila središče župnije.

Do 17. stoletja je bil Štivan pomembnejše pristanišče od Trsta

S pomorskega vidika je bil Štivan zelo dobro rečno pristanišče; boljše od vsakega pomorskega pristanišča, ker je bilo zaščiteno pred vetrovi in valovi, voda v njem pa je bila globoka do 10 metrov, kar je omogočalo pristajanje velikim ladjam. Ti-

mava je bila dovolj široka, s počasnim tokom in plovna do morja, ki je oddaljeno manj kot kilometer, glavna cesta pa je oddaljena manj kot 100 metrov. Taka idealna lega je zagotavljala štivanskemu pristanišču velik promet, zato je bilo do 17. stoletja pomembnejše od tržaškega pristanišča.

Tržačani so poskušali zatreti konkurenco in so Štivan večkrat napadli. Leta 1555 so ga celo deloma uničili. O pomembnosti Štivanja kot trgovskega središča pričata tudi devinska urbarja iz leta 1494 in 1525. Iz arhivov devinske gosposke zvmemo, da je bil Štivan glavno mesto za pretovarjanje soli, namenjeno Furlaniji, Goriški in Kranjski. Zaradi tega je Beneška republika, ki je kontrolirala ves promet po Jadranu, posku-

Znameniti konjski sejem, na katerem so prodajali predvsem ogrske konje v Italijo, se je preselil iz Štivanja na bližnjo devinsko planoto proti koncu 19. stoletja. Fotografija iz knjige Bruna Volpija Lisjaka Slovensko pomorsko ribištvo, Mladika, Trst, 1995

SLOVENCİ IN MORJE

šala zatreti dejavnost Štivanu celo tako, da so večkrat zaprli z verigami izliv Timave. Ob Sardočevih izvirih sta nepretrgoma delovala dva velika mlina, ki sta mlela, kakor potrjujejo piranski arhivi o pomorskem prometu, žitarice iz Furlanije in celo iz Istre.

Ker se je globina vode na ustju Timave postopno zmanjševala, saj so Soča in morski tokovi tam od nekdanj kopicili velike količine peska, da je bolj in bolj oviral plovo, se je promet v štivanskem pristanišču sčasoma zmanjšal. Naposled je to pristanišče povsem prenehalo delovati. Iz istih razlogov je obmorski pas postajal močvirnat in proti koncu 18. stoletja so se prebivalci starega Štivanu že morali izseliti v Devin ali si zgraditi hiše na drugi strani ceste, ki ima bolj visoko ležeča kraška tla. Na starem mestu je ostala samo še cerkev, ki jo dandanašnji že vsaka bolj visoka plima poplavi. Zato se je tudi župnija preselila v Devin.

Zelo lepo sliko o takratnem Štivanu in kako so takrat ljudje živeli, dobimo v katastrskem arhivu. Treba je vedeti, da je bil leta 1817 izdan patent za uvedbo stalnega katastra. Zaradi tega so začeli meriti vse ozemlje Avstro-Ogrske, opisovati kraje, beležiti parcele, stavbe, gospodarje, živino, pridelke in glavne gospodarske dejavnosti prebivalcev. Nastale so zelo natančne mape, ki so še danes koristne za opredelitev meja, in katastrski operati, ki so skrbno opredeljevali tudi ekonomsko stran vsakega vaščana in vse hiše vasi. (Raziskovalcem naše zgodovine in radovednejšem sporočam, da so vsakomur dostopni v državnem arhivu v Trstu vsi takratni rokopisi in mape vseh mest in vasi Istre in Primorske).

Operat iz dne 22. maja 1830 pove, da je bil Štivan ena izmed najbolj zanimivih kraških vasi, ne glede na to, da so okrog stare cerkve, posvečene Janezu Krstniku, ostali samo sledovi stare naselbine, zapuščene pred štiridesetimi leti. Omenja pristaniški promet z žitaricami, posebno pa dva mlina in vode Timave, ki dajejo veliko količino odličnih postrvi in drugih rib. Ob vznožju štivanskega hriba so bili, tako kaže, še drugi izviri, ki so gnali še en mlin in vrtalne stroje za obdelovanje kamnitih kuhinjskih lijakov in vodnih napeljav. Lepo je opisan sejem, ki »se je držal 24. junija na dan Sv. Janeza

Tipična slovenska ladja za lov na tune iz leta 1930.

V zimskem času so vse take ladje iz Tržaškega Primorja hranili v vodah Timave v Štivanu. Fotografija iz knjige Bruna Volpija Lisjaka Slovensko pomorsko ribištvo, Mladika, Trst, 1995

Krstnika« in je bil zelo obiskan ter znan daleč naokrog po vsej Furlaniji in Primorski. Prodajali so razne kuhinjske, kletne in kmečke potrebščine iz lesa in železa, orodje, vsakovrstne izdelke, konopljo, česen, čebulo, redke aromatične trave, živino in druge reči. Posebno pa je slovel kot največji konjski sejem. Prodajali so celo konje, ki so prihajali namenoma z Ogrskega in so bili zelo cenjeni na Beneškem. O tem sejmu najdemo podatke tudi v arhivih devinske gosposke Thurn und Taxis, v katerih so omenjeni problemi javnega reda zaradi prisotnosti ogromnega števila ljudi med Devinom in Štivanom.

Prebivalci Štivanu so se preživljali z živinorejo, vinogradništvom, oljkarstvom in s kmetijstvom, nekateri pa so se poleg navedenega ukvarjali še z ribištvo. Kot podložniki niso imeli pravice loviti rib zase, temveč so ribe lovili za devinsko gosposko. Šele po dekretu iz leta 1835, ko je bilo morje razglašeno svobodno za vse in obalni pas v širini ene morske milje rezerviran samo za prebivalce pripadajoče občine, so začeli Štivančani postopno razvijati lastni ribolov. In naši ribiči so na tem delu obale ta dekret interpretirali dobesedno in ga začeli uporabljati na zelo nenavaden način.

Kot je zapisano, so se na ustju Timave odlagale in kopicile velike količine naplavinskega peska. Ta pesek so pobirali Pirančani z velikimi barkami, opremljenimi

s posebnimi pripravami, in ga prodajali v velikih količinah v Trstu, ki se je naglo razvijal ter zahteval dosti stavbarskih del. Ker so pesek zajemali na ustju Timave, toda znotraj pasu ene milje, torej znotraj pasu štivanske občine, so Štivančani od Pirančanov zahtevali od vsake barke davek 1,50 florinta. Vsak tovor izkopanega peska je ribičem navrgel 0,50 florinta in Občini Štivan 1 florint. To je trajalo do leta 1890, ko so se Pirančani pritožili Pomorski vladi in pravdo dobili. Ukinitev te dajatve je vlada utemeljila z dejstvom, da so ribiči imeli sicer zakonito pravico do ribolova in morja, ne pa do morskega dna.

Zaton štivanskega pristanišča in ribištva

Propadu Štivanu je botrovala prva svetovna vojna, ker se je znašel prav na bojni črti. Njegove prebivalce so evakuirali v druga mesta in začasna taborišča daleč do Avstrije in Hrvaške. Vas, pristanišče in celo stara cerkev so bili popolnoma porušeni. Po vojni je kraj sicer spet zaživel, toda ne več z gospodarskim pomenom, kakršnega je imel v prejšnji podobi. Cerkev so obnovili v originalnem gotškem slogu šele leta 1955 in v notranjosti so vzdani tudi deli starih zgodovinskih plošč z napisi. Sedaj so v njej večkrat zborovski in komorni koncerti.

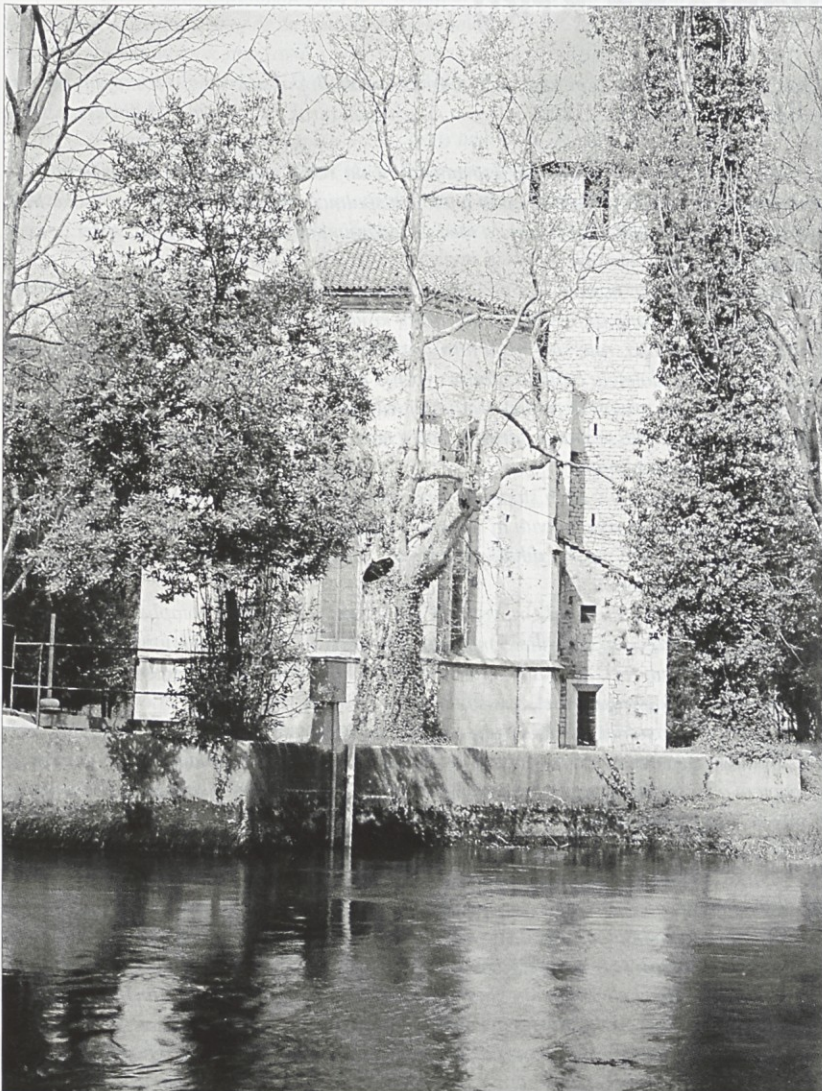
Sedanji sedež devinske župnije, to je cerkev sv. Janeza Krstnika v Štivanu, je bila zgrajena leta 1932 v tipičnem italijanskem slogu, kakor je bilo v času fašistične Italije v navadi, da so izbrisali sleherno sled Avstrije in slovenstva. Načrte za opremo in slike je napravil znani umetnik Avgust Černigoj, kip angela miru pa je delo Franceta Goršeta.

Za slovenske ribiče iz vseh vasi obalnega pasu od Trsta do Timave je bilo štivansko pristanišče posebnega pomena. Naši ribiči so se ukvarjali več stoletij z lovom na tune na poseben, slovenski način. Uporabljali so veliko obkroževalno mrežo, ki je bila dolga do 500 metrov, in posebno 12 metrsko ladjo »tonero«. Tune so lovili

samo v poletnih mesecih, ko te ribe migrirajo, sicer so bile te ladje ostale mesece leta neuporabne. Ker v vaških pristanih ni bilo dovolj prostora za njihov privez, je bila navada, da so jih po končani lovni sezoni na tune pripeljali v Štivan, kjer so bile varno privezane in dobro zaščitene pred zimskimi nevihtami. Kar je bilo še posebej cenjeno, pa je bilo razkuževanje podvodnega dela ladij in njihova zaščita pred morskimi črvi, ki niso preživeli v sladki vodi. Med prvo svetovno vojno, ko je italijansko topništvo porušilo Štivan, je obstreljevanje potopilo tudi tonere naših ribičev. Tak način varovanja ladij za lov na tune je trajal še do polovice 20. stoletja, ko so Slovenci prenehali loviti tune.

Čeprav je današnja vas Štivan spremenjena, saj se je modernizirala, in nekdanjega srednjeveškega kraškega pristanišča ni več, se še vedno izplača obiskati izvire Timave, saj so res nekaj edinstvenega. Veliko parkirišče je kakšnih 50 metrov od glavne ceste blizu stare cerkve. Okoli izvirov pod senco velikih dreves se lahko prijetno sprehodite ob bregovih nekdanjega pristanišča. Tod lahko občudujete edino kraško reko na morski višini, občutite duhovno povezavo slovenskega primorskega človeka z naravo, s Krasom, in njegovo potrebo po vodi ter simbiozo z morjem skozi stoletja njegovega tukajšnjega bivanja. Z domišljijo si lahko pomagate prepluti štridesetkilometrski fantastični podzemni tok Reke od Škocjanskih jam do njenega ponovnega izvira kot Timava. Lahko si tudi predstavljate srednjeveški vrvež Kraševcev in mornarjev ob izkrcavanju ladij. Od mesta, kjer se nahaja črpalna postaja vodovoda za Trst, zgrajena leta 1929, vodi steza do še obstoječega jeza Sardočevega mlina. Od tod naprej, če vas je volja, pa greste lahko naprej po lepo prehodni cesti ob Timavi do samega morja, kjer je marina z jahtami.

Stara cerkev pri izvirih Timave, posvečena sv. Janezu Krstniku.
Fotografija iz monografije Reka-Timava založbe Mladinska knjiga, Ljubljana, 1990

Viri:

- Volpi-Lisjak, Bruno, 1995, 1996: Slovensko pomorsko ribištvo - skozi stoletja od Trsta do Timave.- Mladika, Trst, 1995
- Državni arhiv v Trstu: katastrska zbirka, arhiv Thum und Taxis, Devinski urbarij
- Krajevni leksikon Slovencev v Italiji, 1990: ZTT, prva knjiga, Trst

Bruno Lisjak Volpi, pomorski kapitan – publicist za pomorske in ribiške vede, direktor Ribiškega muzeja Tržaškega Primorja

O Fundaciji Mali Vitez, ki jo je ustanovila prof. dr. Berta Jereb, v vsem strokovnem svetu poznana slovenska onkologinja, ste lahko prebrali njen sestavek v 41. številki Krasa (str. 36-37). Bolnikom s čustvenimi posledicami po uspešnem zdravljenju raka so pred sedmimi leti začeli pomagati s psihološko rehabilitacijo v obliki skupinskih pogovorov pod psihologovim vodstvom. Ker pa ima večina takih rekonvalescentov tudi kakšno telesno okvaro ali motnjo, jim Fundacija Mali vitez z zbranim denarjem omogoča občasno rehabilitacijo v Atomskih toplicah in s skupinskimi izleti.

V nadaljevanju objavljamo zapisa o rehabilitaciji Malih vitezov v letu 2000. Enega z letovanja na Krku in drugega iz tabora v Bovcu. Prof. dr. Berta Jereb je povedala: "Prvega je napisal, naj mu bo ime **Matjaž**, pri katerem so leta 1974, ko je bil šest mesecev star, ugotovili ob hrbtnerjači maligni tumor. Materi so rekli, da verjetno ne bo preživel. Bil je obsevan, operiran in ozdravel, a ima posledice - težko hodi. Je pa vesele narave, končal je fakulteto in je starešem ter prijateljem v veliko veselje... **Marjetka** naj bo ime avtorici, ki je napisala drugi zapis. Leta 1974, ko je bila stara tri leta, se je zdravila zaradi levkemije. Kemoterapijo je prejela tri leta in obsevali smo ji glavo. Sedaj je poročena in je srečna v svoji družini..."

Fundacija Mali vitez pomaga ozdravelim za rakom

MALI VITEZI NA KRKU IN TABORU PRI BOVCU

Uredništvo

Letovanje na Krku

Letos smo že četrto leto zapored Mali vitezi del poletnih počitnic preživel skupaj ob morju. Kot vedno doslej so nas tudi letos gostili v Domu domžalskih otrok v Poratu pri Malinski na otoku Krku.

Letos nam je Ustanova omogočila letovanje od 9. do 18. avgusta. Vabilu se nas je odzvalo petnajst nadebudnih počitnikarjev. Na voljo smo imeli dve spalnici s po desetimi ležišči v vsaki. Med sobi smo se razdelili po modrosti, ki je dozorela med dosedanjimi obiski na Krku: ena soba za smrčone, druga za ne-smrčone.

Počitnice na Krku so postale že sinonim za aktiven oddih, zato smo takoj po kosilu dobili »trenerja«, ki je poskrbel, da smo izkoristili vse možnosti, ki jih ponujajo organizatorji. Nataša, naša trenerka, je bila že stara znanka, zato smo imeli hitro sestavljen program za naslednjih nekaj dni. Že popoldne po prihodu nas je doletela odlična zabava: vožnja na banani. Prve dni so bili nekateri med nami še nezaupljivi in si niso privoščili poskakovanja po valovih na tisti rumeni kumari, vendar so po nekaj dneh vsi premagali strah in se nam pridružili. Poleg tega smo lahko izkoristili tudi veslanje s kanuji, smučanje na vodi in potapljanje.

Potapljanje je potekalo v dveh stopnjah. Prvi dan nas je vodila Nataša in smo se preizkusili v osnovah, kot so uporaba maske, plavuti in za malo bolj izkušene potapljanje na dah. Nekateri so se tokrat prvič srečali z uporabo maske, dihalke in plavuti. Še zanimivejši je bil naslednji dan, ko je prišel na vrsto potop z akvalungami.

Uvajanje in sam potop je vodil Črt, vodja doma in sam zelo izkušen potapljač. Najprej nam je razložil in pokazal opremo, nato smo šli na morje in kdor je želel, se je s Črtom tudi potopil. Sam sem to doživel prvič in moram reči, da je bila to enkratna izkušnja, neprimerljiva s čemerkoli na kopnem. Lahko bi rekel, da je le letenje lepše, če bi znal leteti.

Na Krk smo šli po oddih in razvedrilo, ne na kondicijski trening, kar smo seveda dosledno izvajali v praksi. Aktivnosti smo si izbirali po želji in v zabavo, ostali čas smo dodobra izkoristili za lenarjenje na soncu in občasne poskuse, če je morje še mokro in slano. Ves čas nismo držali le na enem mestu, tako smo se, kot ponavadi, vozili na različne dele otoka na kopanje in potep. Krk ponuja zelo raznoliko okolje in zanimivo naravo in vsako leto odkrijemo kaj novega. Ena izmed letošnjih novosti je bila vožnja z barko, s katero smo se peljali pod »Krčkim« mostom do plaže v bližnji laguni, s katere smo imeli razgled na pečine, čez katere se vzpenja ta ogromen most.

Zabava, seveda, ni bila omejena le na dan; tudi noči so bile zelo zanimive in razgibane. Večeri v bližnji Malinski, koncert v novo odprti diskoteki in »Krčka« noč - zabava na ulicah in pomolih starega mesta Krk z raznoliko kulinarčno in glasbeno ponudbo, vse skupaj pa so zabelili z ognjemotom... Meni so bili najljubši večeri, ki smo jih preživel v naši družbi na tako imenovani »gradski« plaži, zatopljeni v pogovore pri opazovanju zvezd ali poslušanju glasbe, za katero smo poskrbeli in si jo izbrali sami.

Po enotedenskem prijetnem letovanju v Poratu na Krku
Mali vitezi pripravljani na vrnitev na svoje domove...

Mali vitezi na enem izmed izletov okrog tabora v Bovcu.

Deset tako zapolnjenih dni je v trenutku minilo in bilo je skoraj neverjetno, kako hitro smo se že vračali domov. Seveda nismo odšli naravnost proti domu, ampak smo zavili s poti, si poiskali prijetno plažo in še zadnji dan v popolnosti izkoristili. Dokončno smo odrinili proti domu, ko se je dan že nagibal k večeri.

Upam, da je po tem opisu jasno, kako lepe in vesele dneve druženja nam omogoča Ustanova Mali vitez. Ustanova vedno poskrbi, da se znova snidemo prijatelji, ki smo se spoznali prav z njeno pomočjo, in skupaj preživimo prijetne dneve oddiha. Zato se Ustanovi in vsem, ki se nesebično žrtvujejo za njen obstoj in delovanje in vsem njenim prijateljem ter podpornikom, vsi Mali vitezi iz srca zahvaljujemo!

Matjaž

Tabor v Bovcu 2000

Tabor v Bovcu je bil od 4. do 11. avgusta. Udeležilo se ga je štirinajst Malih vitezov s prijatelji.

Prihod v petek, 4. ob 11. uri v deževni Bovec. Do dvanajste ure nam je vsem s pomočjo mobilne telefonije uspelo najti tabor. Začeli smo s stiskom rok in z medsebojnim spoznavanjem. Najprej nas je sprejel naš gostitelj Samo, potem pa še trenerja oziroma vadiatelja Urban in Igor ter kuharica Anica. Njo smo vzljubili kot svojo drugo mamo, saj nam je kuhala same dobrote.

Po prihodu in nastanitvi po šotorih smo imeli prvo kosilo. Vse popoldne je stalno deževalo, a smo se vseeno odpravili na ogled okolice tabora. Po približno dveh urah hoje in potepanja po dežju smo se vrnili v tabor - eni bolj in drugi manj mokri. Nakar se nam je prilegla topla večerja s čajem.

Tudi naslednje jutro je rahlo deževalo, zato smo se odločili, da ta dan izpeljemo rafting po Soči. Bilo je odlično - enkratno doživetje za vse. A čakali so nas še drugi izzivi v naslednjih dneh. Med najtežjimi za nekatere

je bil vzpon na Svinjak. Super, vsem nam je uspelo! Merili smo tudi svoje znanje v orientaciji in določanje azimuta po kompasu, kar nam je prišlo prav pri orientacijskem pogodu v okolici tabora. Prav vsi smo prišli na cilj, o vmesnih težavah pa se pristrčno nasmehujemo. Razglasitev uvrstitev je potekala po večerji ob tabornem ognju.

Imeli pa smo tudi lepe sončne dni in te smo dodobra izkoristili. Tako smo se takrat spravili na gorska kolesa in na njih prekolesarili vso bližnjo in daljno okolico Bovca. Nekateri smo preizkusili svoje plezalne veščine na naravni steni pod Svinjakom, za katero je Igor dal oceno 5+. Vse čestitke tistim, ki jim je uspelo priti do vrha; drugi smo se morali zadovoljiti s polovico preplezane smeri ali le s prvimi prijemi ob vznožju. Vaja dela mojstra in najbolj navdušenim zagotovo to ni bil zadnji poizkus.

Za večino je bil nepozaben in zelo atraktiven vzpon ob kanjonu potoka Sušec. Nakar smo se po prihodu na vrh spustili po brzcih navzdol. Tudi več kot deset metrov je meril slap, po katerem smo čofnili v vodo. Ja, prav ste prebrali! Ta šport je nov in se imenuje kanjoning ali soteskanje.

Opravili smo tudi spust po vrvi čez Sočo, pogumni pa so prečkali Sočo kar po vrvi kot cirkuški vrvohodci. No, nekateri so se tudi neprosto-voljno okopali v mrzli Soči. Vztrajni so se spoprijeli z brzicami Soče v kajaku. Zagotavljam vam, da to ni enostavno, če prvič sedež v kajak.

V prostem času, ki ga je bilo malo, smo v taboru igrali odbojko, streljali z lokom in zračno puško. Bili smo zelo športno dejavni, kar nam je bilo vsem skupaj všeč.

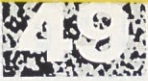
Le prehitro je na koledarju prišel petek, 11. avgust, čas slovesa. Izmenjali smo si telefonske številke in naslove. Podali roke v slovo in vsak je odšel svojo pot. Adijo Bovec!

No, imeli smo zelo aktivno in športno obarvan teden, z veliko dejavnostmi, dovolj medsebojnega druženja in preživetimi lepimi trenutki, ki nas bodo spominjali na tabor ob Soči. Vsi skupaj si lahko le želimo, da se še kdaj skupaj srečamo na takšnem taboru! In ko še enkrat pomislim na te lepe preživete trenutke, sem zelo vesela in srečna, da mi je bil dana te možnost. Skratka, ti skupni trenutki druženja in medsebojnega spoznavanja, igre in ostalih dejavnosti so nam ostali za vedno in lepem spominu.

Hvala, da smo lahko skupaj preživeli te lepe trenutke Mali vitezi!

Marjetka

**Strokovna
ekskurzija
na Dansko**

DANSKE IZKUŠNJE POTRDILE PRISTOP ZA IZDELAVO RAZVOJNEGA PROGRAMA KRAŠKIH OBČIN

Tatjana Renner

Bralce revije Kras smo že seznanjali s cilji Pilotnega projekta Kras, ki je vladni projekt, za njegovo vodenje in usklajevanje pa skrbimo v Regionalni pisarni Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu. Glavni namen projekta je uveljaviti načrtovalski proces v sodelovanju z različnimi partnerji, za kar je potrebnega veliko znanja. In prav pridobivanju novih znanj je bila namenjena strokovna ekskurzija na Dansko v maju 2001 na povabilo našega zunanjega partnerja, to je The Danish Outdoor Council.

Udeleženci študijskega obiska od leve proti desni: Mateja Šepec, Miroslav Klun, Tatjana Renner, Johannes Bach Rasmussen, Mario Starc, Tanja Renner, Olga Abram in Egon Rebec. / Foto: L. Lisjak

Aktivnosti v okviru Pilotnega projekta Kras so v letošnjem letu osredotočene na izdelavo strateškega dela skupnega razvojnega programa, v katerega bodo lokalne skupnosti zapisale svoje želje in pričakovanja o prihodnosti Krasa. Torej vizijo, kakšni bi želeli biti v prihodnosti, v kakšni skupnosti bi želeli bivati, delati. Zato so danske izkušnje pri načrtovanju razvojnih programov in predvsem vključevanju in usklajevanju različnih interesov, ki smo jih spoznali udeleženci strokovne ekskurzije, zelo dragocene. Celotedenski program je pripravil gospod Johannes Bach Rasmussen ob sodelovanju gospoda Flemminga Larsena, regionalnega koordinatorskega v deželi Vestsjælland.

Poleg članov sekretariata Pilotnega projekta Kras so se študijskega obiska udeležili še župan Občine Sežana Miroslav Klun, predsednik tematske delovne skupine narava in naravni viri Egon Rebec z Zavoda

za gozdove, OE Sežana, občinski svetnik Mestne občine Koper Mario Starc, predstavnica Regionalnega centra za okolje iz Ljubljane Mateja Šepec ter založnik revije Kras Lev Lisjak-Rebolj.

Takoj na začetku moram predstaviti našega gostitelja, to je The Danish Outdoor Council, ki je v evropskem prostoru edinstvena organizacija. The Danish Outdoor Council je nevladna organizacija, ustanovljena leta 1942. Deluje kot krovna organizacija, ki združuje 94 članskih organizacij na nacionalni ravni. Osnovni namen te organizacije je spodbujati rekreativne dejavnosti na prostem za organizacije in širšo javnost ob upoštevanju potreb okolja in ohranjanja narave. Njihova glavna področja delovanja so: regionalno in prostorsko planiranje, konflikt in konsenz, trajnostni razvoj turizma, vključevanje v javne zadeve, okoljsko izobraževanje in informiranje ter interpretacija narave.

Z delovanjem te institucije nas je v Københavnu podrobneje seznanil namestnik direktorja g. Niels Bo Soerensen. Sedež njihove organizacije je v nekdanjem industrijskem delu glavnega mesta København, ki zaradi lokacijske privlačnosti (bližina letališča, pristanišče, avtoceste in železnica) privablja vedno več zanimivih podjetij. Od tod smo se odpeljali v uro in pol oddaljeni Kongskilde Friluftsgård, kjer smo bivali pretežno del časa. Mladinski hotel oziroma rekreacijski center je ob jezeru v urejenem naravnem okolju in privablja zlasti veliko mladih, ki se želijo spoznati z okoljskimi temami in naravo, ter poslovnežev, ki se v mirnem okolju učijo timskega dela. Center omogoča bivanje, učenje in sprostitve. Vodi ga zagnan »ranger« ali interpretator, razlagalec narave - človek s poklicem, ki je več kot zgolj turistični vodič, kakršne poznamo pri nas. Danska je v začetku sedemdesetih let 20. stoletja začela načrtno vzgajati tovrstne

strokovnjake in sedaj jih razpršeno po teritoriju deluje kar 250 in sicer z različnimi statusi. Nekateri so samostojni podjetniki, drugi so zaposleni v občinski ali regionalni upravi. Na otoku Funen smo, na primer, spoznali interpretatorja, ki je zaposlen v muzeju. Vsi interpretatorji pa skrbijo za ozaveščanje obiskovalcev, uporabnikov odprtega naravnega in tudi grajenega prostora za trajnostno izkoriščanje in ohranjanje okolja bodičim rodovom. Njihovo poslanstvo je tržiti naravno in kulturno dediščino na trajnosten način in spodbujati sodelovanje vseh interesov, ko gre za odločanje o posegih v prostor, v katerem ne sme biti nihče prizadet, najmanj pa najširši javni interesi.

Štiri dneve bivanja v mirnem okolju rekreacijskega centra so nam popestrili obiski na upravnem sedežu dežele in mnoga predavanja. Še posebno zanimivo je bilo srečanje z županom dežele Vestsjælland gospodom Soerenom Friksenom.

Samo za lažjo predstavbo: Danska ima 5,2 milijona prebivalcev, razdeljena je na 14 pokrajin ter 275 občin. Današnje razdelitev na pokrajine so sprejeli že pred tridesetimi leti, ko so spoznali, da z množico občin (imeli so jih več kot 1000), ne morejo ustvariti pogojev za skladen razvoj celotne dežele. Dežela Vestsjælland (angl.: West Zealand) s 293.709 prebivalci pa je razdeljena na 23 občin. V razvojnem programu so zapisali geslo »Skrbimo za naše ljudi!« in povsem v skladu z njim je izzvenela tudi županova predstavitev, saj nam je zelo nazorno prikazal proces usklajevanja različnih interesov pri nastajanju regionalnega razvojnega programa in vlogo posameznih ravni oblasti, pri čemer je še posebej izpostavil pomen ločitve strokovnega dela priprave od političnega odločanja.

Proces, ki traja že tri desetletja, daje vtis velike urejenosti, a kljub temu ga stalno dopolnjujejo. Razvojni problemi, s katerimi se sedaj srečujejo, so vedno osredotočeni na enakovredno upoštevanje in usklajevanje interesov, na vlaganje v ljudi in za ljudi. Sedaj, na primer, razpravljajo, ali bodo v deželnem svetu potrdili lokacijo večjega nakupovalnega centra ali jo zavrnili. V regionalnem programu so zapisali, da mora vsak občan imeti dostop do osnovne preskrbe v razdalji dveh kilometrov. Torej precej podobno našim problemom, ko večji centri požirajo majhne podeželske trgovine. Podobno razpravljajo tudi o obstoju manjših regionalnih bolnišnic, ki so dražje, a zagotavljajo enakomernjšo oskrbo prebivalstva. Poseben problem predstavlja prašičereja, začeli so razpravo, ki bo kmalu pripeljala do omejitve števila prašičev na farmo, saj smrad, ki se širi po sicer lepo urejeni pokrajini, moti tako prebivalce kot obiskovalce.

The Danish Outdoor Council je že poznan v Sloveniji, in sicer zlasti po projektu Modre zastave, ki je razpoznavni znak za

Rekreacijski center Kongskilde Friluftsgård v urejenem naravnem okolju

Strokovna PILOTNI PROJEKT KRAS

čiste obale. Z velikim zanimanjem smo prisluhnili vodji tega projekta gospodu Janu Eriksenu in še posebej novemu projektu Destinacija 21, v okviru katerega pospešuje trajnostno ravnanje turističnih ponudnikov.

Mednarodni koordinator Agende 21 gospod Bjarne Rasmussen nas je z velikim navdušenjem seznanil z očitno delujočim vključevanjem lokalnega prebivalstva, gospodarstva in oblasti v trajnostni razvoj iz Agende 21. Kot veste, je Slovenija podpisala deklaracijo o okolju in razvoju že davnega leta 1992, a še vedno nimamo strategije niti Agende 21, če izvzamemo kot izjemo nekatere občine. V letošnjem letu pa name-

rava ratificirati Aarhuško konvencijo, ki zagotavlja vsem državljanom dostop do informacij na področju okolja.

Kako pospešiti oziroma nadgraditi sedanje rezultate, do katerih smo že prišli v Pilotnem projektu Kras v prizadevanjih za vzpostavitev trajnostnega in predvsem skladnejšega razvoja, bo tudi ena izmed tem enodnevnih delavnic v septembru 2001, ki jo bomo skupaj z danskimi partnerji organizirali v Sloveniji. V naslednjih številkah revije Kras pa bomo poskušali osvetliti danske izkušnje na področju razvojnega planiranja, vključevanja javnosti ter trajnostnega razvoja turizma, ki bi jih lahko s pridom uporabljali tudi pri nas.

Tatjana Rener, univ.dipl. arhitektinja – vodja Regionalne pisarne Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu in regionalna koordinatorica ter vodja Pilotnega projekta Kras

Slika zgoraj in slika levo:
Program je bil sestavljen iz strokovnih predavanj in ekskurzij
Fotografije / L. Lisjak

Aerodrom Ljubljana

Na poti k soncu!

**Duty & Tax
Free Shop**

Ali lahko pričakujete bujno rast,

brez dodatne nege? Ne morete.

Moč uspeha se skriva v strokovni oskrbi,
ki jo **z univerzalnimi bančnimi storitvami**

ponuja Banka Koper.

 **Banka
Koper**

Ritem vašega uspeha

VODA = ŽIVLJENJE

» V kakšnem stanju so slovenske vode vemo najbolje tisti, ki smo vsak dan v stiku z njimi. Zato podpiram vsak napor, da očistimo naše vode in reke. Res je, voda je življenje. «

Simon Hočevar
kanuist na divjih vodah

~ 50 SIT ~

od vsakega prodanega litra okolju prijaznih barv v Heliosu v sodelovanju z Ministrstvom za okolje in prostor namenjamo za ohranjanje čistih slovenskih voda.

Že četrto leto ...

BORI
lazure za les

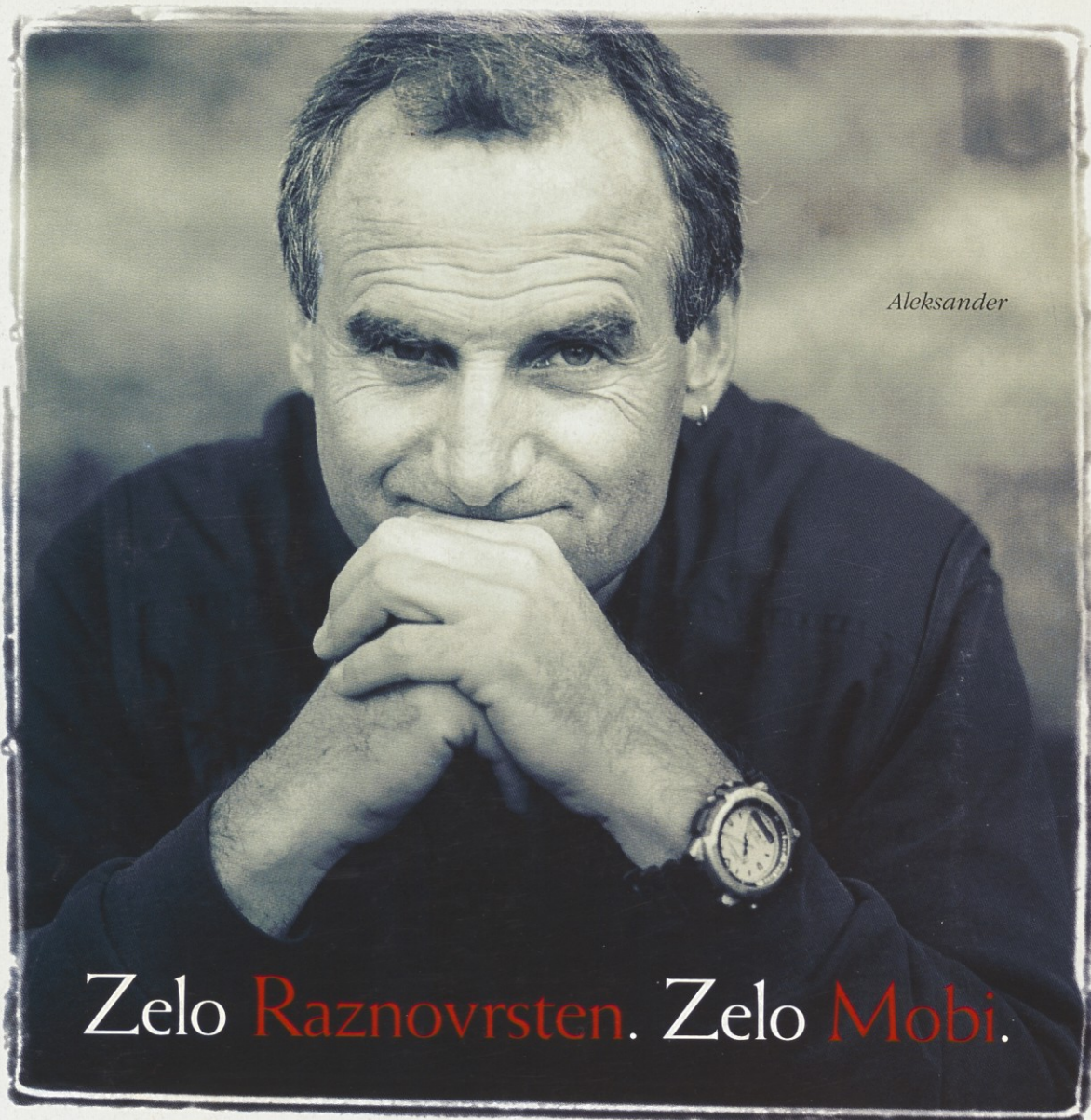
IDEAL
laki za parket

TESSAROL
premaži za les in kovino

Aleksander

Zelo Raznovrsten. Zelo Mobi.

MobiČížek⁺

24.900 SIT

MobiČížek⁺ z WAP Ericsson T20s.

Zahteva malo, daje veliko. Z **wapom** poiščete pravšnje informacije in uporabljate e-pošto. **Melodijo zvonjenja** oblikujete in spreminjate po lastni želji. Če kdaj zanemarite zvonjenje ali **vibraklic**, na kakovostnem grafičnem zaslonu preverite **klice - z datumom in uro vred**. Pri klicanju vam pomaga **glasovno upravljanje**, zaradi **zelo zmogljive baterije** pa svojega čížka uporabljate dolgo in zanesljivo.

mobi⁺

ZA VSAK ŽEP

WWW.MOBITEL.SI